

Vlada Crne Gore
Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga

**Strategija razvoja socijalne i solidarne
ekonomije 2025-2029
s Akcionim planom 2026-2027**

PREDLOG

Podgorica, decembar 2025. godine

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA.....	3
1. UVOD.....	4
1.1. Svrha donošenja strateškog dokumenta.....	4
1.2. Terminologija	7
1.3. Usklađenost s nacionalnim strateškim i zakonodavnim okvirom.....	9
1.3.1. Strateški okvir	9
1.3.2. Zakonodavni okvir Crne Gore	21
1.4. Usaglašenost s principima rodne ravnopravnosti.....	22
1.5. Usklađenost s obavezama iz procesa pregovora s Evropskom unijom (EU) i drugim međunarodnim obavezama Crne Gore	24
1.6. Usaglašenost sa zaštitom životne sredine	27
2. ANALIZA STANJA.....	28
2.1. Društveni izazovi	28
2.2. Stanje na polju socijalne i solidarne ekonomije.....	36
2.3. SWOT analiza.....	44
3. STRATEŠKI I OPERATIVNI CILJEVI I GLAVNE OBLASTI SOCIJALNE I SOLIDARNE EKONOMIJE	47
3.1. Strateški razvojni ciljevi	47
3.2. Operativni ciljevi, aktivnosti i indikatori	50
Strateški cilj 2: Uspostaviti potpunu infrastrukturu za razvoj SSE i razviti kompetencije o SSE	57
Strateški cilj 3: Povećati prepoznatljivost i razviti pristup tržištu za subjekte socijalne ekonomije.....	64
3.3. Glavne oblasti socijalne ekonomije	68
4. OPIS AKTIVNOSTI NADLEŽNIH INSTITUCIJA U SPROVOĐENJU STRATEGIJE SSE 71	
5. FINANSIJSKI OKVIR ZA SPROVOĐENJE STRATEGIJE.....	74
6. NAČIN IZVJEŠTAVANJA I EVALUACIJE	76
6.1. Praćenje	76
6.2. Evaluacija	77
7. AKCIONI PLAN ZA 2026 - 2027. GODINU.....	78

LISTA SKRAĆENICA

BDP	Bruto domaći proizvod
CEDAW	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena
ESG	set standarda kojima se mjere performanse firme na polju zaštite životne sredine, društva i upravljanja (eng. <i>Environmental, Social and Governance</i>)
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
IPA	Instrument za pretpristupnu pomoć (eng. <i>Instrument for Pre-accession Assistance</i>)
JPP	Javno-privatno partnerstvo
MMSP	Mikro, mala i srednja preduzeća
NVO	Nevladina organizacija
OCD	Organizacija civilnog društva
RRD	Rani razvoj djeteta
SE	Socijalna ekonomija
SSE	Socijalna i solidarna ekonomija
Strategija SSE	Strategija razvoja socijalne i solidarne ekonomije
UN	Ujedinjene nacije

1. UVOD

1.1. Svrha donošenja strateškog dokumenta

Socijalna i solidarna ekonomija jedan je od ključnih gradivnih blokova zajednice. Prema ocjeni Evropske komisije, socijalna ekonomija značajno doprinosi kreiranju i razvoju kvalitetnih radnih mjesta, povećava učešće stanovništva na tržištu rada, omogućava stvaranje jednakih mogućnosti za sve, doprinosi održivom ekonomskom razvoju, promovira aktivno građanstvo i razvoj društvenog blagostanja. Istovremeno, socijalna ekonomija može dati konstruktivan doprinos zelenoj i digitalnoj tranziciji i razvoju participativnih poslovnih modela i društvenih inovacija. Zbog toga je Evropska komisija (EK) objavila Akcioni plan za socijalnu ekonomiju u decembru 2021. godine (eng. *The Social Economy Action plan*), s ciljem povećanja uloge socijalne ekonomije i razvoja povoljnog ekosistema za njen razvoj u društvu. Pored toga, stavila ga je zajedno s civilnim društvom među 14 ekosistema u ažuriranoj industrijskoj strategiji Evropske unije.

Socijalna ekonomija može značajno doprinijeti postizanju ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija i pomoći u smanjenju siromaštva, promovisanju tranzicije ka održivim gradovima i zajednicama i doprinosu odgovornoj potrošnji i proizvodnji, što takođe odražava usvajanje rezolucije Ujedinjenih nacija kojom se promovira socijalna i solidarna ekonomija u cilju postizanja održivog razvoja. Ovo, takođe, pokazuje potencijal socijalne ekonomije da se suoči s izazovima koji su posljedice nemira ili ratova, pandemija, troškova energije i hrane, klimatskih promjena i doprinese razvoju inkluzivnih i održivih poslovnih modela koji će obezbijediti pravednu ekološku, ekonomsku i društvenu transformaciju. Shodno tome, u akcionom planu Evropska unija usmjerava države članice da sprovedu strategije razvoja ove oblasti.

Strategija razvoja socijalne i solidarne ekonomije za period 2025-2029 s Akcionim planom 2026-2027 godine (Strategija razvoja SSE) donosi se u cilju definisanja podsticaja za ravnomjerni razvoj ekosistema socijalne i solidarne ekonomije, čime se stvaraju uslovi da se obezbijedi više mogućnosti za građane i građanke i omogućiti održiv i inkluzivni razvoj Crne Gore.

S obzirom na to da je riječ o dokumentu kojim se prvi put reguliše oblast socijalne ekonomije, osim strukture i sadržaja koju propisuje *Metodologija razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata*¹, Strategija razvoja SSE sadrži i segment terminologije kako bi se koncept i praksa već u samom procesu učila i informisala one koji su uključeni u proces njene i izrade i implementacije. Analitički dio takođe sadrži elemente eksplikacije socijalne i solidarne ekonomije, a nadasve veze između različitih polja politika i prakse socijalne ekonomije. Praktično ne postoji politika koja nema značaj za socijalnu i solidarnu ekonomiju. Podaci o socijalnom preduzetništvu i socijalnoj ekonomiji jesu skromni. Zato su ciljevi osmišljeni kao tri stuba ekosistema, te

¹ *Metodologija razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata*, Vlada Crne Gore, 2023.

imaju i strateški i operativni nivo fokusiranosti gradeći prevashodno sistem, a ciljajući primarno donosioce politika, subjekte SE i potporne organizacije (primarne zainteresovane strane) kako bi se prvo izgradilo znanje a potom i podizali kapaciteti za ravnomjeran razvoj socijalne ekonomije.

U razvoju socijalne ekonomije nekoliko **ključnih aktera** igra ključnu ulogu:

- 1. Subjekti socijalne ekonomije:** oni predstavljaju srce socijalne ekonomije, pokreću inicijative, osposobljavaju i zapošljavaju primarno ranjive grupe građana, teže zapošljiva lica, ali i sva ostala zainteresovana nezaposlena lica i rješavaju druge društvene probleme na inovativan način, uz balansiranje ekonomskih aktivnosti s društvenim i ekološkim ciljevima;
- 2. Vladina tijela:** lokalne i nacionalne vlasti i drugi kreatori politika koji obezbjeđuju zakonodavni i institucionalni okvir i podršku politikama neophodnim da bi socijalna ekonomija napredovala;
- 3. Finansijske institucije:** banke i drugi finansijski subjekti, koji nude neophodne finansijske proizvode i usluge prilagođene potrebama subjekata socijalne ekonomije;
- 4. Potporne organizacije, istraživači i obrazovne institucije:** oni doprinose znanju potrebnom subjektima socijalne ekonomije i drugim akterima kroz analize, razvoj najboljih praksi, pomažu u oblikovanju efikasnih strategija i politika, kao i novih usluga, novog znanja iz ove oblasti i promociji sektora socijalne ekonomije;
- 5. Nevladine organizacije i druge neprofitne organizacije (koje nijesu subjekti socijalne ekonomije):** sarađuju sa subjektima socijalne ekonomije u implementaciji projekata i zagovaranju politika podrške;
- 6. Partneri u privatnom sektoru:** profitne organizacije, preduzeća, korporacije koje se bave inicijativama korporativne društvene odgovornosti mogu podržati projekte u oblasti socijalne ekonomije kroz partnerstva, finansiranje i korišćenje usluga ili kupovinu proizvoda od subjekata socijalne ekonomije.

Efikasna povezanost svih navedenih zainteresovanih strana osigurava da je Strategija razvoja SSE inkluzivna, održiva i od uticaja na društvo.

Slijedi prikaz cjelokupne strukture zainteresovanih strana čiji će doprinos realizaciji ciljeva i aktivnosti zastupljenih u ovom strateškom dokumentu omogućiti izgradnju funkcionalnog, održivog i kvalitetnog ekosistema socijalne i solidarne ekonomije u Crnoj Gori. Pored predstavnika institucija koje su zastupljene u radnoj grupi za izradu ovog strateškog dokumenta, radi se o zainteresovanim stranama prikazanim na grafici koja slijedi.

Grafik 1: Zainteresovane strane

Principi SSE (transparentnost, demokratičnost, solidarnost i uvažavanje različitosti) su integrisani u pripremi Strategije razvoja SSE, što se očituje u načinu na koji ciljevi Strategije korespondiraju s potrebama građana Crne Gore, koji su zapravo krajni korisnici.

Vremenski okvir i finansijska sredstva su racionalno definisani kako bi se obezbijedilo ostvarenje ciljeva u dobrom duhu međusektorske saradnje državnih organa i drugih zainteresovanih aktera, civilnog i privatnog sektora. Ishodište Strategije je u stvaranju više mogućnosti za građane i građanke i održiv i inkluzivni razvoj Crne Gore.

1.2. Terminologija

S obzirom na to da je praksa i da su pojmovi iz oblasti socijalne i solidarne ekonomije (SSE) novina u društvenim okvirima Crne Gore, važno je da se da pregled glavnih terminoloških odrednica kako bi se postigla jasnoća i razumijevanje onih koji su uključeni u proces izrade, a kasnije i implementacije Strategije razvoja SSE.

Diskusija o terminologiji u ovoj oblasti je aktivna od samog početka prakse. Na nju utiču priroda aktera, dinamika ekosistema u kojem djeluju, akademske rasprave i istorijski momenti u kojima različiti akteri djeluju na različite načine.

Od početka Inicijative za društveno poslovanje (eng. *Social Business Initiative*), EK je uspjela prikupiti i učiniti dostupnim razne istraživačke radove na ovu temu. To je rezultiralo jasnim smjernicama za definisanje relevantnih pojmova. Različiti međunarodni dokumenti sadrže definicije pojma socijalne i/ili solidarne ekonomije, dok su definicije opšte i uglavnom se odnose na mnoge specifičnosti poslovnih i organizacionih modela socijalne ekonomije u državama članicama. Važno je napomenuti da, uprkos usvajanju navedenih dokumenata, ni u EU ne postoji univerzalno prihvaćena obavezujuća definicija socijalne ekonomije.

- **Socijalna ekonomija**, kako je definišu Akcioni plan EK i Preporuke Savjeta EU² na osnovu pravnih organizacionih oblika i osnovnih principa koje slijede organizacije socijalne ekonomije, označava privatna lica, nezavisna od javnih vlasti, koja pružaju dobra i usluge svojim članovima ili društvu, uključujući zadruge, društva za uzajamnu korist, udruženja (uključujući dobrotvorna), fondacije i društvena preduzeća koja rade u skladu sa sledećim ključnim principima i karakteristikama:
 - primat ljudi kao i društvene i/ili ekološke svrhe nad profitom;
 - reinvestiranje većine profita i viškova za dalje ostvarivanje svojih društvenih i/ili ekoloških ciljeva i obavljanje aktivnosti u interesu članova/korisnika („kolektivni interes“) i/ili društva u cjelini („opšti interes“); i
 - demokratsko i/ili participativno upravljanje.
- **Socijalno preduzeće** (SP) je dio socijalne ekonomije i djeluje pružajući robu i usluge za tržište na preduzetnički i često inovativan način, sa socijalnim i/ili ekološkim ciljevima kao razlogom za njihove komercijalne aktivnosti. Profit se uglavnom reinvestira kako bi se postigao socijalni cilj. Njihov način organizacije i vlasništva takođe slijedi demokratske ili participativne principe ili se fokusira na društveni napredak. Društvena preduzeća usvajaju različite pravne oblike u zavisnosti od nacionalnog konteksta.

² [Commission proposal on developing social economy framework conditions](#), European Commission, 2023, [Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions](#), European Commission, 2021.

- **Socijalno preduzetništvo** je način poslovanja, proces koji preduzimaju socijalna preduzeća kako bi zadovoljila socijalnu potrebu kroz tržište; operacionalizovane vrijednosti koje donose korist ljudima i prirodi u odnosu na profit.
- **Društvene inovacije** jesu nove tehnologije, proizvodi, usluge, modeli organizovanja, načini rada koji podmiruju društvene potrebe, s ciljem pronalaženja rješenja za društvene probleme prepoznavanjem i pružanjem novih usluga koje poboljšavaju kvalitet života pojedinaca i zajednica, identifikacijom i sprovođenjem procesa integracije na tržište rada, novim vještinama, novim radnim mjestima, novim oblicima učešća i svim drugim načinima koji doprinose poboljšanju položaja pojedinaca u društvu. Društvena inovacija podrazumijeva nove strategije, koncepte, ideje i organizacije koje zadovoljavaju različite društvene potrebe i osnažuju civilno društvo – od uslova rada i obrazovanja do razvoja lokalne zajednice i zdravstva. Polje SSE je prepoznatljivo po inkorporiranju i promovisanju koncepta društvene inovacije u svojoj praksi.
- **Društveno odgovorno ponašanje i/ili poslovanje** su aktivnosti profitnih kompanija kako bi se eliminisale negativne posljedice njihovog poslovanja. Profitne kompanije koje su društveno odgovorne, jesu prvobitno stvorene da maksimiziraju profit i izvlače resurse, da bi kasnije počele da vode računa o okruženju u kojem djeluju, imajući u vidu koliko takvo ponašanje utiče na njihovu sliku u javnosti. One su važan partner socijalnim preduzećima.
- **Ekosistem za razvoj socijalne ekonomije** je složena struktura koja obuhvata razne elemente i aktere. Ekosistem se definiše kao cjelina u kojoj organizacije socijalne ekonomije igraju ključnu ulogu i gdje mjere stubova ekosistema direktno doprinose socijalnoj ekonomiji:
 - **Regulatorni i institucionalni okvir:** Priznanje od strane javnih vlasti je od suštinskog značaja za stvaranje podržavajućeg okruženja za razvoj socijalne ekonomije. Obično obuhvata skup pravnih i okvira politika i institucionalnih aranžmana koji pružaju osnovne strukture za olakšavanje razvoja socijalne ekonomije. Politička afirmacija i institucionalna koordinacija su od vitalnog značaja za njegovanje socijalne ekonomije u jednom društvu.
 - **Finansijski instrumenti:** Raznovrsni izvori finansiranja, različite finansijske usluge i instrumenti su od suštinskog značaja za obezbjeđivanje otpornosti organizacija socijalne ekonomije. I javne i privatne investicije su važne za njihov napredak.
 - **Ljudski kapital i infrastruktura podrške:** Obuhvata sve resurse dostupne socijalnoj ekonomiji u smislu ljudskih resursa, odnosa među akterima i dostupnih programa za obrazovanje. Unapređivanje podrške obrazovanju i istraživanjima o društvenim inovacijama, socijalnim preduzećima i socijalnoj ekonomiji u školama i univerzitetima može povećati vidljivost, privući stručnost i talente u sektor. Jake mreže među akterima, formalne i neformalne, pomažu u izgradnji znanja i resursa koji nadilaze jednog aktera i sektor.
 - **Prepoznatljivost i društveni uticaj:** Vlade se podstiču da sistematski mjere i prikazuju statistike o socijalnoj ekonomiji koje nadilaze

tradicionalne pokazatelje. Ovo uključuje hvatanje socijalnog uticaja preduzeća izvan ekonomskog rasta i otvaranja radnih mjesta. Informacije o društvenom uticaju imaju važan uticaj na izgradnju povjerenja u sektor i podizanje svijesti šire populacije o značaju socijalne ekonomije.

- **Inkluzivna i transparentna tržišta:** Pristup tržištima je od suštinskog značaja za održivost socijalne ekonomije. Jedan od glavnih kanala koji se istražuju je javna nabavka. Učinivši javne i privatne kanale nabavke inkluzivnijim kroz davanje prioriteta preduzećima koja pružaju socijalnu i ekološku vrijednost, može se podstaći rast socijalne ekonomije. Nabavka se može koristiti kao alat za postizanje ciljeva koji nadilaze isporuku proizvoda, kao što su socijalna inkluzija i održivost životne sredine. Nijesu zanemarljivi ni tradicionalni kanali, poput *biznis2biznis* koncepata i različite online i offline platforme za obezbjeđivanje prodaje proizvoda subjekata socijalne ekonomije.

Osim predstavljanja terminologije iz polja socijalne i solidarne ekonomije u vezi s kojom se nastoji postići konsenzus na Evropskom i međunarodnom nivou, predstavljamo i terminologiju koja je korišćena u tekstu Strategije SSE:

- **Subjekti socijalne i solidarne ekonomije** – akteri u polju socijalne i solidarne ekonomije, sva ona socijalna preduzeća i organizacije socijalne ekonomije koji su angažovani na rješavanju društvenih problema po principima socijalne i solidarne ekonomije, u formi kooperativa, NVO, određenih privrednih društava, zaštitne radionice ili druge posebne organizacije u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom.
- **Potporne organizacije SSE** – organizacije podrške subjektima socijalne i solidarne ekonomije, one koje se bave uspostavljanjem ambijenta, rade zagovaranja, edukacije, promociju SSE i obezbjeđuju druge vidove podrške subjektima socijalne i solidarne ekonomije.

Da bismo obezbijedili jasnoću upotrebe termina i izbjegli zloupotrebu definicije socijalne i solidarne ekonomije u tekstu Strategije razvoja SSE, koristimo termin kako je definišu Akcioni plan EK i Preporuke Savjeta EU.

1.3. Usklađenost s nacionalnim strateškim i zakonodavnim okvirom

1.3.1. Strateški okvir

Strategija razvoja SSE direktno doprinosi ciljevima Vlade Crne Gore u okviru Srednjeročnog programa rada za period od 2024. do 2027. godine, iako se usvajanje Strategije razvoja SSE ne očituje kao prioritet Vlade. Poseban doprinos je na nivou Prioriteta 2: Stabilan finansijski i ekonomski sistem za bogatu državu, građane i građanke i ciljeva: 7: Razvijenom ekonomijom do evropskog životnog standarda i 11: Za

ravnomjeran i održiv razvoj, gdje Strategija razvoja SSE nastoji da podrži subjekte socijalne ekonomije usmjerene na poboljšanje konkurentnosti i otvaranje novih radnih mjesta, posebno za ranjive grupe. Takođe, Strategija razvoja SSE promoviše ravnomjeran i održiv razvoj na temeljima vrijednosti socijalne i solidarne ekonomije. Doprinos Prioritetu 3: Zdravi i obrazovani pojedinci kao temelj prosperitetnog i solidarnog društva, cilju 14: Izvanredno obrazovanje za izvanrednu Crnu Goru, Strategija razvoja SSE daje doprinos u djelu edukacije za inovativne modele razvoja. Konačno, najočigledniji doprinos Strategija razvoja SSE daje cilju 18: Solidarno društvo za dostojanstven život i jednake šanse, gdje se vidi ishodište i same Strategije razvoja SSE, u povećanoj socijalnoj koheziji.

Program ekonomskih reformi 2024-2026³

Strategija razvoja SSE doprinosi ostvarenju nekoliko ciljeva Programa ekonomskih reformi: Na nivou cilja 1: Diversifikacija ekonomske aktivnosti i povećanje konkurentnosti privrede, Strategija će pomoći diversifikaciji ekonomske aktivnosti, konkurentnosti i zavisnosti lokalne privrede od tradicionalnih sektora, kroz podršku osnivanju i razvoju subjekata socijalne ekonomije koji se fokusiraju na nove i održive sektore, poput zelene energije, eko-turizma i poljoprivredne proizvodnje. Na nivou cilja 2: Jačanje otpornosti crnogorske ekonomije na eksterne šokove, Strategija razvoja SSE će promovisati lokalnu potrošnju i proizvodnju, mogućnost stvaranja lokalnih lanaca snabdijevanja, čime bi se smanjio rizik od eksternih šokova. Inkluzivni ekonomski modeli i etičke poslovne prakse i društvena odgovornost koje Strategija razvoja SSE etablira pomažu unapređenju poslovnog ambijenta. Konačno, razvojem finansijskih modela za subjekte socijalne ekonomije, Strategija razvoja SSE doprinosi i cilju 5: Pokretanje snažnog investicionog ciklusa.

Predlog Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji 2024 – 2027. za 2025. godinu

Socijalna i solidarna ekonomija, zakoni i strategije koje se odnose na ovu oblast nijesu dio pravnih tekovina Evropske unije. Ipak, Strategija razvoja SSE daće doprinos kvalitetu transpozicije i kasnije praksi u ključnim oblastima kao što su zapošljavanje, regionalni razvoj, održivost i odgovorne poslovne prakse.

Poglavlje 5: Javne nabavke

- Društveno odgovorne javne nabavke: Strategija razvoja SSE se posebno fokusira na razvoj javnih nabavki kao tržišta za proizvode i usluge subjekata socijalne ekonomije koji imaju snažan akcenat na etičke i održive prakse, što može pomoći Crnoj Gori u implementaciji strategija javnih nabavki u skladu s EU standardima, koje stavljaju prioritet na društvenu i ekološku odgovornost.

Poglavlje 19: Socijalna politika i zapošljavanje

- Povećanje zapošljivosti i podrška zapošljavanju ranjivih grupa, na održiv način: Strategija razvoja SSE daje direktan doprinos povećanju zapošljivosti i integraciji ranjivih grupa na tržište rada kroz podršku subjektima socijalne ekonomije.

³ [Program ekonomskih reformi Crne Gore 2024 – 2026](#), Vlada Crne Gore, 2024.

- Unapređenje uslova rada i jačanje socijalne inkluzije: Strategija razvoja SSE promoviše model razvoja i poslovanja u kojima su fokus pravedni i dostojanstveni uslovi rada.

Poglavlje 20: Preduzetništvo i industrijska politika

- Podsticanje preduzetništva i inovacija: Strategija razvoja SSE daje podršku subjektima socijalne ekonomije čiji fokus su društvene inovacije.
- Podrška malim i srednjim preduzećima (MSP): Strategija razvoja SSE se fokusira na razvoj drugačijeg modela poslovanja koje ima pristup drugačijem tipu resursa, zajedničko korišćenje opreme i kolektivno upravljanje. Ovo može povećati otpornost MSP na tržišne fluktuacije i omogućiti im da bolje odgovore na lokalne potrebe.

Poglavlje 22: Regionalni i ruralni razvoj

- Oživljavanje ruralnih područja: Strategija razvoja SSE prepoznaje ovo područje kao važno za doprinos subjekata socijalne ekonomije, imajući u vidu da je njihova metodologija rada posebno djelotvorna u revitalizaciji ruralnih područja kroz modele organizacija proizvođača u poljoprivredi i turizmu. Ovo može pomoći Crnoj Gori da ispuni zahtjeve EU za održivi ruralni razvoj i poboljšanje regionalne kohezije.
- Izgradnja kapaciteta: Strategija razvoja SSE daje podršku izgradnji kapaciteta subjekata socijalne ekonomije koji mogu pružati obuke i jačanje kapaciteta, što direktno doprinosi jačanju regionalnih ekonomija.

Poglavlje 27: Održivi razvoj i zaštita životne sredine

- Održive prakse: Strategija razvoja SSE prepoznaje ovo područje kao djelatnost u koju se subjekti socijalne neekonomije uključuju. Promovisanjem modela cirkularne ekonomije, mogu pomoći Crnoj Gori da ostvari ciljeve u vezi sa zaštitom životne sredine i klimatskim akcijama.

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine⁴

Pri izradi Strategije razvoja SSE uzet je u obzir princip usklađenosti ovog dokumenta s obavezama koje proističu iz Nacionalne strategije održivog razvoja do 2030. godine, krovnog strateškog dokumenta Crne Gore, usvojenog 2016. godine. Ustanovljeno je da postoji nekoliko ciljeva kojima Strategija razvoja SSE doprinosi. Strateškom cilju 1: Unapređenje stanja ljudskih resursa i jačanje socijalne inkluzije, mjerama 4.1.1: Unapređenje demografskih kretanja i smanjivanje demografskog deficita, Strategija razvoja SSE pomaže kroz podršku subjektima socijalne ekonomije koji djeluju u cilju očuvanja i kreiranja radnih mjesta u lokalnim zajednicama, posebno u ruralnim područjima, čime se smanjuje migracija stanovništva ka urbanim centrima. Osim toga, subjekti socijalne ekonomije su nosioci i različitih usluga socijalne zaštite čime pomažu širu socijalnu koheziju. U mjeri 4.1.3: Obezbeđivanje inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja i promovisanje mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve, Strategija SSE opet promoviše nastanak subjekata socijalne ekonomije u oblastima koje se bave edukacijom i obukom za ranjive grupe, kao i kroz programe cjeloživotnog učenja. Ovo omogućava inkluzivniji obrazovni sistem koji doprinosi socijalnoj koheziji. Strategija razvoja SSE

⁴ [Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine](#), Vlada Crne Gore, 2022.

usmjerena je na podsticaj zapošljivosti i socijalnoj inkluziji čime direktno doprinosi ostvarenju strateškog cilja 2: Podrška vrijednostima, normama i obrascima ponašanja značajnim za održivost društva, mjeri 4.2.5: Stimulisanje zapošljivosti i socijalne inkluzije. Mjeri 4.2.8: Postizanje ravnomjernijeg socio-ekonomskog razvoja svih jedinica lokalne samouprave i regiona doprinosi kroz podršku subjektima socijalne ekonomije koji djeluju na raznim teritorijama, posebno u manje razvijenim područjima. Najčešća niša subjekata socijalne ekonomije jeste unapređenje sistema upravljanja otpadom, tj. upotreba otpada kao resursa i zbog toga Strategija razvoja SSE doprinosi ostvarenju strateškog cilja 3: Uvođenje zelene ekonomije, mjeri: Upravljanje otpadom primjenom pristupa u okviru cirkularne ekonomije.

Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2023-2027⁵

Strategija razvoja SSE direktno je povezana s ciljevima Strategije regionalnog razvoja, posebno u okviru Strateškog cilja 2: Ostvarenje održivog ekonomskog razvoja regiona kroz jačanje ljudskih potencijala i podsticanje zapošljavanja radi poboljšanja kvaliteta života i njegovih operativnih ciljeva. Ovaj cilj promoviše održivi ekonomski razvoj kroz poboljšanje ljudskog kapitala, povećanje zaposlenosti i smanjenje neformalne zaposlenosti, što su ključni aspekti socijalne ekonomije. Operativni cilj 2.1: Unapređenje ljudskog kapitala kroz poboljšanje kvaliteta obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, direktno je povezan sa Strategijom razvoja SSE jer naglašava važnost ulaganja u ljudski kapital i pristup osnovnim socijalnim uslugama. Operativni cilj 2.2: Povećanje stope zaposlenosti i smanjenje neformalne zaposlenosti, takođe ima jasne veze sa Strategijom razvoja SSE, jer se fokusira na inkluzivniji ekonomski rast što je ishodište Strategije razvoja SSE. Za strateški cilj 3: Povećanje konkurentnosti regiona zasnovano na unapređenju infrastrukture, poboljšanju poslovnog ambijenta i razvoju prioriternih sektora s potencijalom rasta, Strategija razvoja SSE doprinosi ostvarenju operativnog cilja 3.2: Razvoj prioriternih sektora s potencijalom rasta, s fokusom na diverzifikaciju promovišući inicijative koje se oslanjaju na lokalne resurse i zajedničko upravljanje.

Nacionalna strategija zapošljavanja 2021-2025. godine

Strategija s kojom je Strategija razvoja SSE najtješnje u vezi i čijim ciljevima direktno doprinosi je Nacionalna strategija zapošljavanja 2021-2025. U okviru nje, Mjera 3.10 se bavi razvojem socijalnog preduzetništva, sugerišući da postoji potreba za razvojem i jačanjem institucionalnog okvira za socijalno preduzetništvo i poboljšanjem mehanizama finansijske podrške. Indikator za ispunjenost te mjere je uspostavljena mreža socijalnih preduzeća. Isti indikator se predviđa i u okviru Strategije razvoja SSE u okviru Strateškog cilja 1. Uspostaviti jasan i podržavajući okvir za razvoj SSE.

Strategija razvoja ženskog preduzetništva za period 2025-2028. godine⁶

Strategija razvoja SSE i Strategija razvoja ženskog preduzetništva su na visokom nivou usklađene. Strategija usmjerena na razvoj ženskog preduzetništva u okviru aktivnosti preduzeća i organizacija SSE. 2.2.2.4, prepoznaje uspostavljanje online obuke za žene u

⁵ *Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2023-2027*, Vlada Crne Gore, 2023.

⁶ *Strategija razvoja ženskog preduzetništva 2025-2028, s Akcionim planom za 2025-2026. godinu*, Vlada Crne Gore, 2025.

različitim oblastima, uključujući društveno preduzetništvo. Pored toga, cijela mjera 3.1.1 je usmjerena na razvoj holističkog pristupa uključivanju žena preduzetnica u specifične oblike poslovnih organizacija, uključujući društveno preduzetništvo. Strategija SSE u dijelu razvoja infrastrukture prepoznaje razvoj različitih vidova obuke kako bi se razvila društvena ekonomija.

Strategija razvoja sistema socijalne i dječije zaštite za period 2025-2029. godine⁷

Strategija razvoja SSE doprinosi implementaciji strategije socijalne i dječije zaštite na nivou svih njenih operativnih ciljeva. Operativnom cilju 1: Unapređenje materijalnih davanja za dostojanstven i aktivan život, Strategija SSE može doprinijeti ovom cilju kroz podršku nastanku subjekata socijalne ekonomije koji se bave ekonomskim osnaživanjem ranjivih grupa. Subjekt socijalne ekonomije može pružiti obuku, kao i prilike za zapošljavanje i samozapošljavanje, čime se direktno poboljšava ekonomski status korisnika. Operativnom cilju 2: Unapređenje usluga socijalne i dječije zaštite kroz povećanje broja korisnika koji imaju pristup uslugama, Strategija SSE može podržati ovaj cilj kroz promociju i razvoj organizacija koje pružaju usluge u oblasti socijalne i dječije zaštite. Ove organizacije mogu pružiti specijalizovane usluge za djecu, starije osobe, osobe s invaliditetom i druge ranjive grupe, čime se povećava dostupnost usluga za širu populaciju.

Strategija deinstitutionalizacije u Crnoj Gori za period 2025 -2029⁸

Strateški cilj Strategije deinstitutionalizacije je komplementaran sa strateškim ciljem Strategije razvoja SSE, a to je ostvarivanje prava na dostojanstven, nezavisan i kvalitetan život u zajednici kroz proces deinstitutionalizacije, prevenciju institucionalizacije, podršku socijalnoj inkluziji, razvoj održivih i dostupnih usluga koje omogućavaju korisnicima da žive u najmanje restriktivnom okruženju. Na nivou četiri operativna cilja, Strategija razvoja SSE može podržati implementaciju Strategije deinstitutionalizacije: operativni cilj 1: Razvoj i održivost usluga koje podržavaju život korisnika/ca u porodici i/ili zajednici – socijalna ekonomije može igrati ključnu ulogu u razvoju i pružanju usluga podrške u zajednici. Subjekti socijalne ekonomije mogu biti angažovani u pružanju usluga socijalne i dječije zaštite, savjetodavno-terapijskih usluga, te usluga podrške za život u zajednici, čime se smanjuje potreba za institucionalnim smještajem. Operativni cilj 2: Transformacija ustanova za smještaj korisnika/ca kroz pružanje usluga u zajednici – subjekti socijalne ekonomije mogu pomoći u transformaciji ustanova kroz razvoj inovativnih usluga koje omogućavaju korisnicima da ostanu u zajednici, čime se direktno doprinosi deinstitutionalizaciji. Operativni cilj 3: Osnaživanje korisnika/ca za proces deinstitutionalizacije i uključivanje u zajednicu – subjekti socijalne ekonomije mogu angažovati korisnike kao zaposlene ili pružatelje usluga, čime se podstiče njihovo uključivanje u društvo i ekonomska aktivnost. Ovo uključuje programe obuke i zapošljavanja za ranjive grupe. U svim ovim slučajevima, Strategija razvoja SSE podržava nastanak subjekata socijalne ekonomije u područjima od značaja za uspješan proces deinstitutionalizacije. Konačno, za operativni cilj 4: Osigurati efikasnu međusektorsku

⁷ *Strategija razvoja sistema socijalne i dječije zaštite*, Vlada Crne Gore, 2024.

⁸ *Strategija deinstitutionalizacije u Crnoj Gori*, Vlada Crne Gore, 2024.

saradnju kako bi se podržala deinstitucionalizacija i podrška životu u zajednici i porodici, Strategija razvoja SSE predviđa nastanak međusektorskog tijela za politiku socijalne ekonomije, time može doprinijeti boljoj koordinaciji i za proces deinstitucionalizacije.

Strategija razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori 2023-2026. godine⁹

Strategija razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća i Strategija razvoja SSE su komplementarne na nivou i strateških i većine operativnih ciljeva, imajući u vidu da su obje usmjerene na izgradnju povoljnog ekosistema za razvoj (socijalnog) preduzetništva. Strateški cilj 1: Unaprijeđen poslovni/regulatorni ambijent i preduzetnički ekosistem/institucionalni okvir, direktno korespondira sa operativnim ciljem 1 Strategije razvoja SSE. Dobar ambijent za preduzetništvo donosi dobro i za ekosistem socijalne i solidarne ekonomije. Posebna komplementarnost je na nivou sljedećih operativnih ciljeva: Bolji pristup MMSP finansijama, Promocija preduzetništva i podsticanje početnika u poslovanju (gdje se direktno spominje socijalno preduzetništvo) i Razvoj institucionalne mreže za podršku MMSP i poslovno udruživanje. U okviru strateškog cilja 2: Podrška transformaciji i jačanju konkurentnosti MMSP sljedećim operativnim ciljevima direktno doprinosi Strategija razvoja SSE: Digitalna transformacija MMSP, Tranzicija MMSP ka održivom zelenom poslovanju, Razvoj savremenih znanja i vještina u MMSP i Podsticanje inovativnosti MMSP. U okviru strateškog cilja 3, Poslovna organizovanost i pristup novim tržištima, konkretno operativnim ciljevima: Poslovna organizovanost MMSP u klastere, lance dobavljača, lance vrijednosti i Priprema za izvoz i podrška MMSP u pristupu inostranim tržištima, Strategija razvoja SSE i Strategija razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća su komplementarne.

Plan implementacije pametne specijalizacije u Crnoj Gori za 2025. godinu¹⁰

Strateški ciljevi Plana implementacije pametne specijalizacije Crne Gore za 2025. godinu usmjereni su na podsticanje inovacija, digitalne transformacije i održivog ekonomskog rasta kroz jačanje saradnje između nauke, privrede i javnog sektora. Ovi prioriteti se prirodno povezuju s ciljevima Strategije razvoja SSE jer obje inicijative teže izgradnji otpornog i inkluzivnog društveno-ekonomskog modela. Pametna specijalizacija promoviše razvoj inovativnih poslovnih modela i tehnologija koje stvaraju društvenu vrijednost, dok socijalna ekonomija te vrijednosti usmjerava ka zajednici — kroz zapošljavanje ranjivih grupa, cirkularne modele poslovanja i društveno odgovorno preduzetništvo. Integracijom ova dva pristupa Crna Gora može stvoriti sinergiju između tehnološkog napretka i socijalne kohezije, čime bi se pametan rast pretvorio u istinski inkluzivan razvoj.

Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine¹¹

Strategija razvoja SSE omogućava da energetska sektor bude inkluzivan, održiv i pravedan, uz obezbjeđivanje aktivnog učešća lokalnih zajednica u energetske projekte. Kroz

⁹ [Prijedlog strategije razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori 2023-2026 godine s Prijedlogom akcionog plana za sprovođenje Strategije razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća 2023-2026, za period 2023-2024. godine](#), Vlada Crne Gore, 2023.

¹⁰ [Plan implementacije Strategije pametne specijalizacije za 2025. godinu](#), Vlada Crne Gore, 2025.

¹¹ [Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine](#), Vlada Crne Gore, 2024.

podršku subjektima socijalne ekonomije inicijativama u obnovljivim izvorima energije, povećanje energetske efikasnosti i promociju ekološki prihvatljivih tehnologija, Strategija razvoja SSE doprinosi implementaciji Strategije razvoja energetike, usvojene 2014. godine. Biznis modeli koji nastaju u okviru socijalne i solodarne ekonomije mogu biti posebno plodni za implementaciju strateškog cilja 1: Povećanje energetske efikasnosti i operativnih ciljeva: Smanjenje energetske potrošnje kroz primjenu mjera energetske efikasnosti i Podrška korišćenju energije iz obnovljivih izvora. Strategija razvoja SSE može podržati ove ciljeve kroz osnivanje socijalnih preduzeća koja se bave energetsom efikasnošću, kao što su zadruge za energetske obnovu zgrada. Inicijative SSE, kao što su zadruge za obnovljive izvore energije, mogu omogućiti zajednicama da kolektivno investiraju u solarnu energiju, vjetroparkove ili biomase, čime se doprinosi povećanju upotrebe obnovljivih izvora energije. U pogledu strateškog cilja 2: Sigurnost snabdijevanja energijom i operativnih ciljeva: Diversifikacija izvora energije i smanjenje zavisnosti od uvoza i Razvoj pametnih mreža i integracija obnovljivih izvora energije, Strategija razvoja SSE može podržati lokalnu proizvodnju energije, posebno kroz obnovljive izvore energije. Lokalne zadruge i socijalna preduzeća mogu igrati ključnu ulogu u razvoju decentralizovanih energetske sistema, smanjujući zavisnost od uvoza energije. Strategija razvoja SSE može podržati inicijative koje uključuju zajednice u upravljanju energetske resursima. Opet kroz podršku subjektima socijalne ekonomije koje se fokusiraju na inovacije u energetici i one koji se fokusiraju na kolektivni model upravljanja i time doprinose ostvarenju strateškog cilja 3: Održivi razvoj energetike i operativnih ciljeva: Promocija ekološki prihvatljivih tehnologija i Povećanje učešća lokalnih zajednica u energetske projektima.

Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2023-2028¹²

Strategija razvoja SSE direktno doprinosi postizanju specifičnih i operativnih ciljeva Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2023–2028 kroz promovisanje inkluzivnih, održivih i participativnih pristupa razvoju. Socijalna i solidarne ekonomija pruža okvir u kojem se mogu ostvariti ciljevi kao što su povećanje konkurentnosti, poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima, unapređenje edukacije i obuke, te jačanje institucionalnih kapaciteta za ruralni razvoj. Na nivou strateškog cilja 1: Povećati otpornost i konkurentnost proizvodnje i prerade bezbjedne hrane i konkretnih operativnih ciljeva: Povećanje kapaciteta za proizvodnju i preradu bezbjedne hrane i Podrška inovacijama i tehnološkom napretku, Strategija razvoja SSE doprinosi kroz podršku i promociju organizacija socijalne ekonomije koje se bave proizvodnjom hrane, koristeći održive metode i omogućavajući zapošljavanje lokalnog stanovništva, uključujući marginalizovane grupe. Osim toga, subjekti socijalne ekonomije mogu olakšati razmjenu znanja i tehnologije među poljoprivrednicima, što može rezultirati većom efikasnošću i boljim pristupom tržištu. Doprinos strateškom cilju 3: Podići kvalitet života i omogućiti održivi razvoj poslovanja u ruralnim područjima, odnosno operativnim ciljevima: Poboljšanje infrastrukture i osnovnih usluga u ruralnim područjima i Podrška diverzifikaciji ruralne ekonomije: Strategija pomaže razvoj lokalne infrastrukture putem podrške subjektima socijalne ekonomije koji se mogu baviti pružanjem osnovnih usluga

¹² [Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2023-2028](#), Vlada Crne Gore, 2023.

poput vodosnabdijevanja, sanitarnih usluga i energetske efikasnosti. Takođe, socijalna i solidarna ekonomija je model razvoja gdje akteri uspostavljaju alternativne izvore prihoda, kao što su eko-turizam, čime se smanjuje zavisnost od tradicionalne poljoprivredne proizvodnje. Strategija razvoja SSE doprinosi ostvarenju strateškog cilja 4: Razviti mrežu prenosa znanja i primjene novih tehnologija za povećanje bezbjednosti hrane, povećanje konkurentnosti i zaštitu životne sredine, kroz doprinos ostvarenju operativnih ciljeva: Podrška obrazovanju i obuci u poljoprivredi i Jačanje saradnje između nauke i prakse u djelu podizanja kapaciteta i promovisanju socijalne i solidarne ekonomije među različitim akterima ekosistema SSE, u ovom kontekstu, organizovanjem treninga i edukacija za poljoprivrednike, pružajući im priliku da usvoje nove tehnologije i prakse koje povećavaju produktivnost i održivost. Dodatno, umrežavanjem zajednice SSE može se olakšati povezivanje akademske zajednice s praktičarima u ruralnim područjima, omogućavajući bržu implementaciju naučnih dostignuća u poljoprivrednoj praksi.

Strategija za unapređenje politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva za period 2021-2025. godine¹³

Strategija razvoja SSE na nivou dva specifična cilja daje doprinos ostvarenju Strategije za unapređenje politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva. Za strateški cilj 2: Unapređenje politike javno-privatnog partnerstva (JPP), operativne ciljeve: Podsticanje inkluzivnosti u JPP projektima i Promovisanje održivosti i društvene odgovornosti u JPP projektima, i za Strateški cilj 3: Jačanje institucionalnih kapaciteta i koordinacije u oblasti javnih nabavki i JPP operativne ciljeve: Obuka i kapacitiranje kadrova za javne nabavke i JPP i Podrška razvoju mreža i platformi za saradnju, Strategija razvoja SSE predviđa podizanje svijesti i kapaciteta zainteresovanih strana za uvođenje socijalnih kriterijuma, kriterijuma ekološke i društvene održivosti u JPP projekte i u postupke javnih nabavki. Dodatno, kroz podršku mrežama SSE, Strategija razvoja SSE će doprinijeti i snažnijoj razmjeni među zainteresovanim akterima i u ovoj oblasti.

Strategija razvoja turizma Crne Gore za period 2022. do 2025. godine¹⁴

Strategija razvoja SSE kroz podršku subjektima socijalne ekonomije u oblasti turizma pomaže ostvarenju dva cilja Strategije razvoja turizma. To su: strateški cilj: Održivi i inkluzivni razvoj turizma u nivou operativnog cilja 14.4: Unaprijeđen kvalitet diverzifikovanog turističkog proizvoda i strateški cilj: Promocija Crne Gore kao održive i globalno prepoznate turističke destinacije u nivou operativnog cilja 14.7: Globalno prepoznata turistička destinacija. Strategija razvoja SSE može dati podršku nastanku subjekata socijalne ekonomije u turizmu zasnovanih na principima održivosti i solidarnosti.

Nacionalna strategija cirkularne tranzicije za period od 2023. do 2030. godine¹⁵

Strategija razvoja SSE doprinosi ostvarenju svih ciljeva Strategije cirkularne tranzicije. U Strateškim ciljevima: Strateški cilj 1: Unaprijeđene stabilne ponude bezbjedne hrane u

¹³ [Strategija za unapređenje politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva za period 2021-2025](#), Vlada Crne Gore, 2025.

¹⁴ [Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022-2025. godine s Akcionim planom](#), Vlada Crne Gore, 2022.

¹⁵ [Nacionalna strategija cirkularne tranzicije do 2030. s Akcionim planom 2023-2024](#), Vlada Crne Gore, 2023.

skladu s principima cirkularne ekonomije, operativni cilj: Povećanje dostupnosti i kvaliteta hrane kroz lokalne proizvodne inicijative, Strateški cilj 2: Održivo korišćenje prostora i svih resursa u izgradnji objekata, operativni cilj: Promovisanje upotrebe održivih i recikliranih građevinskih materijala, Strateški cilj 3: Unaprijeđen razvoj turizma na principima održivog razvoja, operativni cilj: Promovisanje eko-turizma i održivih turističkih praksi i Strateški cilj 4: Unaprijeđena konkurentnost privrede kroz diverzifikaciju, inovacije i povećanje resursne efikasnosti, operativni cilj: Podsticanje inovacija i ekoloških poslovnih modela, Strategija razvoja SSE doprinosi promovisanjem modela razvoja SSE i podsticanjem nastanka subjekata socijalne ekonomije u oblastima od značaja za cirkularnu tranziciju posebno u pogledu njene pravednosti. Strateškom cilju 5: Stvoreno podsticajno okruženje za cirkularnu tranziciju, operativni cilj: Jačanje kapaciteta i podrške za implementaciju cirkularne ekonomije, Strategija razvoja SSE predlaže mjere koordinacije između politika i time povezuje izgradnju podsticajnog okruženja za cirkularnu tranziciju i socijalnu i solidarnu ekonomiju.

Strategija digitalne transformacije za period 2022-2026. godine¹⁶

Strategija razvoja SSE može pomoći pravednijoj digitalnoj transformaciji crnogorskog društva, doprinoseći strateškim ciljevima Strategije digitalne transformacije. Konkretno, sljedeći strateški ciljevi su oni kojima Strategija razvoja SSE svojim mjerama doprinosi: Strateški cilj 1: Osnazivanje digitalnih vještina i obrazovanja, operativni cilj: Unapređenje digitalne pismenosti i vještina za sve građane, uključujući ranjive grupe, Strateški cilj 2: Unapređenje digitalne infrastrukture i usluga, operativni cilj: Povećanje dostupnosti i kvaliteta digitalnih usluga u svim djelovima zemlje, uključujući ruralna područja i strateški cilj 3: Podsticanje inovacija i digitalne transformacije privrede, operativni cilj: Podsticanje digitalne transformacije malih i srednjih preduzeća.

Strategija reforme obrazovanja 2025-2035¹⁷

Strategija predviđa unapređivanje obrazovnog sistema u smislu pružanja kvalitetnog, dostupnog i pravično obrazovanje koje podstiče cjelovit razvoj sve djece i mladih i otporan je na izazove i rizike. Mjera 1.3.1. u akcionom planu za sprovođenje Strategije predviđa: Izradu okvirnog nacionalnog kurikulumu usklađenog s politikama i standardima EU. Ovim okvirom utvrđuju se ključne kompetencije za cjeloživotno učenje (Kompetencija pismenosti; Kompetencija višejezičnosti; Matematička kompetencija i kompetencija u nauci, tehnologiji i inženjerstvu; Digitalna kompetencija; Lična, socijalna i kompetencija učiti kako učiti; Građanska kompetencija; Preduzetnička kompetencija; i Kompetencija kulturološke svijesti i izražavanja), globalno građanstvo, životne i socio-emocionalne vještine, zelene vještine, klimatske promjene i druga pitanja važna za izradu nastavnih planova i programa, uključujući izborne predmete i međupredmetne teme.

Strategija ranog razvoj dieteta 2023-2027¹⁸

Kroz podršku subjektima socijalne ekonomije koji se bave pružanjem integrisanih usluga koje povezuju zdravstvo, obrazovanje i socijalnu zaštitu i promociju tih usluga, Strategija

¹⁶ [Strategija digitalne transformacije za razvoj digitalne Crne Gore](#), Vlada Crne Gore, 2021.

¹⁷ [Strategija reforme obrazovanja 2025-2035](#), Vlada Crne Gore, 2025.

¹⁸ [Strategija ranog razvoja dieteta](#), Vlada Crne Gore, 2024.

razvoja SSE doprinosi ostvarenju tri cilja Strategija ranog razvoja dijeteta: Strateški cilj 1: Kreiran integrisan, harmonizovan i jednako dostupan sistem ranog razvoja dijeteta (RRD) - operativni cilj 1.1: Pojedinačni elementi RRD sistema su povezani u integrisanu i prepoznatljivu cjelinu, operativni cilj 1.3: RRD sistem je prepoznat od strane relevantnih javnosti – stručne, roditelja-staratelja i opšte javnosti; Strateški cilj 2: Usluge ranog razvoja su jednako dostupne i kvalitetne u svim fazama razvoja dijeteta uz osnažene porodice, koje su uključene na partnerskoj osnovi - operativni cilj 2.1: Unaprijeđen sistem zdravstvene zaštite majki i dece i operativni cilj 2.3: Unaprijeđen kvalitet i dostupnost ranog učenja za svu decu i operativni cilj 2.5: Ojačano odgovorno i zdravo roditeljstvo u ranom rastu i razvoju dece; Strateški cilj 3: Sistem ranog razvoja dijeteta posjeduje adekvatne resurse za efikasno i kvalitetno funkcionisanje – operativni cilj 3.1: Unaprijeđeni ljudski resursi u sistemu podrške RRD i operativni cilj 3.3: Unaprijeđena infrastruktura za obezbeđivanje kvalitetnijih usluga RRD.

Strategija razvoja zdravstva 2023-2027¹⁹

Strategija razvoja SSE daje podršku implementaciji Strategije razvoja zdravstva prije svega na nivou strateškog cilja 3: Smanjenje nejednakosti u pristupu zdravstvenoj zaštiti, operativnom cilju: Unapređenje pristupa zdravstvenoj zaštiti za socijalno ugrožene grupe. Strategija razvoja SSE može podržati i promovisati subjekte socijalne ekonomije usmjerene na pružanje specijalizovanih usluga za ranjive kategorije stanovništva.

Strategija za mlade 2023-2027²⁰

Strategija razvoja SSE u velikoj mjeri doprinosi cjelokupnom ostvarenju ciljeva Strategije za mlade i pravovremenom implementacijom obje strategije i koordinacijom odgovornih institucija može se pružiti holistički pristup koji ne samo da unaprijeđuje ekonomske prilike za mlade, već ih i osnažuje kao aktivne i odgovorne građane. SSE može biti ključni faktor u stvaranju održivog i inkluzivnog društva, koje je u središtu Strategije za mlade. U okviru operativnog cilja 1: Razvoj održivog sistema usluga za podršku mladima u procesu njihove tranzicije u odraslo doba i njegovih specifičnih ciljeva: Stvaranje uslova za lakši prelaz mladih iz obrazovanja u tržište rada i Razvoj programa koji podržavaju mlade u preduzetničkim i inovativnim aktivnostima, Strategija razvoja SSE ima konkretne mjere kojima se omogućava mladima da steknu praktično iskustvo i razvijaju vještine koje su cijenjene na tržištu rada. Dodatno, kroz etabliranje socijalnog preduzetništva i drugih subjekata socijalne ekonomije, Strategija razvoja SSE promoviše inovativne pristupe poslovanju koji istovremeno rješavaju društvene probleme. U okviru operativnog cilja 3: Unapređenje položaja mladih kroz međuresorni pristup, Strategija razvoja SSE doprinosi ostvarenju specifičnih ciljeva: Integracija politika koje se tiču zdravlja, obrazovanja, zapošljavanja i socijalne zaštite mladih i Razvijanje međusektorskih inicijativa koje unapređuju socijalnu inkluziju i pristup resursima za sve mlade imajući na umu da predviđa mjere koje adresiraju subjekti socijalne ekonomije iz raznih oblasti politika i adresira neophodnost koordinacije različitih resora u sprovođenju Strategije.

¹⁹ [Strategija razvoja zdravstva za period od 2023-2027](#), Vlada Crne Gore, 2023.

²⁰ [Strategija za mlade 2023-2027](#), Vlada Crne Gore, 2023.

Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2025-2029²¹

Strategija razvoja SSE doprinosi ostvarenju dva operativna cilja Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti. Prvom operativnom cilju 1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda na način što je u samu Strategiju SSE uključen princip orodnjavanja, a takođe operativnom cilju 3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodnih identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa time što promoviše prakse koje podstiču ekonomsko osnaživanje žena kroz modele SSE.

Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2021–2025²²

Strateškom cilju: Pобољшanje socio-ekonomskog i pravnog položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori, unapređenjem inkluzivnog i otvorenog društva zasnovanog na promociji jednakosti, borbi i eliminisanju svih oblika diskriminacije, anticiganizma i siromaštva, Strategije socijalne inkluzije Roma i Egipćana, Strategija razvoja SSE može doprinijeti kroz promovisanje modela SSE koji se bave radnom integracijom ranjivih grupa, uključujući Rome i Egipćane. Subjekti socijalne ekonomije podržani mogu pružati usluge višestruko marginalizovanim grupama i time pomoći pristup javnim servisima i socijalnom uključivanju.

Strategija za zaštitu lica s invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2022-2027²³

Strategija razvoja SSE je u potpunosti usklađena s ciljevima Strategija za zaštitu lica s invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti. Poseban doprinos daje kroz unapređenje pravnog okvira u nivou strateškog cilja 1: Obezbijediti efikasan pravni okvir za zaštitu lica s invaliditetom od diskriminacije, Operativni cilj: Unaprijediti zakonodavni okvir i osigurati njegovu dosljednu primjenu, predviđajući usvajanje Zakona o socijalnoj ekonomiji i prijedlog za unapređenje drugih zakona u cilju etabliranja SSE u cio pravni sistem. Kroz podršku nastanku subjekata socijalne ekonomije u oblasti ekonomskog osnaživanja i obrazovanja lica s invaliditetom, Strategija razvoja SSE doprinosi ostvarenju i ostalih ciljeva: strateški cilj 3: Unapređenje obrazovnog sistema i pristupa obrazovanju za lica s invaliditetom, operativni cilj: Obezbijediti inkluzivno obrazovanje na svim nivoima; Strateški cilj 4: Povećanje zapošljivosti i zaposlenosti lica s invaliditetom, operativni cilj: Povećati mogućnosti za zapošljavanje kroz prilagođene programe i podsticaje; Strateški cilj 5: Unapređenje dostupnosti zdravstvenih i socijalnih usluga za lica s invaliditetom, operativni cilj: Obezbijediti dostupnost zdravstvenih i socijalnih usluga prilagođenih licima s invaliditetom.

²¹ [Predlog nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2025-2029. godine sa Predlogom akcionog plana za 2025-2026. godinu](#), Vlada Crne Gore, 2025.

²² [Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2021-2025](#), Vlada Crne Gore, 2021.

²³ [Strategija za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2022-2027](#), Vlada Crne Gore, 2022.

Nacionalni plan za implementaciju Konvencije Savjeta Evrope o suzbijanju i sprečavanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) za period 2023 – 2027. godine²⁴

Strategija razvoja SSE doprinosi realizaciji tri cilja: Operativni cilj 1: Obezbijediti unapređenje i zaštitu prava svakoga, posebno žena i osoba drugačijih rodni identiteta da žive slobodno od nasilja kako u javnoj tako i u privatnoj sferi u skladu s principima jednakosti i nediskriminacije, operativni cilj 3: Postizanje ravnopravnosti polova i sprečavanje nasilja nad ženama kroz promjenu društvenog i kulturnog ponašanja i operativni cilj 4: Unapređenje podrške i zaštite žrtava nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Strategija o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnoj Gori 2021-2025. godine²⁵

Strategija razvoja SSE doprinosi ostvarenju ciljeva Strategije o migracijama i reintegraciji povratnika kroz podršku razvoju subjekata socijalne ekonomije koji se bave pružanjem usluga migrantima kao i ekonomskim osnaživanjem migrantske populacije. Ovim mjerama, Strategija razvoja SSE doprinosi sljedećim strateškim ciljevima: 3: Unapređenje socijalne integracije i reintegracije povratnika, operativni cilj: Povećanje pristupa socijalnim uslugama i obrazovanju i 4: Obezbeđivanje održivog razvoja kroz integraciju migranata, operativni cilj: Promovisanje ekonomske participacije migranata.

Program dostojanstvenog rada za period 2024. do 2027. godine²⁶

Strategija razvoja SSE je komplementarna s ciljevima i ishodima Programa dostojanstvenog rada. Poseban doprinos Strategija razvoja SSE daje cilju 1: Promovisanju inkluzivnog i produktivnog zapošljavanja, i ishodu 1.1: Poboljšani programi podrške preduzećima s posebnim fokusom na kreiranje kvalitetnih radnih mjesta, imajući u vidu da ovi programi pogoduju i subjektima socijalne ekonomije, čime i subjekti socijalne ekonomije direktno doprinose promociji inkluzivnog i produktivnog zapošljavanja. Ostvarenje cilja 2: Poboljšani uslovi rada za sve radnike u Crnoj Gori, posebno u ishodu 2.4. Pojačani kapaciteti za odgovor na neformalnost bi pomoglo da subjekti socijalne ekonomije imaju snažniju i vidljiviju ulogu u rješavanju nezaposlenosti dugoročno nezaposlenih koji su najčešće aktivni u domenu sive ekonomije, jer bi izgubila nelojalnu konkurenciju.

²⁴ [*Predlog nacionalnog plana za implementaciju Konvencije Savjeta Evrope o suzbijanju i sprečavanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici \(Istanbulska konvencija\) za period 2023-2027. godine*](#), Vlada Crne Gore, 2023.

²⁵ [*Strategija o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnoj Gori, 2021-2025.godine, s Akcionim planom za 2021. i 2022. godinu*](#), Vlada Crne Gore, 2021.

²⁶ [*Informacija o zaključivanju Programa dostojanstvenog rada 2024 - 2027. godine i potpisivanju Memoranduma o razumijevanju o Programu dostojanstvenog rada za 2024 - 2027. godinu s Predlogom memoranduma*](#), Vlada Crne Gore, 2024.

1.3.2 Zakonodavni okvir Crne Gore

Ustav Crne Gore²⁷ propisuje da je Crna Gora građanska, demokratska, ekološka i socijalna pravna država, zasnovana na vladavini prava. Imajući u vidu da je Ustav akt najveće pravne snage, svi ostali dokumenti se moraju usklađivati s Ustavom i njegovim načelima i vrijednostima. Ustav obavezuje Crnu Goru da potvrđenim i ratifikovanim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava daje primat nad domaćim zakonodavstvom i kao sastavni dio unutrašnjeg prava neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva. Ustav garantuje da država mora da obezbijedi posebnu zaštitu osoba s invaliditetom.

Oblast socijalne i solidarne ekonomije reguliše niz zakona, imajući u vidu da akteri u ovoj oblasti posluju po različitim pravnim formama: Zakon o nevladinim organizacijama²⁸, Zakon o privrednim društvima²⁹, Zakon o kooperativama³⁰ i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji lica s invaliditetom³¹. Sva četiri zakona daju okvir za poslovanje subjekata socijalne ekonomije, pa u zavisnosti od prirode aktera, djelatnosti, olakšica, dostupnih finansijskih instrumenata i iskustva organizacija i njenih lidera, biraju formu koja im je najugodnija za upravljanje.

Važan je i Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti donesen 2013. godine³², imajući u vidu da značajna niša za poslovanje subjekata društvenog preduzetništva i drugih organizacija SSE jesu usluge socijalne zaštite. Zakonom su propisane usluge u oblasti socijalne i dječje zaštite, kao i normativi i standardi za pružanje usluga socijalne i dječje zaštite, propisan je postupak licenciranja stručnih radnika i pružalaca usluga i postupak akreditacije programa obuke. Podzakonskim aktima je preciziran i sistem kvaliteta u socijalnoj i dječjoj zaštiti.

Sljedeći su takođe relevantni: Zakon o zdravstvenoj zaštiti³³, Zakon o zabrani diskriminacije lica s invaliditetom³⁴, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici³⁵, Zakon o

²⁷ <https://www.skupstina.me/me/ustav-crne-gore>

²⁸ Zakon o nevladinim organizacijama ("Službeni list Crne Gore", br. 039/11, 037/17, 084/24)

²⁹ Zakon o privrednim društvima ("Službeni list Crne Gore", br. 065/20, 146/21, 004/24)

³⁰ Zakon o kooperativama ("Službeni list Crne Gore", br. 043/15)

³¹ Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji lica sa invaliditetom ("Službeni list Crne Gore", br. 049/08, 073/10, 039/11, 055/16)

³² Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Službeni list Crne Gore", br. 027/13, 001/15, 042/15, 047/15, 056/16, 066/16, 001/17, 031/17, 042/17, 050/17, 059/21, 145/21, 145/21, 003/23, 048/24, 084/24, 033/25)

³³ Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Službeni list Crne Gore", br. 003/16, 039/16, 002/17, 044/18, 024/19, 024/19, 082/20, 008/21, 003/23, 048/24, 077/24, 084/24)

³⁴ Zakon o zabrani diskriminacije lica s invaliditetom ("Službeni list Crne Gore", br. 035/15, 044/15)

³⁵ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ("Službeni list Crne Gore", br. 046/10, 040/11)

porezu na dodatu vrijednost³⁶, Zakon o porezu na dohodak fizičkih lica³⁷, Zakon o porezu na dobit pravnih lica³⁸, Zakon o javnim nabavkama³⁹ i dr.

Strategija razvoja socijalne i solidarne ekonomije snažno afirmiše principe potpunog poštovanja radnog zakonodavstva i pune primjene propisa iz oblasti rada, socijalnog i penzijskog osiguranja. Polazeći od potrebe da se obezbijede dostojanstveni uslovi rada u svim organizacijama sektora, Strategija usmjerava mjere ka jačanju radnih standarda, unapređenju formalizacije rada i podizanju nivoa pristupa socijalnoj zaštiti. Na ovaj način Strategija doprinosi jačanju održivosti, profesionalizacije i kredibiliteta subjekata socijalne i solidarne ekonomije.

U cilju izgradnje inkluzivnog i participativnog sektora, Strategija posebno promoviše principe socijalnog dijaloga, uključujući afirmaciju prava na sindikalno organizovanje i kolektivno pregovaranje. Kroz razvoj mehanizama koji podstiču učešće radnika, korisnika i drugih zainteresovanih strana u procesima donošenja odluka, Strategija jača kulturu saradnje, povjerenja i zajedničke odgovornosti. Time se stvaraju preduslovi za stabilan rast sektora, unapređenje radnih odnosa i razvoj pravednijih i održivijih modela poslovanja.

1.4. Usaglašenost s principima rodne ravnopravnosti

Rodna ravnopravnost predstavlja suštinski princip socijalne i solidarne ekonomije, budući da ove organizacije teže obezbjeđivanju jednakih mogućnosti za sve. To podrazumijeva integraciju rodno osviješćenih politika, programa i praksi koje omogućavaju ravnopravan pristup uslugama i podršci, kao i podjednaku ulogu svih rodničkih identiteta među akterima socijalne i solidarne ekonomije.

Radna grupa za izradu Strategije razvoja socijalne i solidarne ekonomije brojala je ukupno 22 člana, među kojima su bili predstavnici relevantnih državnih institucija, organizacija, socijalnih partnera, civilnog i privatnog sektora. Od tog broja, 15 članova su bile žene, dok je 7 bilo muškaraca, što znači da su žene činile približno 68% radne grupe. Ovakva struktura jasno pokazuje usaglašenost procesa izrade Strategije s principima rodne ravnopravnosti, jer se kroz značajnu zastupljenost žena u radu radne grupe osigurava ravnoteža u donošenju odluka, uvažavanje različitih perspektiva i jačanje inkluzivnog pristupa u razvoju socijalne ekonomije.

³⁶ Zakon o porezu na dodatu vrijednost ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 065/01, 012/02, 038/02, 072/02, 021/03, 076/05, 004/06, "Službeni list Crne Gore", br. 016/07, 073/10, 040/11, 029/13, 009/15, 053/16, 001/17, 050/17, 046/19, 073/19, 080/20, 008/21, 059/21, 146/21, 049/22, 065/22, 140/22, 003/23, 003/23, 094/24)

³⁷ Zakon o porezu na dohodak fizičkih lica ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 065/01, 012/02, 037/04, 029/05, 078/06, 004/07, "Službeni list Crne Gore", br. 086/09, 073/10, 040/11, 014/12, 006/13, 062/13, 060/14, 079/15, 083/16, 067/19, 059/21, 146/21, 152/22, 088/24)

³⁸ Zakon o porezu na dobit pravnih lica ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 065/01, 012/02, 080/04, "Službeni list Crne Gore", br. 040/08, 086/09, 040/11, 014/12, 061/13, 055/16, 146/21, 152/22, 028/23, 125/23, 088/24)

³⁹ Zakon o javnim nabavkama ("Službeni list Crne Gore", br. 074/19, 003/23, 011/23, 084/24)

Radna grupa je tokom izrade Strategije razvoja socijalne i solidarne ekonomije posebnu pažnju usmjerila na sagledavanje rodne perspektive u svim oblastima koje dokument obuhvata. Time se nastojalo osigurati da principi rodne ravnopravnosti budu integrisani u proces planiranja i predlaganja aktivnosti, kako bi se stvorili uslovi za inkluzivan i pravedan razvoj. Poseban akcenat stavljen je na uvažavanje različitih iskustava i potreba žena i muškaraca, kao i na podsticanje jednakih mogućnosti za njihovo aktivno učešće u kreiranju politika. Na ovaj način Strategija se usklađuje s međunarodnim standardima i nacionalnim politikama koje promovišu rodnu ravnopravnost, čime se dodatno jača legitimitet i održivost socijalne ekonomije kao instrumenta društvene kohezije i pravičnog društvenog napretka.

Strategija razvoja SSE ima za cilj da bude rodno osjetljiva i da promoviše rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena u okviru socijalne ekonomije, kroz:

1. razvoj inkluzivnih poslovnih modela, kao što su npr. preduzeća sa socijalnom misijom i kooperative, kojima je prioritet učešće i liderstvo žena – Ovi modeli se često fokusiraju na sektore u kojima su žene tradicionalno aktivne, kao što su poljoprivreda i usluge;
2. mikrofinansijske programe: Pružanje mikrokredita i finansijskih usluga prilagođenih ženama preduzetnicama, pomažući im da započnu i razviju svoje poslovanje;
3. programe za razvoj vještina: Nude obuku iz poslovnog upravljanja, digitalne pismenosti i profesionalnih vještina kako bi se poboljšala zapošljivost i preduzetničke sposobnosti žena;
4. mentorstvo i umrežavanje: Kreiranje mentorskih programa i mogućnosti umrežavanja za podršku ženama u izgradnji profesionalnih veza i pristupu tržištima
5. zagovaranje zakonskih reformi: Promovisanje zakonskih i političkih reformi koje uklanjaju prepreke ekonomskom učešću žena, kao što su imovinska prava i pristup kreditima
6. usluge brige o djeci: Pružanje pristupačne brige o djeci kako bi se ženama omogućilo da u potpunosti učestvuju u radnoj snazi.
7. politike roditeljskog odsustva: Obezbjedjivanje da i muškarci i žene imaju pristup roditeljskom odsustvu, promovišući zajedničke odgovornosti u njezi
8. inicijative fer trgovine: Podrška praksama fer trgovine koje obezbjeđuju ženama proizvođačima da primaju poštene plate i imaju pristup međunarodnim tržištima.
9. razvoj lokalnog tržišta: Omogućavanje ženama pristupa lokalnim tržištima kroz razvoj infrastrukture i tržišne veze.

Ova Strategija ima za cilj da stvori inkluzivnu i pravednu socijalnu ekonomiju tako što će se baviti specifičnim izazovima s kojima se suočavaju žene i promovisati njihovo puno učešće u ekonomskim aktivnostima, s ishodom pune socijalne inkluzije.

Tokom izrade Strategije razvoja SSE, radna grupa je posebnu pažnju posvetila integraciji rodne perspektive u svim oblastima koje Strategija pokriva. Prikupljanje rodno

segregiranih podataka je od presudne važnosti za izgradnju pravednog, inkluzivnog i efektivnog ekosistema socijalne i solidarne ekonomije. Takvi podaci omogućili bi prepoznavanje specifičnih potreba i izazova s kojima se suočavaju žene, muškarci i različite rodne grupe i osigurali da razvojni programi SSE odgovore na te specifičnosti na pravi način. Važno je napomenuti, ipak, da ni podaci o samoj praksi socijalne i solidarne ekonomije nijesu lako dostupni, čime je i njihova segregacija po raznim aspektima, uključujući i rodni skromna. S uspostavljanjem sistema za mjerenje društvenog učinka subjekata socijalne ekonomije, što predviđa Strategija razvoja SSE, uvid u ovaj tip podataka biće olakšan.

1.5. Usklađenost s obavezama iz procesa pregovora s Evropskom unijom (EU) i drugim međunarodnim obavezama Crne Gore

Pristupni pregovori s Crnom Gorom otvoreni su u junu 2012. godine. Do sada su otvorena **sva 33 pregovaračka poglavlja**, od kojih je **privremeno zatvoreno dvanaest**. Crna Gora se smatra najuspješnijom u regionu Zapadnog Balkana u pogledu procesa evropske integracije, jer među kandidatima prednjači u broju otvorenih i privremeno zatvorenih poglavlja, i u ispunjavanju tzv. privremenih mjerila ("interim benchmarks") za poglavlja vezana za vladavinu prava (23 i 24).

Kao što je već napomenuto, socijalna i solidarna ekonomija, odnosno uređenje ove oblasti nije dio pravnih tekovina Evropske unije koji se transponuju u procesu pristupanja zemlje Evropskoj uniji. Ipak, proces evropske integracije daje snažan zamajac razvoju socijalne i solidarne ekonomije u svim zemljama koje pretenduju na članstvo u Evropsku uniju. To se ogleda u nizu regulatornih, institucionalnih, ali i inicijativa iz socijalne i solidarne ekonomije kojima se daju okviri za uspostavljanje podsticajnog ekosistema za razvoj socijalne i solidarne ekonomije. Osim toga, razvijeno polje socijalne i solidarne ekonomije očituje i pravednost i održivost svih reformi u procesu transformacije društva na putu Evropske unije.

Važno je napomenuti da je ministarstvo koje je nadležno za donošenje politike o socijalnoj i solidarnoj ekonomiji nosilac pregovora u Poglavlju 2: Slobodno kretanje radnika i intenzivno radi na ispunjavanju kriterijuma za zatvaranje ovog poglavlja. Ovo ukazuje na mogućnosti da se polje socijalne ekonomije bolje poveže s procesom pregovora u domenu socijalne politike i na taj način doprinese održivim rješenjima. Osim navedenih poglavlja, važna poglavlja su i Poglavlje 19: Socijalna politika i zapošljavanje, Poglavlje 20: Preduzetništvo i industrijska politika, Poglavlje 15: Energetika i Poglavlje 27: Zaštita životne sredine i klimatske promjene. Ovo još dodatno ukazuje na neophodnost koordinacije institucija i njihovih sektora koji se bave i procesom evropske integracije i politikama od značaja za polje socijalne i solidarne ekonomije.

Sljedeći dokumenti Evropske unije koji imaju uticaj na uređenje polja socijalne i solidarne ekonomije, kao i socijalnog preduzetništva i koji mogu pomoći kvalitetnijim rješenjima su:

Evropski stub socijalnih prava je temeljni dokument za ostvarivanje socijalnih prava u EU, uključujući pravo na pravedne uslove rada, socijalnu zaštitu i uključenost. Crna Gora, kao zemlja kandidat za članstvo u EU, treba da uskladi svoju politiku s ovim principima, što je posebno relevantno za razvoj SSE, jer evropski stub socijalnih prava naglašava da će iz razvoja socijalnog preduzetništva proizaći nove mogućnosti, kao što je otvaranje novih radnih mjesta i rješavanje ključnih društvenih pitanja u velikom broju sektora, često putem socijalnih inovacija.

Evropska industrijska strategija predstavlja okvir politike Evropske unije usmjeren na jačanje konkurentnosti evropske industrije, unapređenje otpornosti i ubrzanje zelene i digitalne tranzicije. Prvi put je predstavljena 2020. godine, a revidirana 2021. u cilju prilagođavanja izazovima koje su donijele pandemija COVID-19 i geopolitičke tenzije. Strategija stavlja poseban akcenat na smanjenje zavisnosti od trećih zemalja, diversifikaciju lanaca snabdijevanja, razvoj inovacija, podršku malim i srednjim preduzećima i ostvarivanje ciljeva Evropskog zelenog plana, uključujući klimatsku neutralnost do 2050. godine.

Putanja tranzicije za ekosistem bliskosti i socijalne ekonomije (*Transition Pathway for Proximity and Social Economy*) ima za cilj da osnaži društvenu i lokalnu ekonomiju EU kroz zelenu i digitalnu tranziciju. Dokument identifikuje 14 ključnih oblasti akcije i 30 konkretnih mjera, fokusirajući se na saradnju između preduzetnika, organizacija civilnog društva, lokalnih vlasti i drugih relevantnih aktera. Cilj je unapređenje otpornosti sektora, smanjenje zavisnosti od globalnih lanaca snabdijevanja i jačanje lokalnih vrijednosnih lanaca, naročito u sektorima kao što su poljoprivreda, energija i socijalne usluge.

Ekonomski okvir za Zapadni Balkan (*Economic Framework for the Western Balkans*) je definiše prioritete i politike za ekonomski razvoj, zapošljavanje i socijalnu koheziju u zemljama Zapadnog Balkana. Njegov cilj je da region učini otpornijim, konkurentnijim i inkluzivnijim, kroz podršku ljudskom kapitalu, tržištu rada, socijalnom preduzetništvu, inovacijama i jačanju civilnog društva. u okviru oblasti *Ljudski kapital* posebno ističe dva ključna podprioriteta: *poboljšanje učešća na tržištu rada* i *šire uključivanje civilnog društva*. Prvi podprioritet fokusiran je na povećanje zapošljivosti i integracije ranjivih grupa, uključujući mlade, žene i manjine, s posebnim naglaskom na Rome, kroz mjere obrazovanja, obuke i aktivne politike zapošljavanja. Drugi podprioritet podstiče razvoj inovativnih rješenja i socijalnog preduzetništva, s ciljem da se odgovori na lokalne društvene izazove i ojača participacija civilnog društva u kreiranju politika. Ovaj okvir predstavlja strateški instrument za jačanje socijalne kohezije i ekonomskog razvoja u regionu, promovisanjem inkluzivnih politika koje povezuju obrazovanje, tržište rada i aktivno građansko učešće.

Reformaska agenda Crne Gore za period 2024–2027, poznata i kao **Plan rasta**, predstavlja ključni strateški okvir za sprovođenje ekonomskih, socijalnih i institucionalnih reformi usmjerenih ka povećanju konkurentnosti, inkluzivnosti i održivog razvoja. U okviru oblasti *ljudskog kapitala*, dokument pruža osnove za razvoj socijalne ekonomije, posebno kroz podsticanje zapošljavanja ranjivih grupa, promociju socijalnog preduzetništva i jačanje uloge civilnog društva u rješavanju lokalnih i društvenih izazova. Na ovaj način, Reformaska agenda ne samo da doprinosi ekonomskom rastu i digitalnoj i zelenoj tranziciji, već i strateški povezuje ekonomski razvoj sa socijalnom inkluzijom, stvarajući okvir za održivu i participativnu socijalnu ekonomiju u Crnoj Gori.

Preporuka Savjeta Evropske unije o razvoju okvirnih uslova socijalne ekonomije i Akcioni plan za socijalnu ekonomiju imaju za cilj unapređenje pristupa tržištu rada i socijalnog uključivanja pružanjem podrške državama članicama u integraciji socijalne ekonomije u njihove politike i stvaranjem mjera podrške i povoljnog okruženja za sektor. Prijedlog daje preporuke državama članicama kako se javne politike i pravni okviri mogu prilagoditi da podrže aktivnosti socijalne ekonomije, posebno u oblastima u kojima je ona manje razvijena i kako se administrativne i institucionalne strukture mogu prilagoditi da podrže ove subjekte i da se angažuju sa zainteresovanim stranama u sektoru. Strategija razvoja SSE slijedi preporuke u smislu izgradnje potpornog eko-sistema za razvoj SSE uključujući teme kao što su vidljivost i prepoznatljivost SSE, razvoj vještina, pristup finansiranju subjektima iz sektora SSE i slično.

Evropski zeleni plan naglašava potrebu za prelaskom na održive ekonomske modele, gdje SSE može igrati ključnu ulogu u promovisanju cirkularne ekonomije, održive proizvodnje i zelene energije.

Za razvoj Strategije razvoja SSE Crne Gore, relevantni su i brojni drugi međunarodni dokumenti i sporazumi koji se odnose na socijalnu inkluziju, ljudska prava, održivi razvoj i ekonomski rast. Izdvajamo ključne dokumente koji imaju značaj za razvoj ove Strategije, među kojima su i oni koji ne obavezuju Crnu Goru direktno, ali pomažu pri izradi

Strategija razvoja SSE i stavljaju je u širi globalni kontekst:

Agenda Ujedinjenih nacija 2030 za održivi razvoj sa svojih 17 ciljeva održivog razvoja (SDGs) direktno se odnosi na borbu protiv siromaštva, smanjenje nejednakosti, i promovisanje održivih ekonomskih modela. SSE je posebno relevantna za SDG 8 (Dostojanstven rad i ekonomski rast), SDG 10 (Smanjenje nejednakosti), i SDG 12 (Odgovorna potrošnja i proizvodnja), iako možemo reći da doprinosi svakom od ciljeva. **Rezolucija ujedinjenih nacija o socijalnoj i solidarnoj ekonomiji “Promovisanje socijalne i solidarne ekonomije za održivi razvoj”** pruža globalni okvir i smjernice koji integrisani pomažu Crnoj Gori da razvije socijalnu i solidarnu ekonomiju na način koji je usklađen s međunarodnim standardima i ciljevima održivog razvoja, dok istovremeno odgovara na specifične nacionalne izazove i potrebe.

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (CRPD), koju je Crna Gora ratifikovala, postavlja obavezu država članica da obezbijede inkluziju i punu participaciju osoba s invaliditetom u društvu. Svojim mjerama Strategija razvoja SSE ima ključnu ulogu u postizanju ovih ciljeva kroz stvaranje prilika za zapošljavanje i socijalnu inkluziju.

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) je međunarodnopravni instrument čijom se ratifikacijom države članice obavezuju da će preduzimanjem odgovarajućih mjera spriječiti svaki vid neposredne i posredne diskriminacije žena, obezbijediti potpuni razvoj i napredak i na taj način garantovati ženama da ravnopravno s muškarcima ostvaruju i uživaju ljudska prava i osnovne slobode. Strategija razvoja SSE kroz podršku razvoju SSE u domenu integrisanih usluga podrške i ekonomsko osnaživanje žena doprinosi mjerama iz Konvencije.

Konvencija Savjeta Evrope o suzbijanju trgovine ljudima, obavezuje Crnu Goru na preduzimanje mjera za zaštitu žrtava trgovine ljudima i nasilja. Strategija SSE može doprinijeti implementaciji ovih mjera kroz podršku SSE koji razvijaju programe reintegracije i socijalne inkluzije.

Evropska socijalna povelja Savjeta Evrope obuhvata prava koja se odnose na rad, socijalnu zaštitu, socijalnu sigurnost i zaštitu od siromaštva i socijalne isključenosti. Implementacija Strategija razvoja SSE može biti ključna za ostvarivanje prava garantovanih ovom poveljom.

Globalna agenda za pristojan rad Međunarodne organizacije rada uključuje socijalnu pravdu, radna prava i promovisanje ekonomske stabilnosti. Strategija razvoja SSE može biti sredstvo za ostvarivanje ovih ciljeva kroz promovisanje socijalne inkluzije i ekonomske sigurnosti kroz model SSE.

Deklaracija Međunarodne konferencije o populaciji i razvoju Ujedinjenih nacija naglašava važnost socijalne inkluzije i smanjenja nejednakosti, posebno u odnosu na ranjive populacije. Strategija razvoja SSE razvija aktere koji imaju alate za ostvarivanje ovih ciljeva kroz ekonomsko osnaživanje i inkluziju.

Globalni pakt o migracijama Ujedinjenih nacija obavezuje države da obezbijede sigurnost, red i regularnost migracija, što uključuje i socijalnu i ekonomsku inkluziju migranata. SSE može podržati ove ciljeve kroz programe koji olakšavaju integraciju migranata u društvo.

1.6. Usaglašenost sa zaštitom životne sredine

U srži poslovanja socijalne i solidarne ekonomije jesu principi održivosti na kojim se baziraju Agenda za održivi razvoj Ujedinjenih nacija do 2030. godine, Evropski zeleni plan (eng. *European Green Deal*).

Održivi razvoj u okviru socijalne ekonomije uključuje integraciju ekonomskih, društvenih i ekoloških ciljeva kako bi se stvorilo inkluzivnije i otpornije društvo. Ova Strategija ima za cilj promovisanje održivog ekonomskog i društvenog razvoja korišćenjem snaga socijalne ekonomije:

- Socijalna ekonomija nudi održive modele poslovanja koji ne ugrožavaju životnu sredinu i teže održivom razvoju. Uloga društvenih preduzeća dobija sve veći značaj, a koncepti poput "zelenog preduzetništva" i "cirkularne ekonomije" postaju sve prisutniji. Ovi pristupi teže postizanju ekološke pravde, podržavajući organizacije i zajednice da preduzmu mjere za zaštitu svoje okoline i efikasno korišćenje resursa.
- Posebna pažnja posvećena je uključivanju ranjivih grupa.
- Održivi modeli socijalne ekonomije uključuju razmatranje decentralizacije poslovanja kako bi se smanjio uticaj na okolinu, zatim koncepte pravedne zelene i digitalne tranzicije, zajedno sa implementacijom ekološki održivijih praksi i cirkularnih poslovnih modela, istovremeno vodeći računa da ovi modeli ne narušavaju kvalitet usluga ili proizvoda koje pružaju subjekti SSE.
- Sa uspostavljanjem sistema za mjerenje društvenog učinka subjekata socijalne ekonomije, što predviđa Strategija razvoja SSE, uvid u odnos i doprinos principima zaštite životne sredine biće transparentan.

2. ANALIZA STANJA

Analiza stanja u poljima od značaja za socijalnu i solidarnu ekonomiju predstavljena je prema problemima koje potencijalno socijalna i solidarna ekonomija može adresirati. To je poglavlje sa društvenim izazovima u kojima su predstavljeni problemi integracije ranjivih grupa na tržištu rada, kao i teme zaštite životne sredine i ruralnog razvoja koje su takođe od interesa za socijalnu i solidarnu ekonomiju.

Stanje u polju same socijalne i solidarne ekonomije, uz skromne podatke predstavljeno je kroz izazove u domenu strateškog, zakonodavnog i institucionalnog okvira, domen kompetencija i infrastrukture za razvoj socijalne ekonomije i konačno kroz dostupnost finansija i pristup tržištu i prepoznatljivost u društvu.

2.1. Društveni izazovi

Crna Gora se bori s visokom stopom nezaposlenosti u ruralnim područjima, rastućim cijenama osnovnih životnih namirnica i goriva. Privreda zemlje suočava se s izazovima koji utiču na životne uslove stanovništva, što društvo čini nestabilnim. Prema zvaničnim podacima, realni rast bruto domaćeg proizvoda (BDP) za cijelu 2024. godinu iznosi 3%.⁴⁰ Turizam je glavni pokretač rasta, s prihodima koji su premašili nivoe iz 2019. godine, ali su i druge oblasti poput građevinarstva i usluga pokazale pozitivne trendove. Međutim,

⁴⁰ [COUNTRY FACTSHEET Montenegro](#), Western Balkans Regular Economic Report, No. 27 – Spring 2025.

fiskalni deficit i javni dug ostaju izazovi, dok visoka inflacija i dalje pritiska standard života.

Tržište rada

Tržište rada Crne Gore karakteriše visoka stopa nezaposlenosti, niska stopa aktivnosti, regionalne razlike, popunjavanje radnih mjesta stranom radnom snagom i drugo⁴¹ čime su ovi problemi posebno važni za intervenciju Strategija razvoja SSE.

Anketa o radnoj snazi za 2024. godinu, koju je sproveo MONSTAT, pokazuje sljedeće rezultate: prema podacima iz četiri sprovedena kvartalna istraživanja tokom 2024. godine, u Crnoj Gori aktivnog stanovništva bilo je 319,1 hiljadu od kojih su 282,6 hiljada ili 88,6% zaposlenih i 36,5 hiljada ili 11,4% nezaposlenih¹ lica. Broj zaposlenih u odnosu na prethodnu godinu je povećan za 1,5%, a broj nezaposlenih u odnosu na prethodnu godinu je smanjen za 12,7%.⁴²

Izveštaj o radu za 2024. godinu navodi da se na evidenciji Zavoda za zapošljavanje na dan 31. decembar 2024. godine nalazilo 33.037 nezaposlenih lica (od toga je 19.694 žena ili 59,61%). U odnosu na 31.12.2023. godine (39.942 lica, a od toga 23.263 žene ili 58,24%) broj nezaposlenih je smanjen za 6.905 lica ili za 17,29%. Prosječan broj nezaposlenih u 2024. godini je iznosio 34.760, a prosječan broj nezaposlenih žena 20.426. U odnosu na prosječan broj nezaposlenih u 2023. godini, kada je bilo 40.961 lice (23.628 žena) došlo je do prosječnog smanjenja nezaposlenih za 6.201 ili 15,14%.⁴³

Stopa nezaposlenosti, posmatrana kao odnos broja registrovanih nezaposlenih i aktivnog stanovništva (registrovani nezaposleni i registrovani zaposlenih), u **decembru 2024. godine**, je iznosila 11,36%. U odnosu na stopu nezaposlenosti iz decembra 2023. godini, kada je iznosila 13,95%, došlo je do smanjenja stope za 2,59 procentnih poena. **Prosječna stopa nezaposlenosti u 2024. godini**, posmatrana kao odnos prosječnog broja registrovanih nezaposlenih i prosječnog broja aktivnog stanovništva tokom godine (prosječan broj registrovanih nezaposlenih i prosječan broj registrovanih zaposlenih), je iznosila 11,90%. Prosječna stopa nezaposlenosti u 2023. godini je iznosila 14,35%, tako da je došlo do smanjenja prosječne stope nezaposlenosti za 2,45 procentnih poena.⁴⁴

Najviše nezaposlenih, na dan 31. decembar 2024. godine, imali su Područna jedinica Podgorica, za Podgoricu, Danilovgrad, Cetinje, Tuzi i Zetu – 8.357 lica ili 25,29% (31.12.2023. godine 10.134 lica ili 25,37%), PJ Rožaje, za opštine Rožaje i Petnjica – 4.843 lica ili 14,66% (31.12.2023. godine 5.839 lica ili 14,62%) i PJ Berane, za opštine Berane i Andrijevicu – 4.531 lica ili 13,71% (31.12.2023. godine 5.075 lica ili 12,71%). **Najmanji broj nezaposlenih** lica je registrovan u Područnoj jedinici Herceg Novi, za opštine Herceg

⁴¹ [ANALIZA ponude, tražnje i zapošljavanja na tržištu rada u Crnoj Gori u 2023. godini](#), Zavod za zapošljavanje Crne Gore 2024.

⁴² [Anketa o radnoj snazi 2024. godina](#), MONSTAT, 2025.

⁴³ [Izveštaj o radu za 2024. godinu](#), Zavod za zapošljavanje Crne Gore, 2025, str. 5.

⁴⁴ Zavod za zapošljavanje Crne Gore, [Izveštaj o radu za 2024. godine](#), str. 6.

Novi, Kotor i Tivat – 869 lica ili 2,63% (31.12.2023. godine 1.019 lica ili 2,55%), Područnoj jedinici Pljevlja, za opštine Pljevlja i Žabljak – 1.921 lice ili 5,81% (31.12.2023. godine 2.372 lica ili 5,94%) i Područnoj jedinici Plav, za opštine Plav i Gusinje – 1.990 lica ili 6,02% (31.12.2023. godine 2.685 lica ili 6,72%).⁴⁵

Za starosnu grupu od 15 do 89 godina u 2024. godini stopa aktivnosti je 63,9%, stopa zaposlenosti je 56,6%, stopa nezaposlenosti je 11,5% i stopa stanovništva van radne snage je 36,1%.⁴⁶

Prema podacima iz Ministarstva unutrašnjih poslova, kao nadležnog za izdavanje dozvola za privremeni boravak i rad stranaca, u 2024. godini izdato je 38.019 dozvola za privremeni boravak i rad stranaca (24.748 u kvoti i 13.271 van kvote) što je za 924 ili 2,37% dozvola manje u odnosu na isti period 2023. godine (23.822 dozvola u kvoti i 15.121 van kvote).⁴⁷

Demografski izazov s kojim se Crna Gora suočavala niz godina ogleda se prije svega u **negativnom prirodnom priraštaju**. Analiza prirodnog kretanja stanovništva (MONSTAT) ukazuje na kontinuiran negativni prirodni priraštaj u Crnoj Gori u periodu 2020–2022. godine. Prema podacima zvanične statistike, prirodni priraštaj je u 2020. godini iznosio -196⁴⁸, u 2021. godini zabilježen je značajan pad na -2.119⁴⁹, dok je u 2022. godini negativni saldo smanjen, ali i dalje prisutan, s vrijednošću od -47⁵⁰. Ovi podaci jasno ukazuju na postojanje strukturnih demografskih izazova, koji zahtijevaju pažnju kreatora javnih politika u cilju stabilizacije nataliteta i ublažavanja efekata starenja populacije.

Prema poslednjim podacima Monstata, u 2023. godini prirodni priraštaj je bio pozitivan i iznosio je 681⁵¹, a u 2024. godini je takođe bio pozitivan i iznosio 648⁵². Međutim, nedovoljno razvijeni sjever Crne Gore i dalje bilježi negativan prirodni priraštaj koji je u 2023. godini iznosio -397⁵³, a tokom 2024. godine -379⁵⁴.

Problem je dodatno **otežan nedostatkom sveobuhvatne strategije demografskog razvoja**, koja bi integrisala mjere populacione politike, migracione politike, podsticaje za porodice s djecom, kao i programe za ravnomjeran regionalni razvoj.

Posebno zabrinjava činjenica da ovi faktori **produbljuju postojeće regionalne razlike**. U sjevernom regionu zabilježen je negativan prirodni priraštaj i iznosi -379. Pozitivan

⁴⁵ Ibid, str. 8

⁴⁶ [Anketa o radnoj snazi 2024. godina](#), MONSTAT, 2025, str. 1.

⁴⁷ [Anketa o radnoj snazi 2024. godina](#), MONSTAT, 2025, str. 23.

⁴⁸ [Prirodno kretanje stanovništva u Crnoj Gori](#), 2020. godina, MONSTAT, 2021.

⁴⁹ [Prirodno kretanje stanovništva u Crnoj Gori - Statistika rođenih i umrlih - 2021. godina](#), MONSTAT, 2022.

⁵⁰ [Prirodno kretanje stanovništva u Crnoj Gori - Statistika rođenih i umrlih - 2022. godina](#), MONSTAT, 2023.

⁵¹ [Prirodno kretanje stanovništva u Crnoj Gori - Statistika rođenih i umrlih - 2023. godina](#), MONSTAT, 2024.

⁵² [Ibid.](#)

⁵³ [Ibid.](#)

⁵⁴ [Ibid.](#)

prirodni priraštaj je evidentiran u ostala dva regiona, s tim što je on veći u središnjem i iznosi 771, dok u primorskom regionu iznosi 256.⁵⁵

Izazovi u zdravstvenom sistemu i sistemima socijalne zaštite utiču na dobrobit ranjivih članova društva, što dovodi do problema isključenosti i ograničenog pristupa osnovnim uslugama. Reforma sistema socijalne zaštite koja bi bolje podržavala djecu i porodice ključna je za rješavanje ovih socijalnih izazova.

Pojedine grupe građana posebno mogu biti izložene rizicima tranzicije i čime postaju od značajnog interesa za organizacije socijalne i solidarne ekonomije da osmišljavaju programe za smanjenje rizika od socijalne isključenosti. U Crnoj Gori **grupe koje žive u izraženom riziku od siromaštva i socijalne isključenosti**, a za koje postoje relevantni podaci i analize su:

- U Crnoj Gori, **djeca** su jedna od najugroženijih populacija kada je riječ o riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Statistika pokazuje da čak jedna trećina djece uzrasta od 0 do 18 godina živi u riziku od siromaštva⁵⁶, a posebno su ugrožena djeca najmlađeg uzrasta (0-5 godina), što nije slučaj u EU⁵⁷. Podaci iz Ankete o dohotku i uslovima života za 2024. godinu, pokazuju da se 25,6% djece starosti od 0 do 17 godina nalazilo u riziku od siromaštva.⁵⁸ Djeca iz porodica sa samohranim roditeljima i višečlanih porodica takođe su izložena visokim stopama rizika, što ukazuje na značaj podrške ovim grupama kroz različite programe. Posebne grupe djece su u još većem riziku: **Djeca bez roditeljskog staranja**: Ova djeca su posebno ranjiva zbog nemogućnosti roditelja da brinu o njima, što često vodi ka institucionalizaciji. Nedostatak adekvatne podrške za biološke porodice i nedovoljno razvijen sistem hraniteljstva dodatno povećavaju njihov rizik. Ograničeni su kapaciteti potrebni za praćenje djece (njihovog statusa i uslova života), kao i resursi koji bi osigurali održivost napretka postignutog u procesu deinstitucionalizacije. **Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju**: Ova grupa suočava se sa značajnim barijerama u pristupu obrazovanju, zdravlju i socijalnoj zaštiti. Nedostatak inkluzivnih usluga i međusektorske saradnje dodatno otežava njihovu situaciju, čineći ih posebno osjetljivim na nasilje i zanemarivanje.⁵⁹ **Djeca s problemima u ponašanju**: Broj ove djece je u porastu, ali nema dovoljno usluga u zajednici koje bi im pružile potrebnu podršku. Njihovi problemi često imaju korjene u porodičnim odnosima i nedostatku koordinacije među institucijama. **Djeca žrtve nasilja i eksploatacije**: Djeca iz marginalizovanih zajednica, kao što su Romi i Egipćani, djeca stranci, i djeca koja žive na ulici, često su žrtve seksualnog zlostavljanja i eksploatacije. Ovoj grupi nedostaju dodatne usluge podrške i zaštite.

⁵⁵ [Ibid.](#)

⁵⁶ [Survey on Income and Living Conditions \(EU-SILC\) 2021](#), MONSTAT, 2022.

⁵⁷ Matković G, [Pravci promjena u neposrednoj budućnosti u programima socijalne i dječije zaštite u Crnoj Gori](#), 2021.

⁵⁸ [Anketa o dohotku i uslovima života \(EU-SILC\) 2024. godina](#), MONSTAT, 2025. godina

⁵⁹ Irimija R, Kirjačesku D, Vasić S, [Analiza multisektorskog odgovora na potrebe djece sa smetnjama u razvoju u Crnoj Gori](#), UNICEF Crna Gora, 2020.

- **Lica s invaliditetom:** Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije iz 2022. godine procenat lica koja imaju invaliditet je 16%. Podaci MONSTAT-a iz 2023. godine su pokazali da od ukupnog broja stanovništva, 8,54% lica (53 251) ima najmanje jednu smetnju/prepreku u obavljanju svakodnevnih aktivnosti, 5,83% lica ima smetnje/prepreke s kretanjem, 3,86% s vidom, 2,48% sa sluhom, 2,02% s pamćenjem, 2,12% sa staranjem o sebi i 1,09% s komunikacijom. Posmatrano po opštinama najveći procenat stanovništva s najmanje jednom smetnjom/preprekom je u Andrijevići, i to 18,06%, a najmanji 3,48% u Budvi. Posmatrano po polu, veći je procenat lica sa smetnjama/preprekama u obavljanju svakodnevnih aktivnosti među ženama nego među muškarcima, pri čemu 9,56% žena i 7,48% muškaraca ima barem jednu smetnju/prepreku u obavljanju svakodnevnih aktivnosti. Rješenje u vezi s priznavanjem statusa invaliditeta izdato barem od jedne nadležne ustanove ima 5,36% lica.⁶⁰ Lica s invaliditetom u Crnoj Gori suočavaju se s brojnim preprekama i diskriminacijom u svakodnevnom životu.⁶¹ Mnoga lica s invaliditetom su nezaposlena ili imaju poteškoća u pristupu odgovarajućim poslovima.⁶² Broj lica s invaliditetom uvrštenih na evidenciju nezaposlenih na kraju 2023. godine bio je 9.522, od čega je 59% žena. Žene s invaliditetom su posebno izložene siromaštvu, jer su naročito pogođene nezaposlenošću, i zato što se njihove zarade i / ili naknade koje primaju često dijele ili ih u potpunosti koriste njihove porodice.⁶³ U narednom periodu potrebno je staviti veći akcenat na unapređenju uslova za samostalan život i veći nivo inkluzije u zajednicu.
- Vlada Crne Gore, uz podršku UNDP i Delegacije EU u Crnoj Gori, **sprovodi sveukupnu reformu nacionalnog sistema vještačenja invaliditeta**, s namjerom uvođenja vještačenja invaliditeta zasnovanog na modelu ljudskih prava. Time će doprinijeti uspostavljanju pravednijeg, ravnopravnijeg i jednostavnijeg pristupa pravima na novčanu podršku i uslugama namijenjenih licima s invaliditetom.
- Posebne ciljne grupe **NEET mladih** (mladi koji nisu uključeni u obrazovanje, zaposlenje ili obuku) zahtijevaju prilagođene politike i mjere podrške, posebno u kontekstu socioekonomskih izazova sjevera Crne Gore i ruralnih područja. Ove kategorije mladih suočavaju se s višestrukim preprekama – od ograničenog pristupa kvalitetnom obrazovanju i obukama, preko nedostatka radnih mjesta, do strukturnih problema poput slabije razvijene infrastrukture i migracionih pritisaka.
- **Žene starije od 50 godina** spadaju u jednu od najranjivijih kategorija na tržištu rada. Njihova pozicija otežana je kombinacijom faktora – rodne neravnopravnosti, starosne diskriminacije, nedostatka digitalnih vještina i otežanog pristupa programima stručnog usavršavanja. Ova grupa je često izložena riziku od dugotrajne nezaposlenosti, što dodatno povećava mogućnost socijalne

⁶⁰ [Stanovništvo Crne Gore sa smetnjama/preprekama u obavljanju svakodnevnih aktivnosti](#), MONSTAT, 2024.

⁶¹ [Strategija za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2022-2027 sa Akcionim planom za sprovođenje strategije za 2022-2023. godinu](#), Vlada Crne Gore, 2022.

⁶² Zavod za zapošljavanje Crne Gore, [Izveštaj o radu za 2019. godinu](#)

⁶³ Komitet UN za prava lica s invaliditetom (2017), [Zaključna razmatranja na Inicijalni izvještaj Crne Gore o sprovođenju Konvencije UN o pravima lica sa invaliditetom](#), paragraf 51.a

isključenosti i siromaštva. Poseban izazov predstavlja balans između porodičnih obaveza (briga o starijima ili unucima) i profesionalnog angažmana, što dodatno ograničava njihovu mobilnost na tržištu rada.

- **Starija lica:** Popisom stanovništva, domaćinstava i stanova u 2023. godini, popisano je 623 633 lica s uobičajenim mjestom boravka u Crnoj Gori. Od ukupnog broja stanovnika, 316 826 ili 50,80% čine osobe ženskog pola a 306 807 ili 49,20% su osobe muškog pola. Stanovništvo od 0 do 14 godina starosti čini 18,03% od ukupnog stanovništva. Radno sposobno stanovništvo (od 15-64 godine) čini 65,13%, dok stanovništva sa 65 i više ima 16,84%. Punoljetno stanovništvo čini 78,45% ukupnog stanovništva.⁶⁴ Projekcije stanovništva do 2060. godine MONSTAT-a ukazuju da će u prvoj polovini 21. vijeka stanovništvo i dalje biti izloženo djelovanju demografskog starenja, te da će Crna Gora na kraju projekcionog perioda biti demografski starija nego pedeset godina ranije. Prema ovim projekcijama, broj lica starijih od 65 godina bi se u Crnoj Gori, do 2061. godine, više nego udvostručio (sa 79 hiljade u 2011. na 176 hiljada u 2061. godini), što bi u prosjeku predstavljalo godišnje povećanje od po gotovo 2 hiljade lica. Tako da bi, na kraju projekcionog perioda, više nego svaki četvrti stanovnik Crne Gore (28,5%) bio stariji od 65 godina. U istom razdoblju, broj lica starih 80 ili više godina bi se povećao za preko 4 puta (sa 15 hiljada na 61 hiljadu). To znači da bi ostvarenje pretpostavki na kojima je zasnovana projekciona varijanta niskog fertiliteta rezultiralo da u 2061. godini svaki 10 stanovnik zemlje bude stariji od 80 godina⁶⁵. Povećan broj starijih osoba u Crnoj Gori uvećava potrebu da se odgovori na specifične izazove u poštovanju njihovih ljudskih prava. Stariji mogu biti posebno osjetljivi, kada je u pitanju siromaštvo, lošije zdravstveno stanje, zanemarivanje, koje može rezultirati nekim oblikom nasilja, a koje se najčešće dešava u porodici. Sistem usluga socijalne zaštite usmjerenih ka starijima, danas je u Crnoj Gori razvijeniji i sadržajniji, što se svakako mora smatrati unapređenjem. Zbog kompleksnih promjena u starosti, u zajednici je sve izraženija potreba za uvođenjem integrisanih socijalnih usluga, kako bi se na što kvalitetniji način odgovorilo na potrebe starijih korisnika.
- Radnici koji su bili zaposleni u velikim državnim preduzećima, a koji sada pripadaju starijoj radnoj snazi (50+), suočavaju se sa specifičnim problemima nakon procesa **restrukturiranja i privatizacije**. Njihova stručna znanja uglavnom su povezana sa zastarjelim industrijskim procesima, što ih čini nekonkurentnim u uslovima savremene ekonomije zasnovane na znanju i digitalizaciji. Dugotrajna nezaposlenost i nedostatak mogućnosti za prekvalifikaciju doveli su ih u stanje profesionalne i socijalne nesigurnosti.
- **Romi i Egipćani:** Prema podacima iz Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori iz 2023. godine, 5.629 lica se izjasnilo da pripada romskoj nacionalnosti, što predstavlja 0.90% od ukupnog stanovništva, dok su se 1.655 lica izjasnila da pripadaju populaciji Egipćana (0,27%).⁶⁶ Najveći broj Roma i Egipćana

⁶⁴ *Stanovništvo Crne Gore prema polu i starosti*, MONSTAT, 2024.

⁶⁵ https://www.monstat.org/cg/publikacije_page.php?id=210

⁶⁶ *Stanovništvo Crne Gore prema nacionalnoj odnosno etničkoj pripadnosti, vjeri, maternjem jeziku i jeziku kojim se uobičajeno govori*, MONSTAT, 2024.

živi na teritoriji Podgorice, Berana i Nikšića. Izvještajem Evropske komisije za Crnu Goru za 2024. godinu navodi se Romi u Crnoj Gori i dalje se suočavaju s visokim nivoom diskriminacije i ograničenim napretkom u sprovođenju obaveza iz Poznanske deklaracije zbog nedostatka koordinacije i političke volje. Uprkos usvajanju novih akcionih planova za njihovu socijalnu inkluziju, prisutni su problemi poput niže stope pohađanja škole, dječjih brakova i otežanog pristupa osnovnim uslugama. Većina Roma radi u neformalnoj ekonomiji, bez kvalifikacija, dok nema napretka u njihovom formalnom zapošljavanju niti uvođenju socijalnih stambenih kvota.⁶⁷ Istraživanje socio-ekonomskog položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori iz 2020. godine konstatuje “da nešto manje od polovine ispitanika iz ovog istraživanja, pripadnika Roma i Egipćana u Crnoj Gori, koristi usluge i pomoć centara za socijalni rad u Crnoj Gori, dok jedna trećina ispitanika istog istraživanja tvrdi da prima materijalnu pomoć svakog mjeseca”⁶⁸. Istim istraživanjem konstatuje se da se kroz vrijeme procenat osoba koje koriste usluge centara za socijalni rad povećava i da je jedna trećina ispitanika tvrdila da je posljednje četiri godine, što svakog mjeseca, što povremeno, primila jednokratnu materijalnu pomoć⁶⁹. Prema istraživanjima koja su rađena u romskim naseljima 1% djece je uključeno u kućne poslove za broj sati koji bi iste klasifikovao kao dječji rad (1% djece starosti 5–11 godina i djece starosti 12–14 godina koja rade više od 28 sati. 6% djece u romskim naseljima starosti 5–17 godina bilo je uključeno u dječji rad u posljednjoj sedmici koja je prethodila istraživanju. U opasnim uslovima radi 7% djece starosti 5–17 godina. Muška djeca u romskim naseljima više su uključena u dječji rad od ženske djece (8% i 4%). Takođe treba konstatovati da ipak usljed fizičke odvojenosti raste socijalna distanca i isključivanje, te je potrebno raditi na poboljšanju dostupnosti pravima i usluga iz domena socijalne i dječije zaštite, posebno djeci i porodicama iz ove zajednice.

- **LGBTIQ+ zajednica:** Pripadnici/ce LGBTIQ zajednice su u posebnom riziku od diskriminacije, imajući u vidu da je u tradicionalnim i konzervativnim sredinama ovakva diskriminacija posebno izražena, a Crna Gora po svim opštim indikatorima spada u ovu kategoriju. Istraživanjem iz 2022. godine koje je izradio Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM, u partnerstvu s Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore, utvrđeno je da je 43% onih koji imaju negativan stav o homoseksualnim osobama⁷⁰. Na razbijanju predrasuda moguće je raditi i kroz razvoj sistema usluga socijalne i dječije zaštite. LGBTI osobe u Crnoj Gori suočavaju se sa strahom od otvorenog izražavanja svojih identiteta, strahujući od osude, nasilja, pa čak i od gubitka posla ili porodice. Ova klima straha ide ruku pod ruku s diskriminacijom, gdje se prava i mogućnosti za rad, stanovanje i socijalno uključivanje LGBTI osoba ograničavaju.⁷¹ Eliminacija

⁶⁷ *Izvještaj Evropske komisije za Crnu Goru za 2024. godine*, Evropska komisija, 2024.

⁶⁸ *Socio-ekonomski položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori - Rezultati istraživanja javnog mnjenja*, DEFAC TO Consultancy, 2020.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Jablan J, Mićanović A, *Prava LGBTIQ+ zajednice u svijetu prakse Evropskog suda za ljudska prava*, CEDEM, 2023.

⁷¹ Kalezić D, Rovčanin A, *Govor mrženje prema LGBT osobama: Izazovi & rješenja*, Centar za monitoring i istraživanje CEMI, 2024. godina, str. 15

govora mržnje nije samo pitanje pravde za LGBTI osobe, već i neophodan korak ka ostvarenju pravednijeg i tolerantnijeg crnogorskog društva.⁷²

- **Žene žrtve nasilja:** Nasilje nad ženama i djevojčicama je jedno od najrasprostranjenijih oblika kršenja ljudskih prava, a proističe iz negativnih društvenih stavova u vezi s ulogom žene i visokog nivoa rodne nejednakosti. U Crnoj Gori rodno zasnovano nasilje spada u skrivene i visoko stigmatizovane teme pa se nasilje veoma rijetko prijavljuje. Istraživanja o prevalenciji nasilja nad ženama pokazuju da su posebno ranjive žene i djevojčice iz etničkih manjina, naročito Romkinje i Egipćanke, migrantkinje i izbjeglice, žene s invaliditetom, LGBTIQ i žene iz ruralnih područja. Prema posljednjem Istraživanju o uslovima života i bezbjednosti žena (EU - GBV) koje je Uprava za statistiku sproveda 2021. godine, u Crnoj Gori je svaka peta žena (20,2%) izjavila da je doživjela nasilje od strane partnera tokom života. Ukupno 6,2% žena je izjavilo da je doživjelo nasilje u odrasloj dobi od strane lica koje nije partner. Tokom odrasle dobi, ukupno 7,5% žena je izjavilo da je doživjelo nasilje u porodici, dok je od bilo kojeg počinioca nasilje doživjelo 11,7% žena. Seksualno uznemiravanje na poslu tokom života, prema izjavi, doživjelo je 17,5% žena⁷³.
- **Žrtve trgovine ljudima:** Crna Gora je zemlja tranzita migranata na takozvanoj Balkanskoj ruti i zbog nedovoljno zvaničnih informacija ne može se utvrditi tačan broj žrtava trgovine ljudima. Postoji unutrašnja trgovina ljudima u svrhu seksualne ili radne eksploatacije, posebno u primorskom dijelu zemlje i tokom ljetnje sezone. Ovo posebno pogađa romsku zajednicu, a uključuje prisilno i organizovano prosjačenje i prisilne brakove djece kada postoji jasna novčana transakcija. Ministarstvo unutrašnjih poslova je formiralo Tim za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima koji dodjeljuje status žrtve, koga čine predstavnici relevantnih institucija i NVO sektora. U Crnoj Gori je u periodu od 2019. do 2024. identifikovano ukupno 119 žrtava trgovine ljudima, od čega su 53% bila djeca, dok su odrasli činili 47%. Među djecom, 69% su bile djevojčice. Većina odraslih žrtava su žene (58 %). Kod odraslih je najčešći oblik eksploatacije bio radna eksploatacija (81%), a kod djece su dominirale prisilo prosjačenje (59%), prisilan brak (33%) i seksualna eksploatacija (5%).⁷⁴
- **Beskućnici:** U Crnoj Gori ne postoji registar lica za koje je utvrđeno da su beskućnici te je sakupljanje pouzdanih podataka o broju ovih lica vrlo složeno, jer to uključuje i skrivene oblike kao što su život s porodicom ili prijateljima, u neprihvatljivim uslovima ili lica koja se suočavaju s različitim oblicima isključenosti.⁷⁵ Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti beskućnik je definisan kao lice koje nema adresu stanovanja, boravi na javnim ili drugim mjestima koja nijesu namijenjena za stanovanje i nemaju sredstava kojima bi mogli da podmire potrebu stanovanja.

⁷² Ibid, str. 16.

⁷³ [Istraživanje o uslovima života i bezbjednosti žena \(EU-GBV\)](#), MONSTAT, 2021.

⁷⁴ [Nacrt Strategije za borbu protiv trgovine ljudima za period 2025-2028. godine sa Akcionim planom za 2025. godinu](#), inistarstvo unutrašnjih poslova, 2025.

⁷⁵ Economic and Social Council (ECOSOC), [Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Economic, Social and Cultural rights](#), UN Doc. E/2018/57, May 2018.

Strategija prepoznaje važnost ranjivih ciljnih grupa i podržava njihovu prioritetnu integraciju na tržište rada kroz sektor socijalne i solidarne ekonomije, ali istovremeno ostaje otvorena za sve zainteresovane aktere koji žele da djeluju u ovom području. Polazeći od principa jednakih mogućnosti i nediskriminacije, Strategija naglašava da odgovornost za obezbjeđivanje inkluzivnih, dostojanstvenih i sigurnih radnih uslova, kao i jednake zaštite svih zaposlenih.

Crna Gora se takođe suočava sa značajnim **ekološkim problemima**, posebno vezanim za zagađenje rijeka i upravljanje otpadom. Zemlja se bori s krizom uzrokovanom ilegalnim deponijama koje zagađuju rijeke poput Tare i Lima s hiljadama tona nerazgradivog otpada, što dovodi do uništavanja riječnih obala i ekosistema⁷⁶. Deponije emituju štetne gasove i zagađivače u vazduh, što izaziva zdravstvene probleme kod stanovnika.

Svi pomenuti izazovi predstavljaju priliku za inoviranje pristupa održivom razvoju zemlje i socijalnoj inkluziji kroz stvaranje uslova za pojavu aktera iz oblasti socijalne ekonomije.

2.2. Stanje na polju socijalne i solidarne ekonomije

Pogodnosti koje dolaze s težnjom ka integraciji u EU donijele su potencijal za oblikovanje razvoja socijalne ekonomije u Crnoj Gori. Ipak, koncept socijalne ekonomije naišao je na ograničen odjek u Crnoj Gori, s glavnim fokusom na socijalno preduzetništvo. Crna Gora još uvijek ima vrlo ograničene ažurirane podatke o socijalnoj ekonomiji, njihovim učincima i istraživanjima o nivou razvoja ekosistema.

Problem u istraživanju oblasti socijalne ekonomije u Crnoj Gori, kao i u većini zemalja je nedostatak definicije ovog termina, te zakonskih uslova kojima se bliže određuje socijalna ekonomija i sticanje statusa subjekta socijalne ekonomije. Najvrjedniji uvidi dolaze iz sveobuhvatne studije **"Mapping Study: Montenegro Country Fiche" iz 2019.** godine⁷⁷, dok novije informacije dolaze iz članaka na internet medijima i rezultata projekata iz neprofitnog sektora. Intervjui s organizacijama posrednicima i praktičarima pružaju najkvalitetnije podatke za procjenu stanja u ekosistemu socijalne ekonomije.

Prema studiji mapiranja iz 2019. godine procjenjuje se da u Crnoj Gori djeluje **oko 50 subjekata socijalne ekonomije**. Većina subjekata socijalne ekonomije, prema pomenutoj studiji, djeluje u obliku nevladinih organizacija (NVO), preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, zadruga i profitnih preduzeća kao društava s ograničenom odgovornošću. Nastale prvenstveno s ciljem rješavanja socijalnih izazova, ove inicijative pokazuju malu otpornost, loše poslovne rezultate i vrlo krhku održivost. NVO, zadruge i društva s ograničenom odgovornošću su uglavnom aktivni u sektoru socijalnih usluga, pružajući usluge zajednici. Pored toga, djeluju u ruralnom razvoju i reciklaži/ponovnoj upotrebi/cirkularnoj ekonomiji. Često

⁷⁶ *Montenegro faces river pollution crisis from illegal landfills*, CGTN, 2023.

⁷⁷ Janković A, *Social enterprises and their ecosystem in Europe*, European Commission, 2018.

imaju više od jednog socijalnog cilja ili njihov uticaj ima više od jednog krajnjeg rezultata. Prema riječima predstavnika subjekata socijalne ekonomije i potpornih organizacija, organizacije socijalne ekonomije suočavaju se s vrlo ograničenim priznavanjem u društvu, nedostatkom podržavajućeg regulatornog i institucionalnog okvira i nemaju adekvatne finansijske resurse, a mnogi akteri se ni ne identifikuju kao dio socijalne ekonomije.

Regulatorni i institucionalni okvir

Crna Gora nema jasnu i zvaničnu definiciju socijalne ekonomije i subjekata socijalne ekonomije. To je posljedica **nedostatka strateškog dokumenta koji je direktno usmjeren na socijalno preduzetništvo i/ili na širi razvoj socijalne ekonomije**. Ipak, aktuelna Nacionalna strategija zapošljavanja 2021-2025 prepoznaje socijalnu ekonomiju. U okviru nje, Mjera 3.10 se bavi razvojem socijalnog preduzetništva, napominjući nedostatak zvaničnih podataka o broju ovih preduzeća u Crnoj Gori. Ova strategija sugerše da postoji potreba za razvojem i jačanjem institucionalnog okvira za socijalno preduzetništvo i poboljšanjem mehanizama finansijske podrške. U okviru Strategije razvoja ženskog preduzetništva 2025–2028, predviđene su aktivnosti koje podržavaju razvoj i afirmaciju žena u poslovnom sektoru kroz različite inicijative. Tako, u okviru aktivnosti 1.1.2.4, planira se dodjela godišnjih nagrada za najuspješnije žene preduzetnice u Crnoj Gori. Aktivnost 1.1.3.3 predviđa kreiranje i realizaciju programske linije koja pruža podršku ženama–početnicama u biznisu putem grantova i mentorske podrške. Paralelno, aktivnosti 2.1.1.1 i 2.1.1.7 obuhvataju podršku ženama preduzetnicama koje posluju duže od tri godine, kroz bespovratna sredstva i grantove usmjerene na razvoj postojećih ženskih biznisa, čime se osigurava kontinuirana podrška u svim fazama preduzetničkog djelovanja.

Većina inicijativa djeluje u okviru **Zakona o nevladinim organizacijama, Zakona o privrednim društvima, Zakona o zadrugama i Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji lica s invaliditetom**. Najčešći oblik koji organizacije socijalne ekonomije uzimaju je oblik nevladinih organizacija. Nekoliko razloga podržava taj pristup i usklađuje NVO s organizacijama socijalne ekonomije. NVO su dobrovoljne, neprofitne organizacije koje se osnivaju radi ostvarivanja zajedničkih ili opštih ciljeva i interesa. Ova osnovna karakteristika NVO direktno odgovara osnovnim principima socijalne ekonomije, koja se fokusira na postizanje društveno korisnih ciljeva, a ne na profit. Zakon o nevladinim organizacijama omogućava NVO da direktno obavljaju privredne djelatnosti utvrđene statutom, pod uslovom da su registrovane u registru privrednih subjekata. Ovo omogućava NVO da generišu prihod koji se može reinvestirati u njihove socijalne misije, čime se povećava njihova samoodrživost i doprinos socijalnoj ekonomiji. NVO su, po svojoj prirodi, fokusirane na promociju opšteg dobra i rješavanje specifičnih socijalnih, kulturnih, ekoloških ili humanitarnih potreba, što ih čini prirodnim akterima u oblasti socijalne ekonomije. One imaju sposobnost brzog prilagođavanja promijenjenim uslovima i potrebama zajednice, što je ključno za efikasno rješavanje socijalnih izazova i inovacija u socijalnoj ekonomiji.

Iako trenutni Zakon o privrednim društvima ne prepoznaje subjekte socijalne ekonomije kao takva, njegove odredbe se mogu primijeniti na način koji podržava ovakav pravni status. Zbog toga su neke inicijative socijalne ekonomije osnovane kao spinoff preduzeća u obliku društava s ograničenom odgovornošću ili isključivo u okviru zakona o privrednim društvima. Zakon je vrlo važan za razvoj socijalne ekonomije iz nekoliko aspekata - određuje minimalni iznos osnovnog kapitala (Član 274), definiše politiku raspodjele profita u skladu sa svojim socijalnim ciljevima, promoviše reinvestiranje profita u socijalne i ekološke projekte ili u zajednicu (Član 237), ali i postupak i način likvidacije ovih preduzeća koji će osigurati da preostala imovina nakon likvidacije bude upotrijebljena na način koji odgovara socijalnim i ekološkim ciljevima.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom sadrži nekoliko ključnih instituta koji direktno podržavaju socijalnu ekonomiju promovišući zapošljavanje i profesionalnu rehabilitaciju lica s invaliditetom. Ovi instituti uključuju:

- Radni centri su dizajnirani da pruže podršku kroz radnu terapiju i zapošljavaju lica s težim invaliditetom koja ne mogu biti zaposlena ili održati zaposlenje pod opštim ili posebnim uslovima (Član 25). Osnivanje ovakvih centara je moguće od strane različitih entiteta, kao što su jedinice lokalne samouprave, Institut, centar za socijalni rad i jedno ili više pravnih i fizičkih lica.
- Zaštitne radionice kao specijalizovani oblik organizacije fokusirane na zapošljavanje lica s invaliditetom. One moraju zapošljavati najmanje 51% lica s invaliditetom od ukupnog broja zaposlenih (Član 31). Ova radionica se može osnovati kao oblik privredne djelatnosti pod posebnim uslovima, što olakšava integraciju lica s invaliditetom u radnu snagu.
- Zaštitni pogon je institut unutar preduzeća koji omogućava organizaciju posebnog objekta za rad lica s invaliditetom, posebno u radnim uslovima koji povećavaju rizik od invaliditeta (Član 32). Ovo omogućava licima s invaliditetom da rade u prilagođenom okruženju, podstičući njihovu profesionalnu rehabilitaciju i integraciju.

Kooperative su po svojoj prirodi fokusirane na socijalnu ekonomiju, promovišući principe kao što su demokratsko upravljanje, ekonomsko učešće članova, autonomija, obrazovanje, obuka i saradnja među zadrugama (Član 4). Kooperative uživaju posebnu zaštitu od strane države i jedinica lokalne samouprave u obavljanju svoje pretežne djelatnosti. Iako sam Zakon o kooperativama ne predviđa specifične poreske beneficije, Član 5 navodi da država i lokalne vlasti mogu obezbijediti posebne poreske politike i beneficije za kooperative, u domenu lokalne samouprave.

Finansijski instrumenti

Crnoj Gori nedostaju adekvatni finansijski instrumenti usmjereni na razvoj socijalne ekonomije. Osim finansiranja socijalnih usluga, ne postoje javna sredstva usmjerena prema organizacijama socijalne ekonomije. Većina sredstava dolazi od donatora, a vrlo ograničeno od tržišta. To znači da je razvoj sektora još uvijek u početnoj fazi, a dostupna sredstva su uglavnom namijenjena nevladinim organizacijama i njihovim

uslugama. Nedostatak adekvatnih izvora finansiranja ograničava kapacitet za rast, inovacije i održivost organizacija koje posluju po principima socijalne ekonomije. Bez pristupa povoljnim kreditima, grantovima, ili drugim oblicima finansiranja, organizacije koje posluju po principima socijalne ekonomije se suočavaju s teškoćama u pokretanju i širenju svojih aktivnosti, što ih čini manje konkurentnim u odnosu na tradicionalne preduzetnike. Nemogućnost obezbjeđivanja stabilnih izvora finansiranja može dovesti do smanjenja kvaliteta usluga ili proizvoda koje pružaju, otežati njihovu sposobnost da privuku i zadrže talentovane kadrove i ograničiti njihov uticaj na društvo. Konačno, ovakva situacija može rezultirati većom zavisnošću od donacija, što dugoročno može ugroziti održivost njihovih aktivnosti i ograničiti njihovu sposobnost da se prilagode promjenama na tržištu.

Kroz **Nagradu za socijalni uticaj (eng. Social Impact Award)** dostupna je podrška za razvoj ideja. Ovaj program je važan i za razvoj kompetencija subjekata socijalne ekonomije, kao i za promociju socijalne i solidarne ekonomije među građanima, posebno mladima. Predstavlja najveći evropski program za podršku društvenom preduzetništvu mladih, koji je pokrenut 2009. godine od strane Impact Hub Vienna, u partnerstvu s Erste Foundation i Univerzitetom za biznis i ekonomiju u Beču, a od 2022. godine ovaj projekat sprovodi u Crnoj Gori NVO Centar za omladinsku edukaciju. Održava se u 26 zemalja širom svijeta.

Fond za aktivne građane, koji je razvijen od strane FACT-a u partnerstvu s Fondacijom braće Rokfeler, podržava pojedince, farme, mala preduzeća i nevladine organizacije u razvoju inovativnih poslovnih ideja **"Zelene ideje"** koje se zasnivaju na principima održivog razvoja. Ovaj program se sprovodi u svih šest zemalja Zapadnog Balkana i Grčkoj. Ima veliki potencijal za širenje. IEC Tehnopolis sprovodi **"BoostMeUp"**, prvi pre-akceleracioni program u Crnoj Gori, usmjeren na inovatore, razvojne timove u ranoj fazi i preduzetnike koji namjeravaju da iznesu nove i inovativne proizvode ili usluge na tržište. Program okuplja ideje i timove mladih ljudi (mlađih od 30 godina) iz oblasti društvenog preduzetništva. Još važnije, program identifikuje Ciljeve održivog razvoja (SDG) čije ideje ciljaju i pomažu aplikantima da se usklade s najprikladnijim SDG-om.

Javna podrška u smislu povoljnih poreza dostupna je samo za preduzeća koja zapošljavaju osobe s invaliditetom. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom predviđa brojne olakšice i podsticaje za poslodavce koji zapošljavaju osobe s invaliditetom, uključujući subvencije na zarade, grantove za prilagođavanje radnih mjesta, kao i preferencijalni status za specijalne organizacije poput radnih centara, zaštitnih radionica i zaštitnih pogona (čl. 35, 36, 37). Preferencijalni status se odnosi na radne centre, zaštitne radionice i zaštitne pogone na način da imaju preferencijalni status koji uključuje oslobađanje od plaćanja carinskih dažbina na uvoz specijalne opreme i oslobađanje od plaćanja poreza na dobit srazmjerno broju zaposlenih osoba s invaliditetom (član 35). Pored toga, Zakon predviđa mogućnost dobijanja kredita pod povoljnim uslovima za kupovinu mašina, opreme i alata potrebnih za zapošljavanje osoba s invaliditetom, ali i finansijsku podršku za pokrivanje ličnih troškova asistenata za osobe s invaliditetom kojima je potrebna pomoć na radu (član 36).

Privatni finansijski instrumenti su dostupni putem komercijalnih banaka, pod uslovima koji ne prepoznaju specifičnu prirodu organizacija koje posluju po principima socijalne ekonomije i drugih subjekata socijalne ekonomije. Erste banka, kao jedan od glavnih finansijskih aktera u oblasti socijalne ekonomije, u Crnoj Gori je partner organizacijama posrednicima u promociji socijalne ekonomije. Razvoja banka Crne Gore ima posebnu kreditnu liniju za mlade preduzetnike, zasnovanu na podsticajima, dok komercijalne banke pružaju kredite koji moraju biti osigurani kolateralom i imaju veće kamatne stope. Neki start-up programi finansiranja mogu biti prilagođeni za socijalna preduzeća.

Vladine institucije poput Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija, Ministarstva kulture i medija, Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede pružaju grant šeme za različite razvojne projekte; Ministarstvo ekonomskog razvoja kroz Program za u unaprjeđenje konkurentnosti dodjeljuje bespovratna sredstva za kupovinu opreme malim i srednjim preduzećima – Programom su predviđeni posebni podsticajni mehanizmi podrške za žene, mlade i lica s invaliditetom; Ministarstvo rada i socijalnog staranja je oktobra 2022. godine pokrenulo grant šemu/poziv za dodjelu bespovratnih sredstava: *Podrška zapošljavanju, socijalnoj inkluziji i socijalnom preduzetništvu*. Dodjelom i sprovođenjem ove grant šeme dala se podrška projektima koji će unaprijediti pružanje socijalnih usluga u zajednici, uključujući i podršku inovativnim socijalnim uslugama, s posebnim fokusom na deinstitutionalizaciju. Dalje, kroz lokalna partnerstva za zapošljavanje planira se promocija zapošljavanja, sa posebnim fokusom na „teže zapošljive“ kategorije u društvu, kao što su korisnici socijalnih davanja, žene, niskokvalifikovani nezaposleni, osobe s invaliditetom i mladi, kao i podržavanje koncepta socijalnog preduzetništva u Crnoj Gori.

Kompetencije i poslovna infrastruktura

Formalno obrazovanje još uvijek ne prepoznaje socijalnu ekonomiju unutar svojih kurikuluma. Ipak, mnogi programi nevladinih organizacija, na nacionalnom nivou ili nivou Zapadnog Balkana, prepoznaju važnost obrazovanja za unapređenje razvoja socijalne ekonomije. Moguće je identifikovati partnerstva univerziteta na temu socijalne ekonomije. Jedan od primjera je partnerstvo Fakulteta za informacione sisteme i tehnologije na regionalnom projektu RoadMap of Social Enterprises. Projekat je rezultirao online mapom društvenih preduzeća koju vode mladi, s proizvodima i uslugama u sektoru turizma. Pored toga, neke NVO angažuju akademske radnike u svojim projektima s ciljem profesionalizacije svojih rezultata i istovremeno stvaranja partnerstava i podrške zajedničkom stvaranju među različitim sektorima. To je upravo ono što se radi u okviru tekućeg projekta Western Balkan Eco Innovation and Circular Economy Ecosystem ADP ZID, fokusiranog na uvođenje principa socijalne ekonomije u cirkularnu ekonomiju.

Cilj RISE-a (Regionalni inkubator socijalnog preduzetništva) je unapređenje ekosistema društvenog preduzetništva Zapadnog Balkana i omogućavanje mladima da

razviju inovativna socijalna rješenja koja doprinose pomirenju i saradnji u regionu. Lokalni inkubator u Crnoj Gori je Inovaciono preduzetnički centar Tehnopolis iz Nikšića. Projekat sprovodi konzorcijum Regionalne kancelarije za saradnju mladih (RYCO), GROUPE SOS Pulse, Mreže mladih jugoistočne Evrope (SEEYN), Francuskog instituta i Franco-German Youth Office (OFAJ), a program sprovodi šest lokalnih inkubatora: ARNO, Balkan Green Foundation, Nesto Više, Smart Kolektiv, IPC Tehnopolis i Yunus Social Business.

U Crnoj Gori trenutno ne postoji **formalno uspostavljena mreža organizacija socijalne ekonomije** ili posrednika, ali na terenu djeluje niz relevantnih aktera bogatih znanjem i iskustvom, koji bi mogli preuzeti ulogu predstavnika organizacija socijalne ekonomije kada se javna regulativa uspostavi. Njihova uloga je značajna jer doprinose razvoju elemenata ovog ekosistema u odsustvu formalne strategije za socijalnu i solidarnu ekonomiju. Njihov doprinos ogleda se kroz razvoj kapaciteta praktičara, kreiranje finansijske i nefinansijske podrške, zagovaračke inicijative, kao i stvaranje prostora za umrežavanje, povezivanje s društveno odgovornim kompanijama, širom biznis zajednicom, stručnjacima i akademskom zajednicom.

Iako mreža nije formalizovana, postoji jasan istorijat saradnje podržavajućih organizacija. Još 2018. godine potpisan je memorandum koji je predstavljao korak ka institucionalizaciji mreže. U posljednje dvije godine aktivna je *Otvorena grupa*, koju čine organizacije poput NVO ADP Zid, NVO COSV, NVO Agencija za lokalnu demokratiju Nikšić, Unije poslodavaca Crne Gore, NVO Mreža za ruralni razvoj i drugih aktera uključenih u proces. Ove aktivnosti su u značajnoj mjeri komunicirane unutar zainteresovane javnosti, što može predstavljati osnovu za buduću formalizaciju mreže i dalji razvoj ekosistema socijalne ekonomije.

Prepoznatljivost i pristup tržištu

Društveni uticaj i društvena svrha subjekata socijalne ekonomije najmanje su razumljivi aspekti njihovog poslovnog modela široj javnosti. Postoji puno nepovjerenja prema akterima koji zapravo žele činiti dobro i obavezuju se na ograničenu raspodjelu profita. Zato je važno uspostaviti sistem mjerenja društvenog uticaja i postaviti model njegove komunikacije kako bi bio jasan različitim zainteresovanim stranama. Ne postoji potporna organizacija socijalne ekonomije u Crnoj Gori koja je postavila standarde za izvještavanje o svom društvenom uticaju. Ipak, oni subjekti socijalne ekonomije koji su dugo aktivni u ovoj oblasti veoma dobro objašnjavaju svoju društvenu misiju. Ovo je dobra polazna tačka za promovisanje važnosti prikupljanja i komunikacije društvenog uticaja organizacija socijalne ekonomije.

SSE je nedovoljno prepoznata u javnosti. Građani ne znaju ni šta je socijalna i solidarna ekonomija, "socijalna" preduzeća niti njihov društveni značaj. Samim tim ne znaju na koji način bi se oni mogli aktivirati u ovom sektoru. Slično je i s medijima, koji bi trebalo da pomognu promociju SSE i dobre prakse, a za to zapravo nemaju kapacitet.

Kad je riječ o pristupu tržištu, kao i u drugim nerazvijenim sistemima, akteri socijalne ekonomije u Crnoj Gori suočavaju se s potrebom navigacije kroz složenosti tržišne dinamike. Budući da dolaze iz neprofitnog sektora NVO-a, njihov glavni izazov su poslovne vještine i upravljanje poslovnim operacijama. Prva potreba je da počnu razmišljati iz perspektive poslovnog plana. Pored toga, potrebno je da prilagode svoje poslovne modele kako bi zadovoljili zahtjeve tržišta, a da pritom ne ugroze svoje ciljeve društvenog uticaja. Pristupanje tržištu takođe zahtijeva da subjekti socijalne ekonomije izgrade odnose s kupcima, dobavljačima i partnerima u poslovnom svijetu, što može predstavljati promjenu u njihovom tradicionalnom fokusu na društveni uticaj. Nedostatak platformi za prodaju proizvoda subjekata socijalne ekonomije je očigledan.

Postoji velika potreba za razvojem usluga u turizmu, razvoju i koheziji udaljenih područja, socijalnim uslugama, cirkularnoj ekonomiji i energetske sektoru.

Javne nabavke su jedan od najjačih pokretača razvoja socijalne ekonomije. Zakon o javnim nabavkama u Crnoj Gori, kroz svoje odredbe, stvara tržište za socijalnu ekonomiju na nekoliko načina:

- Princip zaštite životne sredine, socijalnog i radnog prava i obezbjeđenja energetske efikasnosti (član 11): Upućuje naručioce da osiguraju poštovanje zakona i međunarodnih konvencija o zaštiti životne sredine, socijalnom i radnom pravu u postupku javnih nabavki. Ovo indirektno stvara tržište za socijalna preduzeća koja se fokusiraju na održive prakse i društvenu odgovornost, jer naglašava važnost društvenih i ekoloških kriterijuma u izboru dobavljača.
- Rezervisane javne nabavke (član 25): Omogućava naručiocima da u tenderskoj dokumentaciji odrede pravo učešća za ekonomske subjekte koji se bave profesionalnom rehabilitacijom i zapošljavanjem lica s invaliditetom, kao i osoba u nepovoljnom društvenom položaju. Ovaj član direktno promovise socijalnu inkluziju, dajući preduzećima koja zapošljavaju ove grupe prednost u procesima javnih nabavki.
- Partnerstvo za inovacije (član 63): Omogućava da u slučaju postojanja volje može se kreirati liberalniji okvir za društveno odgovorne javne nabavke koje takođe mogu podsticati razvoj socijalne ekonomije u najširem smislu.
- Odnos cijene i kvaliteta (Član 118): Omogućava naručiocima da uzmu u obzir širok spektar kriterijuma prilikom evaluacije ponuda koji prevazilaze standardnu evaluaciju zasnovanu isključivo na cijeni. Parametri koji mogu biti obuhvaćeni uključuju društvene, ekološke i inovativne karakteristike, što direktno stvara prostor za socijalna preduzeća koja često daju prioritet ovim aspektima u svom poslovanju.
- Trošak životnog ciklusa (Član 119): Proširuje okvir evaluacije za naručioce, uključujući razmatranje troškova životnog ciklusa nabavljenih predmeta. Ovo uključuje ne samo početne troškove nabavke, već i troškove korišćenja, održavanja i troškove na kraju životnog vijeka, uključujući ekološki uticaj. Ova odredba posebno favorizuje socijalna preduzeća koja se fokusiraju na održivost i ekološku

odgovornost, jer vrednuje njihovu sposobnost da proizvode dobra i usluge s nižim ukupnim troškom za društvo i životnu sredinu.

- Zakon podstiče transparentnost u procesima javnih nabavki, što može pomoći socijalnim preduzećima da se takmiče na otvorenom i poštenom tržištu. Ovo uključuje jasne procedure za sprovođenje tendera, kriterijume za odabir i procedure žalbi, dajući socijalnim preduzećima priliku da se efikasno uključe.

Uprkos nerazvijenom ekosistemu socijalne ekonomije, postoji niz unutrašnjih i spoljašnjih faktora koji upućuju na to da je moguće i potrebno razviti povoljniji okvir za djelovanje subjekata socijalne ekonomije u Crnoj Gori.

2.3. SWOT analiza

Tabela 1: SWOT analiza

SNAGE	SLABOSTI
– Postoji sve veća svijest među različitim društvenim akterima o važnosti socijalne i solidarne ekonomije kao alata za smanjenje socijalnih nejednakosti i unapređenje socijalne uključenosti, što je podstaknuto kroz dosadašnje inicijative i projekte, – U Crnoj Gori već postoji određen broj inicijativa u lokalnim zajednicama koje funkcionišu prema principima SSE, što pruža solidnu osnovu i potencijal za dalji razvoj, – Ciljevi različitih razvojnih politika omogućavaju podršku razvoju SSE i plasman socijalne ekonomije i društvenog preduzetništva u širokom spektru djelatnosti, – Postoje mjere/podsticaji za zapošljavanje ranjivih ciljnih grupa nezaposlenih lica, – Organizacije civilnog društva aktivno promovišu SSE i imaju iskustva u pružanju podrške ranjivim grupama, što doprinosi razvoju sektora, – SSE ima kapacitet da stvori nova radna mjesta, posebno za ranjive grupe koje su često isključene s tržišta rada, čime direktno doprinosi smanjenju nezaposlenosti, – Inicijative javnih institucija, posebno Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga da se reguliše oblast i obezbijede sredstva za razvoj ekosistema su važna podrška razvoju, – Mnogi programi u vezi s i u okviru SSE (SIA, npr.) pomažu povezivanje raznih sektora sa SSE, posebno profitnog korporativnog što je važno za razvoj održivosti SSE, – Postojanje snažne kulture solidarnosti i međusobne pomoći, duboko ukorijenjene u tradiciji Crne Gore, koja predstavlja povoljno društveno okruženje za razvoj socijalne i solidarne ekonomije, – Pravni okvir za nevladine organizacije omogućava određene ekonomske aktivnosti, što predstavlja institucionalnu osnovu za razvoj subjekta socijalne ekonomije i prelazak iz grant-modela ka održivim modelima	– Zabuna u upotrebi pojmova koji se odnose na svrhu, principe i ciljeve SSE i nedostatak definicije, – Nedovoljno razumijevanje značenja socijalne ekonomije i njene (potencijalne) koristi kako na nacionalnom tako i na regionalnom i lokalnom nivou, – Negativna konotacija područja koja su stvorila prethodni društveno politički sistemi u razdoblju državne, planirane ekonomije, posebno za zadruga/kooperative, – Socijalna i solidarna ekonomija u Crnoj Gori još uvijek nema jasan strateški ni pravni okvir, niti političko priznanje što otežava registraciju i rad SSE organizacija, kao i njihovu prepoznatljivost u društvu, – Nepostojanje specifičnog poreskog tretmana SSE poskupljuje njihovo poslovanje u odnosu na klasična profitna preduzeća, – Nedovoljno razvijeni finansijski instrumenti specifični za SSE (poput grantova, povoljnih kredita i drugih oblika podrške) ograničavaju rast i održivost SSE organizacija, – Manjak jasnih i pouzdanih podataka o veličini i uticaj sektora SSE, – Nedovoljno razvijeni mehanizmi dokumentovanja djelovanja i analitičkog praćenja subjekata SSE, – Nedovoljna obučenost i kapaciteti unutar SSE organizacija, posebno u oblasti poslovnih vještina i digitalizacije, ograničavaju njihov razvoj i konkurentnost, – Iako raste svijest o SSE, još uvijek postoji ograničena prepoznatljivost socijalnih preduzeća među širom javnosti i potencijalnim korisnicima, – Niski kapaciteti na svim nivoima javne vlasti za bavljenje SSE, – Nedovoljna povezanost aktera kroz formalne i neformalne mreže utiče na nedovoljnu fokusiranost aktera na identifikovanju mogućnosti za razvoj SSE i uticaj na kreiranje povoljnog ekosistema, – Slabo razvijen koncept preduzetništva u kontekstu zapošljavanja

funkcionisanja, – Rastuće prepoznavanje socijalnog preduzetništva kroz djelovanje lokalnih OCD, međunarodnih donatora i pojedinih javnih aktera, što doprinosi širenju koncepta i njegovoj legitimaciji u praksi.	ranjivih skupina stanovništva (socijalnog zapošljavanja), – Nepostojanje nacionalnog sistema i metodologije za mjerenje uticaja subjekata SSE, – Mnogi subjekti socijalne i solidarne ekonomije se ne identifikuju s poljem i principima po kojima posluju, – Veliko oslanjanje subjekata socijalne ekonomije na grantove i donacije, uz slab razvoj poslovnih modela i ograničene vještine u oblasti finansijskog i strateškog planiranja, – Neprepoznavanje socijalne i solidarne ekonomije u strateškim dokumentima ruralnog razvoja, čime se propušta prilika za povezivanje s instrumentima kao što su LEADER i lokalne akcione grupe, – Fragmentiranost podrške i nedostatak koordinacije među ključnim akterima (javni sektor, donatori, OCD, akademska zajednica), što otežava izgradnju koherentnog ekosistema, – Ograničene mogućnosti obuke i izgradnje kapaciteta za socijalne preduzetnike, naročito u oblastima poslovnog upravljanja, inovacija i digitalne transformacije.
PRILIKE	PRIJETNJE
– SSE ima evropski prepoznati potencijal za doprinos društvenom i ekonomskom rastu, – Proces pristupanja EU pruža mogućnosti za usklađivanje s evropskim standardima i korišćenje fondova EU za razvoj SSE, s obzirom na to da u EU postoji sistematska finansijska i sadržajna podrška SSE (SSE prilagođeni finansijski instrumenti i programi), koja može biti dostupna i Crnoj Gori, – Planirana finansijska podrška daljem razvoju SSE u sektorskom operativnom programu za zapošljavanje i socijalnu politiku 2024-2027, – Cirkularna ekonomija i održivi razvoj postaju sve važniji globalni trendovi, što otvara mogućnosti za SSE organizacije koje se bave pitanjima zaštite životne sredine i održivosti, – Organizacije kao što su Svjetska banka i UN aktivno promovišu SSE kao	– Ekonomska aktivnost i izazovi u zemlji, uključujući inflaciju i fiskalne izazove, može negativno uticati na održivost SSE organizacija, posebno kroz povećanje troškova i smanjenje dostupnosti finansijskih sredstava, – Česte političke promjene i nedostatak kontinuiteta u podršci od strane vlasti mogu oslabiti napore u razvoju SSE, posebno ako ne postoji dugoročna strateška podrška, – Korišćenje mehanizama i principa SSE u svrhe koje nijesu u skladu s principima i vrijednostima SSE, – Kratkoročna rješenja razvojnih problema koji zahtijevaju sistemski pristup rješenju, – Redukovanje SSE na klasični nevladin sektor, jednostavni instrument socijalne politike, itd,

sredstvo za postizanje održivog razvoja, što može pružiti dodatnu podršku i resurse za razvoj SSE u Crnoj Gori, – Potrošači postaju sve svjesniji važnosti održivosti, što stvara povoljno tržište za proizvode i usluge koje nude SSE organizacije, – Koncepti korporativne društvene odgovornosti i inkorporiranje ESG standarda u poslovanje profitnih kompanija utiče na uključivanje SSE u svoje lance nabavke i saradnje, – Dostupna i brza međunarodna saradnja i razmjena informacija i znanja, – Perspektive reforme sistema socijalne zaštite, u smjeru decentralizacije i lokalizacije pružanja socijalnih usluga, – Potencijal za uključivanje socijalnih preduzeća u revitalizaciju ruralnih područja čime se može podstaći lokalni razvoj i zapošljavanje, – Zakon o javnim nabavkama omogućava korišćenje rezervisanih nabavki, što otvara prostor za plasman proizvoda i usluga subjekata socijalne ekonomije, a i kao model podrške države razvoju, – Uključivanje SSE u lokalne razvojne strategije (npr. opštinske strategije održivog razvoja), što omogućava finansiranje i institucionalnu podršku na lokalnom nivou, – Mogućnosti za razvoj socijalnih preduzeća u okvirima zelene i cirkularne ekonomije, posebno u oblastima koje su trenutno nerazvijene, kao što su reciklaža, održiva proizvodnja i usluge u zajednici.	– SSE organizacije se suočavaju s konkurencijom od strane tradicionalnih preduzeća koja često imaju bolje uslove poslovanja, uključujući pristup kapitalu i tržištima, – Nedostatak međusektorske saradnje i koordinacije između javnog, privatnog i civilnog sektora može ograničiti efikasnost napora za razvoj SSE, – Malo tržište za investiranje otežava privlačenje investitora u ovu oblast, – Spora i neefikasna administracija i birokratske prepreke u primjeni postojećih politika, koje usporavaju razvoj i primjenu podrške socijalnim preduzećima, – Regionalni dispariteti i nedovoljna razvijenost lokalnih tržišta, što otežava širenje socijalnih preduzeća izvan urbanih centara i smanjuje mogućnosti za ekonomsku održivost, – Nedostatak svijesti korisnika/potrošača o prednostima i specifičnostima socijalnog preduzeća, što ograničava tržišnu potražnju za njihovim proizvodima i uslugama.
---	---

3. STRATEŠKI I OPERATIVNI CILJEVI I GLAVNE OBLASTI SOCIJALNE I SOLIDARNE EKONOMIJE

3.1. Strateški razvojni ciljevi

VIZIJA

Crna Gora je društvo u kojem socijalna ekonomija igra važnu ulogu u stvaranju pravednijeg, inkluzivnijeg i održivog društva, u kojem svi građani imaju jednake mogućnosti za ekonomski i društveni razvoj.

MISIJA:

Strategije socijalne i solidarne ekonomije Crne Gore je izgradnja snažnog, podsticajnog i održivog ekosistema koji stvara više mogućnosti za sve građane Crne Gore uz razvoj subjekata u području socijalne i solidarne ekonomije, jačanje saradnje među akterima i promovisanje socijalne inkluzije, društvene inovacije i odgovornog poslovanja, te se na taj način doprinosi sveobuhvatnom inkluzivnom i održivom društvenom i ekonomskom razvoju zemlje.

Ovako postavljena vizija govori o posvećenosti društva Crne Gore u etabliranju socijalne ekonomije, dok svrha upućuje na ulogu Strategije SSE u doprinosu ostvarenju te vizije. Dalja operacionalizacija cijelog procesa prikazana je kroz definisanje strateškog i operativnih ciljeva i njihov odnos.

Razvoj povoljnog ambijenta za socijalnu i solidarnu ekonomiju znači uspostavljanje ekosistema koji svoje stubove ravnomjerno drži i razvija i na taj način omogućava jači društveni uticaj aktera socijalne i solidarne ekonomije. **Ekosistem za razvoj socijalne ekonomije** je složena struktura koja obuhvata razne elemente i aktere. Ekosistem se definiše kao cjelina u kojoj organizacije socijalne ekonomije igraju ključnu ulogu i gdje mjere stubova ekosistema direktno doprinose socijalnoj ekonomiji. Za potrebe izrade ove Strategije, ekosistem će biti predstavljen kroz sljedeće stubove koji inkorporiraju:

- **Regulatorni i institucionalni okvir:** Prepoznavanje od strane javnih vlasti je od suštinskog značaja za stvaranje podržavajućeg okruženja za razvoj SSE. Obično obuhvata skup pravnih i okvira politika i institucionalnih aranžmana koji pružaju osnovne strukture za olakšavanje razvoja SSE.
- **Finansijski instrumenti:** Raznovrsni izvori finansiranja, različite finansijske usluge i instrumenti su od suštinskog značaja za obezbjeđivanje otpornosti subjekata socijalne ekonomije. I javne i privatne investicije su važne za njihov napredak. Dostupnost finansijskih instrumenata koji prepoznaju prirodu subjekata socijalne ekonomije govori o visokom nivou razvoja jednog ekosistema koji podržava SSE.
- **Ljudski kapital i infrastruktura podrške:** Obuhvata sve resurse dostupne SSE u smislu ljudskih resursa, tvrde infrastrukture, odnosa među akterima i dostupnih programa za obrazovanje. Proširivanje obrazovanja i istraživanja o društvenim

inovacijama, društvenim preduzećima i socijalnoj i solidarnoj ekonomiji u školama i univerzitetima može povećati vidljivost, privući stručnost i talente u sektor. Jake mreže među akterima, formalne i neformalne, pomažu u izgradnji znanja i resursa koji nadilaze jednog aktera i sektor.

- **Društveni uticaj i prepoznatljivost SSE:** Vlade se podstiču da sistematski mjere i prikazuju statistike o SSE koje nadilaze tradicionalne pokazatelje. Ovo uključuje hvatanje društvenog uticaja preduzeća izvan ekonomskog rasta i otvaranja radnih mjesta. Informacije o uticaju imaju važnu ulogu u izgradnji povjerenja u sektor i podizanju svijesti šire populacije o značaju SSE.
- **Pristup tržištu:** Pristup tržištima je od suštinskog značaja za održivost socijalne ekonomije. Jedan od glavnih kanala koji se istražuju je javna nabavka. Učiniivši javne i privatne kanale nabavke inkluzivnijim kroz davanje prioriteta preduzećima koja pružaju socijalnu i ekološku vrijednost, može se podstaći rast socijalne i solidarne ekonomije. Nabavka se može koristiti kao alat za postizanje ciljeva koji nadilaze isporuku proizvoda, kao što su socijalna inkluzija i održivost životne sredine.

Grafika 2: Ekosistem socijalne i solidarne ekonomije

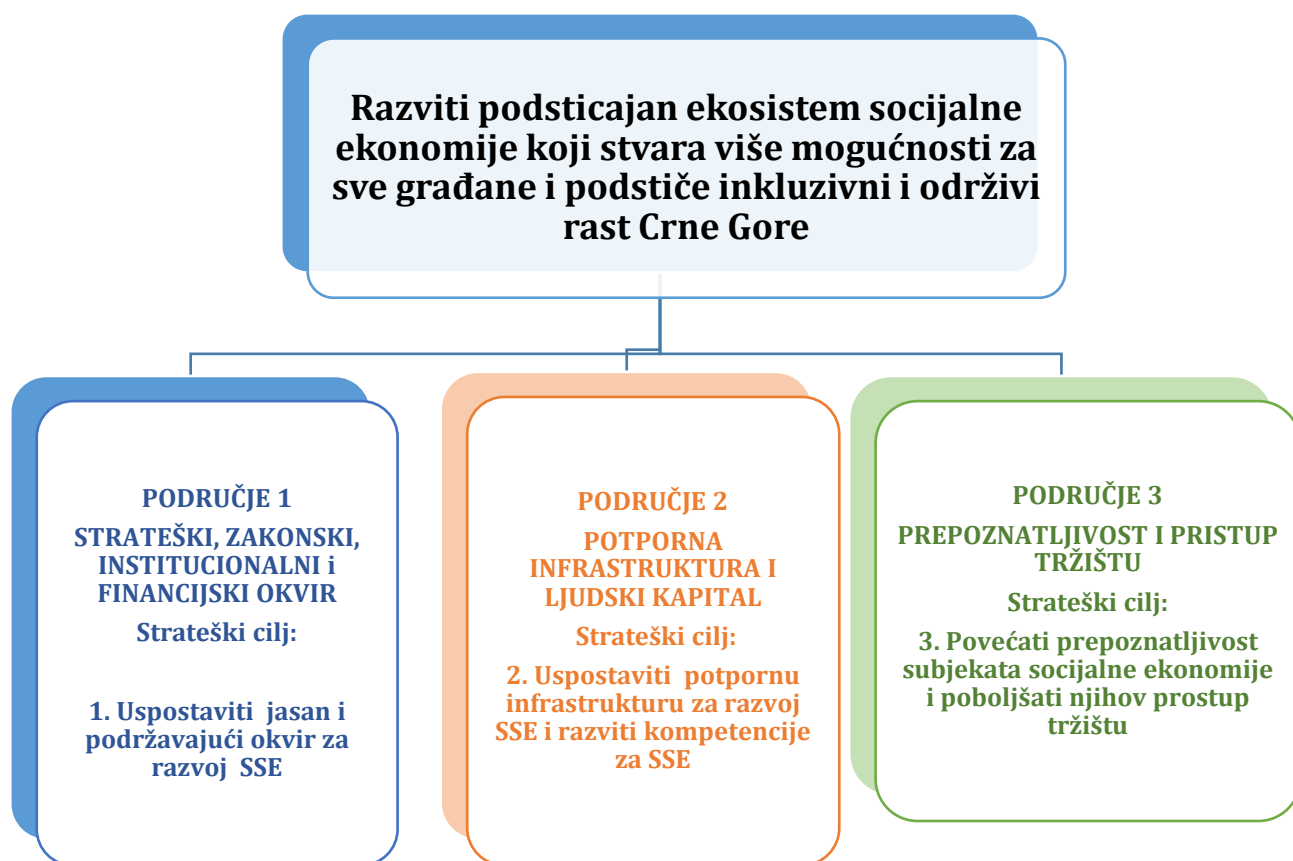

S obzirom na odsustvo systemske podrške razvoju socijalne i solidarne ekonomije i nedovoljno poznavanje značenja i principa SSE, za razvoj SSE potrebno je mnogo aktivnosti. S obzirom na to da se prvi put donosi strateški dokument u SSE oblasti i da je period za sprovođenje strategije relativno kratak, selekcija prioriteta je napravljena na osnovu analize snaga, slabosti, prilika i prijetnji.

Prioritetni strateški razvojni ciljevi za period 2025. do 2029. godine su:

- 1. Uspostaviti jasan i podržavajući okvir za razvoj SSE;**
- 2. Uspostaviti potpurnu infrastrukturu za razvoj SSE i razviti kompetencije za SSE;**
- 3. Povećati prepoznatljivost subjekata SSE i poboljšati njihov pristup tržištu;**

Grafika 3: : Hijerarhija ciljeva

Svaki od strateških ciljeva doprinosi stvaranju povoljnog ekosistema za razvoj socijalne ekonomije, čime se daju smjernice za konstruktivan ekonomski i društveni napredak, odnosno čime se stvaranju uslovi za prosperitet u Crnoj Gori. Ostvarivanje odabranih ciljeva doprinijeće i stvaranju novih mogućnosti za SSE, kako bi cjelovito slijedila svoje principe i misiju.

3.2. Operativni ciljevi, aktivnosti i indikatori

Odabrani strateški ciljevi mogu se dugoročno postići ciljanim djelovanjem, što se ogleda u **operativnim ciljevima** koji se postavljaju za svaki izabrani strateški cilj posebno.

Strateški ciljevi	Operativni ciljevi
1. Uspostaviti jasan i podržavajući okvir za razvoj SSE	1.1. Uspostaviti i unaprijediti zakonodavni okvir za razvoj SSE 1.2. Integrirati principe socijalne i solidarne ekonomije u različite sektorske politike 1.3. Uspostaviti efikasan institucionalni okvir za razvoj SSE 1.4. Razviti finansijske instrumente prilagođene potrebama subjekata socijalne i solidarne ekonomije.
2. Uspostaviti potpurnu infrastrukturu za razvoj SSE i razviti kompetencije o SSE	2.1. Uspostaviti sistemsku podršku za djelovanje subjekata SSE 2.2. Unaprijediti kompetencije za SSE
3. Povećati prepoznatljivost subjekata SSE i poboljšati njihov pristup tržištu	3.1. Podignuti svijest raznih aktera o SSE 3.2. Obezbijediti kanale distribucije i prodaje

Strateški cilj 1: Uspostaviti jasan i podržavajući okvir za razvoj SSE

Kao što su potvrdila istraživanja i prakse u različitim EU državama, podržavajuće okruženje je važno da bi socijalna ekonomija napredovala. Strateški i zakonski okviri čine suštinski dio ovog okruženja, ali njihovo prilagođavanje potrebama socijalne ekonomije nije lak zadatak.

Crna Gora trenutno nema jasnu i zvaničnu definiciju socijalne ekonomije niti subjekata socijalne ekonomije. Ovakvo stanje posljedica je nedostatka pravnog okvira koji je direktno usmjeren na ovu oblast. Međutim, u toku je priprema **Zakona o socijalnoj ekonomiji**, koji će po prvi put sistemski urediti ovo polje, definisati ključne pojmove i odrediti uslove za rad i podršku subjektima socijalne ekonomije.

Problemi koji proističu iz odsustva okvira za SSE:

- Subjekti SSE nemaju svoj pravni status, što otežava njihovo djelovanje i pristup resursima,
- Nedostatak institucionalnih mehanizama otežava pristup finansijskim sredstvima, što onemogućava održivost i razvoj subjekata socijalne ekonomije,
- U nedostatku jasnog zakonodavstva, subjekti SSE su manje prepoznati u društvu, što smanjuje podršku zajednice i povjerenje u njihove inicijative,

- Bez koordinacije i podrške, različite SSE inicijative mogu raditi izolovano, što smanjuje njihov uticaj i efikasnost,
- Odsustvo okvira može otežati saradnju između različitih aktera, uključujući civilno društvo, javne institucije i privatni sektor, što smanjuje potencijal za sinergiju,
- Bez stimulansa iz zakonodavstva, inovativni modeli poslovanja i pristupi mogu biti zapostavljeni, što ometa razvoj održivih rješenja za društvene probleme,
- Efekat subjekata socijalne ekonomije na ciljne grupe i društvene probleme je ograničen usljed odsustva regulatorne prepoznatljivosti,
- Odsustvo integracije SSE u javne politike može rezultirati neefikasnim korišćenjem resursa i slabijim rezultatima u rješavanju društvenih problema, odnosno upućuje na neefikasnost javnih politika,
- Odsustvo podrške za SSE može dovesti do slabljenja društvenog kapitala i povjerenja unutar zajednica,
- Svi drugi stubovi ekosistema SSE ostaju manje razvijeni.

Uspostavljanje jasnog i podržavajućeg regulatornog, institucionalnog i finansijskog okvira za razvoj socijalne i solidarne ekonomije od suštinske je važnosti za osnaživanje lokalnih zajednica i unapređenje socijalne kohezije. Takav okvir omogućava prepoznavanje i valorizaciju doprinosa SSE u ostvarivanju održivog razvoja, olakšava pristup resursima i finansiranju, te stvara povoljno okruženje za inovacije i preduzetništvo. Pored toga, jasno definisani propisi i institucionalne strukture olakšavaju saradnju između različitih aktera, čime se povećava efikasnost i uticaj inicijativa usmjerenih na društvene promjene. Ishodište ovog strateškog cilja je u kreiranju povoljne i političke klime za dalje etabliranje socijalne i solidarne ekonomije u različitim segmentima društva.

Operativni cilj 1.1. Uspostaviti i unaprijediti zakonodavni okvir za razvoj SSE

U procesu razvoja odgovarajućeg zakonskog okvira, treba uzeti u obzir raznolikost pravnih oblika koje pokriva socijalna ekonomija. Dok kooperative, fondacije, udruženja i socijalna preduzeća imaju mnogo toga zajedničkog, oni ipak imaju različite ciljeve i načine rada i suočavaju se sa specifičnim preprekama. Postojeći pravni oblici u kojima inicijative SSE djeluju, pružaju uvid u njihove karakteristike i daju smjer u kojem bi krovna statusna regulativa mogla biti favorizovana. Većina inicijativa djeluje u okviru Zakona o nevladinim organizacijama, Zakona o privrednim društvima, Zakona o kooperativama i Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom. Ipak, nedostatak sveobuhvatnog opšteg pravnog okvira koji podržava socijalnu ekonomiju ograničava potencijal inicijativa SSE koje pokreću zajednice, što je ključno za inkluzivni rast.

Aktivnosti:

Postavljanje sveobuhvatnog pravnog okvira, **s krovnim zakonom** rezultiraće osnaživanjem pozicije subjekata socijalne ekonomije u pravnom sistemu Crne Gore, tako što će im omogućiti bolju pravnu zaštitu i razvoj mehanizama pravne podrške čime se povećava njihova sigurnost. Unaprijeđeni okvir olakšava osmišljavanje i pristup različitim finansijskim instrumentima. Na ovaj način se omogućava uključivanje SSE u druge

strateške dokumente i politike, čime se obezbjeđuje da doprinosi širem razvoju i održivosti društva.

Osim usvajanja krovnog zakona o SSE, važan aspekt stabilnog i transparentnog zakonskog ambijenta za SSE jeste **uspostavljanje registra subjekata SSE**. Registar je uspostavljen radi prikupljanja, obrade, informisanja i javnog objavljivanja podataka o subjektima socijalne ekonomije. Njime će rukovoditi Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga. Registar će omogućiti i javnim institucijama i SSE da prate razvoj SSE, kao i efekat politika i njihovih instrumenata usmjerenih na SSE čime se gradi povjerenje u cjelokupan novoosnovani sistem. Broj registrovanih subjekata socijalne ekonomije biće i mjerilo i povjerenja u sistem, ali i adekvatnosti instrumenata i programa namijenjenih razvoju SSE. Potrebno je razviti jasne kriterijume i postupak upisa u registar i dodjelu statusa subjekta socijalne ekonomije, kao i razloge, načine i oduzimanje statusa i brisanja subjekta iz registra.

Izrada podzakonskog akta kojim se detaljno uređuju kriterijumi, postupak i uslovi za upis, dodjelu statusa, kao i brisanje subjekata iz Registra subjekata socijalne ekonomije predstavlja ključni korak ka stvaranju transparentnog i pouzdanog sistema. Ovim aktom će se jasno definisati ko može steći status subjekta socijalne ekonomije, koji su obavezni dokazi i procedure za upis, kao i okolnosti pod kojima se status može izgubiti. Na ovaj način obezbjeđuje se dosljedna primjena krovnog zakona i jedinstven pristup svim zainteresovanim akterima.

Tabela 1: Operativni cilj 1.1.

Strateški cilj 1 : Uspostaviti jasan i podržavajući okvir za razvoj SSE			
Operativni cilj 1.1. Uspostaviti i unaprijediti zakonodavni okvir za razvoj SSE			
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Uvećan broj registrovanih subjekata socijalne ekonomije u uspostavljenom Registru subjekata socijalne ekonomije	Nema registrovanih subjekata (nema registra)	Minimum 7 registrovanih subjekata, u uspostavljenom Registru (10% imaju društveni uticaj u polju osnaživanja žena)	Minimum 15 registrovanih (20% imaju društveni uticaj u polju osnaživanja žena)
Indikatori rezultata	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Usvojen predlog Zakona o socijalnoj ekonomiji	n.a.	1	1
Kreiran funkcionalan Registar subjekata socijalne ekonomije	n.a.	Uspostavljen Registar	Redovno ažuriran i tehnički održavan javno objavljen Registar

Kreiran i usvojen podzakonski akt o kriterijumima za upis i brisanje iz Registra subjekata socijalne ekonomije	n.a.	Definisani kriterijumi ulaska u Registar i izlaska iz njega	Akt u primjeni i revidiran po potrebi
--	------	---	---------------------------------------

Operativni cilj 1.2. Integrirati principe socijalne i solidarne ekonomije u različite sektorske politike

Važan segment uspostavljanja povoljnog okvira za SSE jeste i uvođenje perspektive SSE u druge politike. Zanimarivanje ovog aspekta razvoja povoljnog okvira za SSE može dovesti do fragmentacije pristupa, odnosno različite sektorske politike mogu raditi nezavisno jedna od druge, što otežava ostvarivanje sinergije i koherentnih strategija koje uključuju SSE. Nedostatak integracije može rezultirati neefikasnim korišćenjem resursa, jer se inicijative SSE ne prepoznaju kao dio šireg društvenog i ekonomskog razvoja. Bez integracije SSE principa, politike koje se fokusiraju na socijalnu pravdu i inkluziju mogu biti slabije, ostavljajući najranjivije grupe bez dodatne potrebne podrške. Integracija SSE u različite politike može podsticati inovativna rješenja za društvene probleme, posebno jer vodi saradnji institucija. Konačno, ovo je jedan od načina i da se poveća svijest i razumijevanje same SSE.

Aktivnosti:

U okviru navedenog operativnog cilja, planira se **razvijanje smjernica za integraciju principa socijalne i solidarne ekonomije (SSE) u sektorske politike**, s ciljem da se obezbijedi sistemski pristup uključivanju ovih principa u javne politike i strateške dokumente različitih sektora. Smjernice će pružati praktične preporuke za kreatore politika, institucije i druge relevantne aktere o načinima primjene SSE principa u oblastima zapošljavanja, socijalne zaštite, obrazovanja, ruralnog razvoja i održive proizvodnje. Na taj način, dokument će doprinjeti stvaranju koherentnog i inkluzivnog političkog okvira koji jača saradnju između javnog, privatnog i civilnog sektora i promoviše društveno odgovorno i održivo djelovanje.

Kroz aktivnost **promovisana i obezbijedena javna dostupnost smjernica**, fokus je stavljen na njihovu distribuciju i razumijevanje među ključnim akterima i širom javnošću. Smjernice su predstavljene putem konferencija, radionica i javnih prezentacija, a dostupne su i na relevantnim internet platformama i društvenim mrežama. Ovim pristupom obezbijedena je transparentnost, veća vidljivost i lakša primjena smjernica u praksi, čime se doprinosi širenju znanja o SSE principima i jačanju kapaciteta institucija i organizacija da ih integrišu u svoje djelovanje.

Tabela 2: Operativni cilj 1.2.

Strateški cilj 1 : Uspostaviti jasan i podržavajući okvir za razvoj SSE			
Operativni cilj 1.2. Integrirati principe socijalne i solidarne ekonomije u različite sektorske politike			
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Uvećan broj sektorskih politika koje uključuju principe SSE	n.a.	Najmanje 3 sektorske politike prepoznaju SSE	Najmanje 6 sektorskih politika prepoznaju SSE
Indikator rezultata	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Izrađene smjernice za integraciju SSE principa u sektorske politike	n.a.	Izrađene smjernice	Revidirane smjernice u skladu s razvojem SSE
Promovisane i obezbijeđena javna dostupnost smjernica	n.a.	Najmanje 2 promocije	Najmanje 4 promocije

Operativni cilj 1.3. Uspostaviti efikasan institucionalni okvir za razvoj SSE

Odsustvo definisanih odgovornosti i nadležnosti javnih institucija na polju SSE jeste prije svega uslovljeno odsustvom pravne regulative. To dalje utiče na koordinaciju između različitih aktera, uključujući vladu, civilno društvo i privatni sektor, što može rezultirati fragmentacijom napora na ovom polju, kao i na odgovornost tih aktera. Dodatno, institucionalna neuređenost znači manjak institucionalne podrške (finansijske, tehničke ili obrazovne) za razvoj i jačanje SSE, a time i otežava i pristup javnim sredstvima i drugim oblicima finansiranja. Bez institucionalne podrške, informacije o SSE i njenim benefitima za društvo su nedovoljno dostupne, što smanjuje svijest i angažman zajednice. Izvjesno je i da se u postojećem aranžmanu, glasovi marginalizovanih grupa ne čuju, čime se smanjuje socijalna kohezija i pravda. Ovo direktno smanjuje povjerenje i u institucije i u SSE među građanima.

Aktivnosti:

Vrlo je važno **uspostaviti koordinaciono tijelo za SSE** imajući u vidu polja u kojima djeluju subjekti SSE. Iz tog razloga Strategija SSE će u prvoj godini implementacije inicirati transfer nadležnosti s Ministarstva rada, zapošljivanja i socijalnog dijaloga kao koordinirajuće institucije za SSE ka **Savjetu za socijalnu ekonomiju**. Ovo će biti mješovito tijelo sastavljeno od predstavnika i javnih i civilnih aktera, kako bi se temom SSE bavilo što kvalifikovanije. Savjet za socijalnu ekonomiju uticaće na politiku razvoja socijalne i solidarne ekonomije i obezbjeđivaće koordinaciju politika u oblasti socijalne ekonomije. Pored formulisanja politika za razvoj socijalne ekonomije, Savjet za socijalnu ekonomiju analizira potrebe razvoja socijalne ekonomije, priprema razvojna dokumenta, analizira, ocjenjuje i prati sprovođenje mjera i politika u oblasti socijalne ekonomije i

podstiče uključivanje opština u utvrđivanje i sprovođenje navedenih politika na lokalnom i regionalnom nivou. Savjet obezbjeđuje koordinaciju politika u oblasti socijalne ekonomije s ministarstvima, vladinim resorima, opštinama, socijalnim partnerima i organizacijama civilnog društva.

Osim koordinacionog tijela, Strategija SSE će kroz niz preporuka i sastanaka inicirati **definisanje nadležnosti ostalih javnih institucija na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou u polju SSE**, a u cilju efikasnijeg planiranja i implementacije politika i efikasnijeg korišćenja resursa. Za očekivati je da će ovo dodatno pomoći etabliranju SSE u svim segmentima države i društva.

Tabela 3: Operativni cilj 1.3.

Strateški cilj 1 : Uspostaviti jasan i podržavajući okvir za razvoj SSE			
Operativni cilj 1.3. Uspostaviti efikasan institucionalni okvir za razvoj SSE			
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Operativan Savjet za socijalnu ekonomiju obezbjeđuje koordinaciju politika	n.a.	Formiran Savjet	Pripremljeno mišljenje na novu strategiju SSE
Indikator rezultata	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Broj održanih sjednica Savjeta	n.a.	Održano najmanje 6 sjednica Savjeta	Održano najmanje 12 sjednica Savjeta
Broj institucija koje sarađuju sa Savjetom u pripremi politika i mjera	n.a.	Najmanje 2 institucije sarađuju sa Savjetom	Najmanje 4 institucije sarađuju sa Savjetom
Broj predloga za unapređenje zakonodavnog i strateškog okvira koje je Savjet pokrenuo	n.a.	Pokrenuto najmanje 2 predloga od strane Savjeta	Pokrenuto najmanje 4 predloga od strane Savjeta
Broj izrađenih i predatih sektorskih analiza	1	2	4

Operativni cilj 1.4. Razviti finansijske instrumente prilagođene potrebama subjekata socijalne ekonomije

Prilikom pripreme (nacionalnih) strategija razvoja socijalne ekonomije, Preporuka Savjeta EU (2023) veliku pažnju usmjerava na kreiranje mjera za poboljšanje pristupa javnom i privatnom finansiranju, javnim nabavkama, državnoj pomoći i povoljnijem oporezivanju. Među mjerama za lakši pristup javnom i privatnom finansiranju, EK preporučuje stvaranje povoljnog ambijenta za socijalno finansiranje na nacionalnom,

regionalnom i lokalnom nivou, uključujući obezbjeđivanje pristupa finansiranju u odgovarajućim fazama razvoja i prilagođeno finansiranje prema specifičnosti organizacija socijalne ekonomije. EK takođe stavlja veliki naglasak na privatno finansiranje, uključujući podsticanje društveno odgovornih investitora i smisleno korišćenje povratnih i nepovratnih evropskih fondova.

U oblasti državne pomoći, EK takođe preporučuje da zemlje članice u potpunosti iskoriste mogućnosti u skladu s pravilima o državnoj pomoći za podršku socijalnoj ekonomiji. U oblasti oporezivanja, EK preporučuje državama članicama da obezbijede da poreski sistemi ne ometaju razvoj socijalne ekonomije i da procijene da li poreski sistemi u dovoljnoj mjeri podstiču njen razvoj, dok istovremeno obezbjeđuju da organizacije socijalne ekonomije ne iskoriste sistem za utaju poreza, izbjegavanje poreza, agresivno poresko planiranje ili pranje novca.

Usljed odsustva finansijskih instrumenata koji prepoznaju prirodu subjekata socijalne ekonomije u Crnoj Gori, SSE se suočava s nizom izazova u ostvarenju svoje društvene funkcije. Posljedično, subjekti socijalne ekonomije često imaju teškoće u pristupu tradicionalnim izvorima finansiranja, kao što su banke, zbog visokih rizika i nedostatka kolaterala. Bez prilagođenih finansijskih instrumenata, subjekti su suočeni s rigidnim uslovima koji ne uzimaju u obzir specifičnosti njihovog poslovanja i ciljeva. Odsustvo specijalizovanih instrumenata dovodi do viših troškova finansiranja, što otežava održivost i razvoj društvenih preduzeća. Bez dostupnosti inovativnih finansijskih proizvoda, subjekti socijalne ekonomije otežano razvijaju nove projekte i rješenja koja bi mogla imati značajan društveni uticaj. Odsustvo specijalizovanih instrumenata dovodi do nesigurnosti u planiranju i implementaciji poslovnih modela, što otežava postizanje dugoročnih ciljeva. Subjekti socijalne ekonomije su manje konkurentni u odnosu na komercijalne entitete koji imaju bolje pristupe kapitalu. Postojeće stanje otežava uspostavljanje partnerstava s investitorima koji su zainteresovani za društveno odgovorno ulaganje.

Aktivnosti:

Strategija SSE će u prvoj godini inicirati analizu postojećih finansijskih instrumenata dostupnih pravnim formama po kojima se finansiraju postojeći subjekti socijalne ekonomije. Cilj je da se **identifikuju postojeći instrumenti** koje je moguće upodobiti za subjekte socijalne ekonomije, kao i da se **osmisle posebni novi instrumenti** namijenjeni samo za subjekte socijalne ekonomije. Ovim procesom će se napraviti i proceduralni osnov za razvoj javnih finansijskih instrumenata koji će kasnije rezultirati raspisivanjem posebnih poziva za podršku razvoju subjekata socijalne ekonomije.

Finansiranje subjekata socijalne ekonomije (potencijalnim i onim u fazi razvoja) je takođe uključeno u programske dokumente koji se odnose na evropske izvore finansiranja – Operativni program za zapošljavanje i socijalnu inkluziju za period od 2024. do 2027. godine. Biće razvijena grant šema za startup-ove i za subjekte u razvoju, koje će pratiti i

mentorska podrška, koja će prije svega biti usmjerena na pomoć u administrativnom i pravnom regulisanju, potom za razvoj biznisa i za marketing.

Tabela 4: Operativni cilj 1.4.

Strateški cilj 1 : Uspostaviti jasan i podržavajući okvir za razvoj SSE			
<i>Operativni cilj 1.4. Razviti finansijske instrumente prilagođene potrebama subjekata socijalne ekonomije</i>			
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Broj subjekata socijalne ekonomije aktivno 6 mjeseci nakon intervencije	n.a.	Najmanje 60% SSE aktivno 6 mjeseci nakon intervencije	Najmanje 75% SSE aktivno 6 mjeseci nakon intervencije
Indikator rezultata	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Broj dostupnih finansijskih instrumenata	1	6	8
Broj podržanih subjekata socijalne ekonomije	8	20	25
Broj otvorenih radnih mjesta u subjektima socijalne ekonomije	n.a.	55	65

Strateški cilj 2: Uspostaviti potpurnu infrastrukturu za razvoj SSE i razviti kompetencije o SSE

Osim normativnog okruženja za razvoj socijalne i solidarne ekonomije važna je i potporna infrastruktura. Nju čine potporna infrastruktura za razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća i obuhvata sistem podrške i usluga u oblasti informisanja, obuke i savjetovanja potencijalnim i postojećim preduzetnicima.

U Crnoj Gori ne postoji pogodna potporna infrastruktura za razvoj SSE, niti mjesto za razvoj kompetencija o SSE. Ne postoji jedinstven centar/resurs u formi fizičkog ili online prostora koji je dostupan za aktere socijalne ekonomije i one koji se žele informisati i školovati u ovoj oblasti. Mladima je tema i dalje nedovoljno poznata, jer ne postoje programi edukacije na srednjoškolskom ili univerzitetskom nivou obrazovanja. U Crnoj Gori ne postoje mreže podrške i/ili sama društvena preduzeća. Mjerenje društvenog uticaja nije uspostavljeno.

Problemi koji proizilaze iz ovakvog stanja:

- Subjekti socijalne i solidarne ekonomije imaju otežan pristup potrebnim resursima, kao što su obuke, mentorske usluge i tehnička podrška.
- Slaba vidljivost je jedna od posljedica, a ona utiče i na podršku zajednice.

- Bez odgovarajuće infrastrukture, teško je uspostaviti mreže i saradnju između različitih aktera u SSE, što smanjuje efikasnost i inovativnost.
- Nedostatak kompetencija ograničava sposobnost subjekata da razvijaju i implementiraju održive poslovne modele i strategije, zatim subjekti imaju poteškoća u vođenju projekata, upravljanju finansijama i ostvarivanju ciljeva, i konačno rezultira nižim kvalitetom usluga koje subjekti pružaju, čime se smanjuje njihov društveni uticaj.
- Ni drugi akteri nemaju mjesto na kom se mogu informisati i učiti o ovoj temi. To za posljedicu ima i nizak nivo znanja o temi i kod javnih institucija, predstavnika obrazovnih institucija, medija. To znači da se znanje razvija stihijski i da ne postoji mjesto koje postavlja standarde u ovoj oblasti.
- Usljed odsustva metodologije za mjerenje društvenog uticaja, ne zna se u kojim oblastima je najsnažniji uticaj SSE, a za same subjekte je otežan pristup razvojnoj podršci, jer ne mogu dokazati svoj ekonomski i društveni uticaj.

Uspostavljanje potporne infrastrukture za SSE ključno je za osnaživanje subjekata koji djeluju u ovom sektoru, posebno u kontekstu nedostatka kompetencija. Takva infrastruktura omogućava pristup resursima, obukama i tehničkoj podršci, što pomaže subjektima da razvijaju održive poslovne modele i unapređuju kvalitet svojih usluga. Uz podršku infrastrukture, subjekti SSE mogu lakše uspostaviti saradnju, razmjenjivati iskustva i učiti jedni od drugih, što doprinosi jačanju zajednice i povećanju socijalne kohezije. Nadalje, potporna infrastruktura pomaže u izgradnji kompetencija i van SSE odnosno među potpornim organizacijama i institucijama poput javnih institucija, medija, obrazovnih institucija i civilnog društva. To je od suštinske važnosti za dugoročnu održivost i efikasnost ovih inicijativa. Bez odgovarajuće infrastrukture, subjekti se suočavaju s izazovima kao što su neefikasno upravljanje, loš kvalitet usluga i nedostatak inovacija. Strategija vidi razvoj potporne infrastrukture kao temelj za jačanje SSE, omogućavajući joj da efikasno doprinosi društvenom razvoju i rješavanju lokalnih problema.

Operativni cilj 2.1. Uspostaviti sistemsku podršku djelovanju subjekata SSE

Razvoj sistemske podrške za djelovanje subjekata socijalne ekonomije, u formi inkubatora, akceleratora, biznis centara i slično, je od velike važnosti za rast i razvoj subjekata i organizacija podrške. U postojećem stanju bez takve podrške, subjekti SSE se suočavaju s ograničenim pristupom resursima, posebno onim koji bi trebalo da su im dostupni jer obavljaju društvenu funkciju (dostupnost javnih prostora po povlašćenim uslovima), čime se ograničava njihov društveni uticaj, odnosno obuhvat problema koji mogu riješiti. Dodatno, nedostupnost javnih prostora može otežati organizovanje događaja, radionica ili sastanaka, čime se smanjuje vidljivost i angažman zajednice. Bez mreža za podršku, subjekti socijalne ekonomije ne mogu se efikasno povezivati sa sličnim inicijativama, što smanjuje mogućnost razmene znanja i iskustava. Odsustvo (biznis za SSE) infrastrukture otežava uspostavljanje saradnje između SSE, privatnog sektora i javnih institucija, čime se umanjuje potencijal za sinergiju i zajedničke projekte. Odsustvo

metodologije za mjerenje društvenog uticaja otežava subjektima postavljanje održivih i razvojnih poslovnih strategija.

Aktivnosti:

Strategija socijalne i solidarne ekonomije predviđa intervencije i u ovom polju, kako bi se ravnomjerno razvijao ekosistem i obezbijedila sveobuhvatna podrška subjektima socijalne ekonomije. U prvoj godini implementacije izradiće se **analiza potreba za podršku subjekata socijalne ekonomije**, s preporukama za unapređenje postojećih mehanizama i razvoj novih oblika pomoći. Ova analiza će obuhvatiti pregled dostupne podrške pravnim formama u kojima subjekti SSE funkcionišu, s posebnim osvrtom na javnu infrastrukturu, imajući u vidu da ovi subjekti obavljaju važnu javnu funkciju i djeluju u polju opšteg dobra. Na osnovu sprovedene analize biće formulisane **preporuke za prilagođavanje postojeće infrastrukture** potrebama subjekata SSE, kao i za **razvoj novih usluga** usmjerenih na njihov poslovni rast i održivost.

U cilju jačanja kapaciteta javne uprave i obrazovnog sistema da podrži razvoj sektora, strategija predviđa niz edukativnih aktivnosti. **Razvije se kurikulum** o konceptima i politici socijalne i solidarne ekonomije, koji omogućava sistematsko uvođenje teme u programe stručnog usavršavanja i formalnog obrazovanja. Takođe, planira se **edukovanje državnih službenika** o principima, modelima i instrumentima SSE, dok će **nastavni kadar biti obučan po akreditovanom programu obuke** iz oblasti socijalne ekonomije, čime se obezbjeđuje održiv pristup razvoju znanja i vještina u ovoj oblasti. Pored toga, **planira se sprovođenje edukacija za rad u preduzetničkim klubovima**, koje omogućavaju praktično razumijevanje i primjenu principa socijalnog preduzetništva među mladima i lokalnim akterima.

Kroz razvoj **metodologije za mjerenje društvenog uticaja subjekata socijalne ekonomije**, strategija dodatno doprinosi jačanju ekosistema i daje javnim institucijama alat za praćenje rezultata i planiranje politika zasnovanih na dokazima. Analiza globalnih pristupa i prilagođavanje metodologije nacionalnom kontekstu Crne Gore omogućava sistematično mjerenje doprinosa sektora razvoju društva i ekonomije. Na temelju toga biće izrađene smjernice za prikupljanje, obradu i korišćenje podataka o uticaju SSE, što će pomoći i samim subjektima da donose poslovne odluke zasnovane na činjenicama.

Tabela 5: Operativni cilj 2.1.

Strateški cilj 2: Uspostaviti potpurnu infrastrukturu za razvoj SSE i razviti kompetencije o SSE			
Operativni cilj 2.1. Uspostaviti sistemsku podršku djelovanju subjekata SSE			
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Povećan pristup podršci za subjekte SSE	n.a.	Najmanje 10 subjekata SE koji imaju pristup resursima i uslugama	Najmanje 20 subjekata SE koji imaju pristup resursima i uslugama

		(npr. registracija u Registar, dostupne obuke, savjetodavne usluge, finansijski instrumenti).	(npr. registracija u Registar, dostupne obuke, savjetodavne usluge, finansijski instrumenti).
Poboljšanje kapaciteta subjekata SSE	n.a.	Najmanje 10 subjekata SE koji su unaprijedili svoje poslovanje ili upravljanje zahvaljujući dostupnoj podršci (npr. novi proizvodi/usluge/obuke, itd).	Najmanje 20 subjekata SE koji su unaprijedili svoje poslovanje ili upravljanje zahvaljujući dostupnoj podršci (npr. novi proizvodi/usluge/obuke, itd).
Integracija subjekata SSE u relevantne politike i planove	n.a.	Najmanje 10 subjekata SE koji su uključeni u inicijative, politike ili strateške planove za socijalnu ekonomiju.	Najmanje 20 subjekata SE koji su uključeni u inicijative, politike ili strateške planove za socijalnu ekonomiju.
Indikator rezultata	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Izrađena i objavljena Analiza potreba za podršku subjekata SE s preporukama	n.a.	Analiza izrađena i usvojena od strane nadležnog tijela	Preporuke Analize integrisane u plan podrške SE
Izrađena Metodologija za praćenje društvenog uticaja subjekata socijalne ekonomije	n.a.	Jedna metodologija razvijena	Metodologija testirana i primjenjena od strane nadležnog ministarstva
Urađena i od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje usvojena Međupredmetna tema Finansijska pismenost i socijalno preduzetništvo	n.a.	Kurikulum izrađen i usvojen za edukaciju	Edukovano najmanje 200 osoba
Edukovani državni službenici o konceptima i politici SSE	n.a.	Edukovano i osposobljeno najmanje 10 državnih službenika za primjenjivanje koncepta socijalne ekonomije u praksi	Edukovano i osposobljeno najmanje 30 državnih službenika za primjenjivanje koncepta socijalne ekonomije u praksi

Obučeni nastavnici iz oblasti socijalne ekonomije po akreditovanom programu obuke	n.a.	Najmanje 200 nastavnika edukovano	Najmanje 300 nastavnika edukovano
Sprovedena edukacija za rad u preduzetničkim klubovima	n.a.	Najmanje 1 sprovedena edukacija	Najmanje 2 sprovedene edukacije
Razvijene nove usluge za socijalne preduzetnike	n.a.	Nove usluge razvijene i dostupne socijalnim preduzetnicima; broj korisnika/usluga u prvoj godini primjene.	Najmanje 10 socijalnih preduzetnika (subjekata socijalne ekonomije) koristi usluge

Operativni cilj 2.2. Unaprijediti kompetencije za SSE

Usljed odsustva adekvatnog sistema za razvoj kompetencija ni sam SSE ni druge organizacije u samom ekosistemu nemaju neophodna znanja, vještine i motivaciju da se efikasnije uključe u razvoj ekosistema za SSE. Sami subjekti socijalne ekonomije se suočavaju s lošim upravljanjem i razvojem organizacijom, niskim kvalitetom usluga i proizvoda i samim tim neadekvatnim društvenim uticajem. S druge strane, javne institucije, potporne organizacije nemaju adekvatna znanja da podrže SSE niti da grade sa svoje strane podršku ekosistemu.

Aktivnosti:

Strategija socijalne i solidarne ekonomije fokusira se i na **izgradnju kompetencija svih relevantnih aktera u ekosistemu**, prepoznajući da razvoj sektora zavisi od znanja, saradnje i kapaciteta svih njegovih učesnika. Poseban akcenat stavljen je na jačanje kapaciteta subjekata socijalne ekonomije, javnih službenika, obrazovnih institucija i mladih, kako bi svi akteri mogli efikasno doprinositi razvoju održivog i inkluzivnog društveno-ekonomskog modela.

Za same subjekte socijalne ekonomije, Strategija predviđa **spровоđenje obuka i radionica za unapređenje kompetencija**, usmjerenih na razvoj poslovnih, marketinških i administrativnih vještina. Ove aktivnosti imaju za cilj jačanje sposobnosti subjekata da posluju u skladu s novim zakonskim i institucionalnim okvirom i da dugoročno unaprijede svoju održivost. Dodatno, planirano je sprovođenje edukacija za subjekte – organizacije proizvođača u poljoprivredi, čime se doprinosi diversifikaciji ruralne ekonomije i povećanju konkurentnosti kroz principe socijalne ekonomije.

Za **javne službenike fokus će biti na jačanju kapaciteta za razvoj programa podrške** i razumijevanje načina na koje se principi socijalne i solidarne ekonomije mogu inkorporirati u sektorske politike. Poseban značaj ima sticanje znanja iz oblasti

finansijskih instrumenata, saradnje i javnih nabavki, kako bi se omogućila efikasnija institucionalna podrška sektoru. Takođe, biće organizovan Info dan radi najave javnog konkursa za podršku idejama iz oblasti socijalne ekonomije, s ciljem informisanja i uključivanja što većeg broja potencijalnih učesnika.

U saradnji s obrazovnim institucijama i mladima, Strategija predviđa sprovođenje edukacija o socijalnoj i solidarnoj ekonomiji, čime se promoviše SSE kao perspektivno polje za zapošljavanje i razvoj preduzetničkih vještina. U tom okviru biće organizovani **bootcamp programi za razvoj poslovnih ideja iz oblasti socijalne ekonomije**, koji će omogućiti mladima i timovima da svoje ideje pretvore u održive poslovne modele.

Konačno, u okviru aktivnosti civilnog sektora, **biće razvijeni klasteri za jačanje socijalne ekonomije** kao podržavajući mikro-ekosistemi koji pružaju pristup zajedničkim resursima, mentorstvu, opremi i mreži saradnje. Ovi klasteri doprinose boljoj povezanosti i održivosti subjekata, stvarajući snažnije lokalne mreže i dodatnu podršku razvoju cijelog SSE ekosistema u Crnoj Gori.

Tabela 6: Operativni cilj 2.2.

Strateški cilj 2: Uspostaviti potpurnu infrastrukturu za razvoj SSE i razviti kompetencije o SSE			
Operativni cilj 2.2. Unaprijediti kompetencije za SSE			
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Uvećan broj stejkholdera s kompetencijama o SSE na osnovu održanih obuka, edukacija, itd.	n.a.	Najmanje 50 stejkholdera poboljšalo kompetencije	Najmanje 100 stejkholdera poboljšalo kompetencije
Indikator rezultata	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Broj obuka/radionica za unapređenje kompetencija predstavnika subjekata SSE	n.a.	Održane najmanje 4 obuke za predstavnike subjekata SSE	Održano najmanje 6 obuka za predstavnike subjekata SSE
Broj sprovedenih edukacija za mlade o SSE	n.a.	Sprovedena najmanje 1 edukacija za mlade	Sprovedene najmanje 2 edukacije za mlade
Održan Info dan – najava Javnog konkursa za podršku SSE ideja	n.a.	Najmanje 100 zainteresovanih upoznato s javnim konkursom	Najmanje 150 zainteresovanih upoznato s javnim konkursom
Broj sprovedenih edukacija za subjekte organizacije	n.a.	Realizovano najmanje 2 edukacije za subjekte organizacije	Realizovano najmanje 2 edukacije za subjekte organizacije

proizvođača u poljoprivredi		proizvođača u poljoprivredi	proizvođača u poljoprivredi
Broj organizovanih bootcamp programa za razvoj poslovnih ideja iz oblasti socijalne ekonomije, kroz proces strukturisane ideacije do kraja 2026. godine.	n.a.	Minimum 5 razvijenih i dokumentovanih ideja	Minimum 3 ideje koje su dovele do održivog poslovanja
Broj razvijenih klastera za jačanje socijalne ekonomije u okviru ADP-Zid-a, kao podržavajućeg mikro-ekosistema koji uključuje pristup zajedničkim resursima, mentorstvu, opremi i mreži saradnje.	n.a.	Razvijen funkcionalni klaster s programom podrške	Održiv funkcionalni klaster s programom podrške
Broj održanih konsultativnih sastanaka s opštinama potpisnicama Memoranduma o saradnji, Ministarstvom rada i drugim relevantnim akterima radi implementacije MoU YouSEED projekta, promocije socijalne i solidarne ekonomije i njenog uključivanja u lokalne politike, te jačanja znanja o zakonodavnom i institucionalnom okviru za SSE	n.a.	Najmanje 10 sastanaka održano	Najmanje 20 sastanaka održano
Broj organizovanih lokalnih treninga u opštinama potpisnicama Memoranduma za predstavnike lokalnih	n.a.	Najmanje 10 treninga organizovano	Najmanje 20 treninga organizovano

samouprava i civilnog društva o politikama, zakonodavnom okviru i strateškim dokumentima iz oblasti socijalne i solidarne ekonomije, s fokusom na razvoj lokalnih politika i projekata, uključujući i korisnike 23 podgranta u okviru projekta YouSEED.			
---	--	--	--

Strateški cilj 3: Povećati prepoznatljivost i razviti pristup tržištu za subjekte socijalne ekonomije

Preporuka Savjeta EU (2023) nalaže državama članicama da prilikom pripreme strategije razvoja socijalne ekonomije uzmu u obzir preporuke koje se odnose na vidljivost i prepoznatljivost socijalne ekonomije, uglavnom zbog doprinosa socijalne ekonomije u postizanju društvenih i ekoloških ciljeva. Pri tome EK ističe tri ključne aktivnosti koje, po njenom mišljenju, mogu doprinijeti ostvarivanju svrhe preporuka i ciljeva Akcionog plana. Među prvima, ističe mogućnost kreiranja ili prilagođavanja posebnih pravnih formi, statusa, oznaka i šema izdavanja sertifikata za društvenu ekonomiju na osnovu procjene njihove potencijalne dodatne vrijednosti. Pored toga, preporuka upućuje države članice da organizuju i finansiraju komunikacione kampanje i događaje za podizanje svijesti o socijalnoj ekonomiji, saradnji s relevantnim nivoima menadžmenta i drugim institucijama, kao što su npr. univerziteta i širenjem uspješnih pilot inicijativa i dobrih praksi socijalne ekonomije i promovisanjem mjera za širenje ovih praksi u okviru mreža socijalne ekonomije i javnog informisanja.

Socijalna i solidarna ekonomija je i dalje nova pojava u Crnoj Gori. Svijest građana o važnosti i ulozi subjekata socijalne ekonomije je na vrlo niskom nivou. Subjekti socijalne ekonomije suočavaju se s niskim kapacitetima za učešće na tržištu i samo tržište je vrlo skromno. S obzirom na to da dolaze iz sektora koji je fokusiran na rješavanje problema vrlo često na humanitaran više nego na tržišni način, razvoj biznis vještina je od presudnog značaja. Osim toga, razvoj samog tržišta je važan da bi se subjekti mogli adekvatno usmjeriti.

Problemi koji proističu iz ovakve pozicije:

- Kada ljudi nijesu svjesni postojanja i značaja SSE, manje je vjerovatno da će podržati ili učestvovati u inicijativama koje promovišu socijalnu koheziju i održivost.
- Investitori i donatori često preferiraju projekte i inicijative koje su prepoznate i vidljive, pa niska vidljivost otežava SSE pristup potrebnim resursima.

- SSE u Crnoj Gori su izolovane, što im smanjuje mogućnost saradnje i razmjene znanja i resursa sa sličnim organizacijama ili sektorima.
- Kako javne vlasti nijesu svjesne značaja SSE, onda ni ne kreiraju podršku i integraciju ovih inicijativa u šire razvojne strategije i javne politike.
- Troškovi marketinga i distribucije su visoki.
- Slabe ekonomske performanse i slab društveni uticaj.

Vidljivost doprinosa SSE razvoju pravičnog društva je od presudne važnosti za povezivanje zajednice i njenu otpornost. Kada su razni akteri uključeni u ekosistem za SSE onda su inicijative socijalne ekonomije većeg uticaja i održivije. Strategija SSE predviđa niz aktivnosti kojima pomaže etabliranje SSE među različitim akterima. Ovo posebno imajući u vidu da vidljivost utiče na razvoj odnosa s kupcima, te se direktno prelijeva i na rješavanje problema pristupa tržištu, što Strategija SSE vidi kao najslabiju kariku ekosistema. Cilj je da se omogući snažniji doprinos lokalnoj zajednici, time što će se stvoriti uslovi da subjekti socijalne ekonomije povećaju efikasnost upravljanja, proizvode kvalitetnije proizvode i usluge, koji imaju značajan element inovativnosti, imaju bolje strategije marketinga i da imaju adaptibilnost na promjene. Fokus na razvoj tržišta se ogleda u podršci javnim institucijama da operacionalizuju javne nabavke sa socijalnim elementima. Uspostavljanje online platforme za prodaju roba i usluga subjekata socijalne ekonomije je još jedan od načina da se diverzifikuju kanali distribucije za subjekte socijalne ekonomije.

Operativni cilj 3.1. Podignuta svijest raznih aktera o SSE

Vidljivost socijalne ekonomije i njena promocija u Crnoj Gori do sada su se uglavnom sprovodile kroz projektne inicijative koje se finansiraju iz evropskih izvora, a najveći dio promotivnih aktivnosti realizovale su nevladine organizacije. Takve aktivnosti, iako značajne, najčešće nijesu bile kontinuirane niti dio sistemskog pristupa, već su imale informativni karakter, fokusiran na podizanje svijesti o konceptima socijalne ekonomije i društvenog preduzetništva. Kao rezultat toga, uticaj ovih aktivnosti na širem institucionalnom i društvenom nivou bio je ograničen.

U okviru Strategije socijalne i solidarne ekonomije, **kampanja podizanja svijesti o SSE** predstavlja jednu od ključnih godišnjih aktivnosti, s ciljem da se povećá razumijevanje i prepoznatljivost koncepta među građanima, institucijama i poslovnim sektorom. Kroz sprovođenje kampanja o SSE, fokus će biti na promociji mogućnosti koje socijalna ekonomija nudi u pogledu održivog zapošljavanja, socijalnog uključivanja i razvoja lokalnih zajednica, naročito u manje razvijenim područjima Crne Gore. Aktivnosti će uključivati kombinaciju uživo i online formata – **sajmove, info dane, javne tribine i skupove**, kao i **digitalne kampanje i prisustvo na društvenim mrežama**, čime će se omogućiti šira dostupnost informacija i angažovanje različitih ciljnih grupa.

Pored toga, Strategija predviđa **kreiranje digitalnog sadržaja** (video materijali, intervjui, promotivni tekstovi i grafike) kako bi se povećálo prisustvo SSE tema u digitalnom prostoru i omogućila lakša komunikacija s mladima i širom javnošću. Biće

organizovana i **gostovanja u medijima** – na televiziji, radiju i online platformama – s ciljem promocije koncepta socijalnog preduzetništva, predstavljanja uspješnih primjera i informisanja o dostupnim programima podrške.

Kao dodatni alat za promociju i edukaciju, biće **razvijena posebna web stranica na sajtu Zavoda za školstvo** pod nazivom „*Finansijska pismenost i socijalno preduzetništvo*“, koja će služiti kao informativno-edukativna platforma za učenike, nastavnike i širu javnost. **Produkcija istraživačkih i promotivnih materijala** koji prikazuju društveni uticaj SSE biće važan segment kampanje, jer doprinosi boljoj percepciji značaja ovog sektora u razvoju društva i ekonomije Crne Gore.

Tabela 7: Operativni cilj 3.1.

Strateški cilj 3: Povećati prepoznatljivost i razviti pristup tržištu za subjekte socijalne ekonomije			
Operativni cilj 3.1. Podignuta svijest raznih aktera o SSE			
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Udio (%) građana koji je upoznat sa SSE	n.a.	10%	20%
Indikator rezultata	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Broj sprovedenih kampanja o SSE	Održana najmanje 1 kampanja	Održane najmanje 2 kampanje	Održane najmanje 3 kampanje
Kreiranje digitalnog sadržaja i prisustvo na društvenim mrežama	Kreirana najmanje 2 digitalna sadržaja	Kreirano najmanje 10 digitalnih sadržaja	Kreirano najmanje 20 digitalnih sadržaja
Održana gostovanja u medijima za promociju SSE	Održano najmanje 1 gostovanje u medijima	Održano najmanje 6 gostovanja u medijima	Održano najmanje 10 gostovanja u medijima
Broj učesnika na promotivnim događajima u cilju promocije socijalnog preduzetništva u okviru Programa podrške preduzetništvu	Najmanje 100 osoba informisano	Najmanje 200 osoba informisano	Najmanje 300 osoba informisano
Razvijanje web stranica na sajtu Zavoda za školstvo Finansijska pismenost i socijalno preduzetništvo	n.a.	Razvijena 1 web stranica ZZŠ	Stranica se uredno održava

Operativni cilj 3.2. Razvijati kanale distribucije i prodaje

Za subjekte socijalne ekonomije odsustvo kanala distribucije i prodaje je glavna prepreka za poslovanje. Takva situacija utiče na ograničen pristup kupcima, visoke troškove distribucije, ograničenu mogućnost rasta, mali broj partnerstava, nisku konkurentnost i končano vidljivost u društvu.

Aktivnosti:

Strategija SSE predviđa niz aktivnosti kojima će se pomoći subjektima socijalne ekonomije da povećaju svoje šanse na tržištu. Unapređenje saradnje s kompanijama kroz **organizaciju sajмова, biznis2biznis događaja i drugih javnih događaja** rezultiraće uspostavljanjem partnerstava subjekata socijalne ekonomije i kompanija, čime će subjekti zapravo otvoriti nove kanale za prodaju svojih proizvoda i usluga i time ojačati svoje i ekonomske i društvene performanse. Mentorstvo kompanija će takođe ojačati veze dva sektora i time stvoriti još više mogućnosti za jačanje SSE, ali istovremeno uticati na veću odgovornost kompanija. Uspostavljanje **onlajn platforme za prodaju roba i usluga** pomoći će se SSE ne samo da dođu do kupaca, već i do podražavalaca SSE imajući u vidu da će platforma pružati podatke ne samo o proizvodima i uslugama već i o SSE.

Tabela 8: Operativni cilj 3.2.

Strateški cilj 3: Povećati prepoznatljivost i razviti pristup tržištu za subjekte socijalne ekonomije			
Operativni cilj 3.2. Razvijati kanale distribucije i prodaje			
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Uvećana prodaja usluga i proizvoda subjekata SSE	n.a.	Uspostavljena početna vrijednost	20%
Indikator rezultata	Početna vrijednost 2025	Srednja vrijednost 2027	Ciljana vrijednost 2029
Broj razvijenih/unaprijeđenih platformi / digitalnih alata za promociju i prodaju proizvoda/usluga SSE	n.a.	Razvijena/unaprijeđena najmanje 1 platforma/digitalni alat za promociju i prodaju proizvoda/usluga SSE	Održiva i funkcionalna platforma/digitalni alat za promociju i prodaju proizvoda/usluga SSE
Broj promotivnih kampanja za podizanje vidljivosti on-line platforme	n.a.	Održana 1 promotivna kampanja za podizanje vidljivosti on-line platforme	Održane 2 promotivne kampanje za podizanje vidljivosti on-line platforme
Broj održanih sastanaka s privatnim sektorom	n.a.	Održano najmanje 2 sastanaka s privatnim sektorom	Održano najmanje 4 sastanaka s privatnim sektorom

Broj održanih B2B (business-to-business) događaja i umrežavanja	n.a.	Održano najmanje 2 B2B (business-to-business) događaja i umrežavanja	Održano najmanje 3 B2B (business-to-business) događaja i umrežavanja
Organizovan sajam socijalne i solidarne ekonomije za subjekte SSE i druge aktere koji učestvuju u nacionalnim	n.a.	Organizovan najmanje 1 sajam	Organizovana najmanje 2 sajma

3.3. Glavne oblasti socijalne ekonomije

Organizacije socijalne ekonomije su privatni subjekti s različitim poslovnim i organizacionim modelima. Djeluju u mnogim privrednim sektorima, poput poljoprivrede, ponovne upotrebe i popravke, upravljanja otpadom, trgovine, energije i klime, informacionih i komunikacionih usluga, stručnih, naučnih i tehničkih djelatnosti, obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, umjetnosti, kulture i medija itd., odnosno mogu raditi u svim oblastima privrednih i vanprivrednih djelatnosti. Kako organizacije socijalne ekonomije proizvode tržišne ili netržišne proizvode i usluge kojim zadovoljavaju potrebe svojih članova, korisnika ili šire zajednica, lista djelatnosti u koje se mogu upustiti je neiscrpna.

U okviru Strategije SSE identifikovano je nekoliko prioriternih oblasti, koje proizilaze iz preliminarne analize SSE u Crnoj Gori i preporuka Savjeta EU u SSE, u kojima je posebno važno promovisati razvoj aktivnosti socijalne ekonomije s ciljem povećanja doprinosa socijalne ekonomije društvu blagostanja.

Stoga poseban doprinos realizacijom ove Strategije očekuje se u širem smislu na sljedećim poljima:

PRIORITETNA OBLAST	DOPRINOS SOCIJALNE EKONOMIJE DRUŠTVU
<i>Cirkularna ekonomija, ekologija, ponovna upotreba i reciklaža, održiva mobilnost, organska proizvodnja, proizvodnja obnovljive energije</i>	• Fokus na klimatsku neutralnost i ublažavanje klimatskih promjena, • Očuvanje biodiverziteta, • Smanjenje zagađenja i poboljšanje održivog korišćenja prirodnih resursa i povećanje ponovne upotrebe, • Skraćivanje lanaca snabdijevanja, • Doprinos obezbjeđivanju zelene infrastrukture i stanovanja, • Razvoj zelenih kompetencija i zadovoljavanje potreba lokalnih zajednica. • Napredak u oblasti upravljanja otpadom, mijenjanje obrazaca potrošnje i proizvodnih procesa ka održivijim (centri ponovne upotrebe, prerada organskog otpada, zelena kancelarija,

	zeleno snabdijevanje, energetska efikasnost, postrojenja za biološki tretman, eko-šumarstvo, itd).
<i>Turizam, zanati i rukotvorine</i>	• Promovisanje održivog turizma, uzimajući u obzir potrebe lokalnog stanovništva i ograničenja nosivosti prirodnog okruženja, • Zaštita nematerijalnog i materijalnog kulturnog nasleđa.
<i>Lokalni razvoj</i>	• Povećanje uključenosti, otpornosti i održivosti lokalnih zajednica, • Povećanje privredne aktivnosti i prihoda lokalnih zajednica ili stanovništva, posebno u ruralnim područjima, • Pružanje socijalnih usluga, koje su često ograničene u ruralnim i udaljenijim područjima, • Razvoj mogućnosti zapošljavanja i učenja mladih u lokalnim zajednicama.
<i>Socijalne usluge ili usluge dugoročne i integrisane njege, lične usluge (kućna njega, čuvanje djece, čišćenje i druge usluge u domaćinstvu) i usluge u zajednici (zajedničke kuhinje, društvene bašte, distribucija hrane, zajednički život, prevoz, itd.)</i>	• Formiranje partnerstava između organizacija socijalne ekonomije i javnih institucija u pružanju socijalnih i zdravstvenih usluga i usluga njege, • Smanjenje negativnih uticaja demografskih promjena, • Razvoj novih mogućnosti zapošljavanja, • Povećanje socijalne aktivacije i uključenosti.
<i>Tržište rada</i>	• Povećanje mogućnosti za obuku, razvoj kompetencija i društveni razvoj, • Ravnopravna integracija osoba s invaliditetom, izbjeglica i migranata i drugih ranjivih grupa na tržište rada
<i>Zastupanje (Advocacy)</i>	• Povećanje vidljivosti socijalne ekonomije, • Profesionalizacija socijalne ekonomije, • Poboljšanje uslova za rast socijalne ekonomije, • Civilni dijalog i povećanje uključenosti socijalne ekonomije u kreiranje institucionalnog okvira.
<i>Informativne i obrazovne usluge</i>	• Omogućavanje pravedne i inkluzivne digitalne tranzicije, • Razvoj subjekata socijalne ekonomije koji omogućavaju uključivanje građana i prodaju lokalno proizvedenih dobara i usluga radi postizanja boljih uslova rada za svoje članove, • Unapređenje procesa rada.
<i>Kreativne industrije, kultura i umjetnost</i>	• Dizajniranje i pružanje kvalitetnih usluga kao što su inkluzivno obrazovanje i slobodne kulturne aktivnosti, • Smanjenje nesigurnosti zaposlenih u sektoru kulture i umjetnosti,

	• Povećanje dodatne vrijednosti proizvoda organizacija socijalne ekonomije.
<i>Ruralni razvoj</i>	• Mogućnost razvoja novih usluga u oblastima obrazovanja, kulture, sporta, socijalne zaštite, brige o djeci i dr. u ruralnim sredinama, • Dalji razvoj poljoprivrede kao odgovor na očekivanja potrošača u cilju povećanja nivoa samodovoljnosti Crne Gore, • Razvoj samoodrživih zadruga, pošto postoji tradicija zadrugarstva u poljoprivredi (uključujući prehrambenu, šumarsku, itd.), koja se može graditi i, u vezi s lokalnim kupcima (uključujući javne ustanove), formirati lokalno tržište za kvalitetnu i pristupačnu hranu. Istovremeno, ovakav sistem je prilika za zapošljavanje mladih stručnjaka, a proizvodno-distributivna mreža (npr. mobilne prodavnice i dostava) nudi mogućnost zapošljavanja lica iz ranjivih grupa, održavanja kulturnog pejzaža (uklanjanje zarastanja), javne površine i skloništa za životinje • očuvanje prirodnog i kulturnog nasleđa, očuvanje tradicionalnih zanata i znanja, • promovisanje razvoja održivih zajednica (na primjer, ekosela, ekokomune).
<i>Društvene inovacije</i>	• Povećanje uključenosti u istraživačko-razvojne aktivnosti i saradnju s tehnološkim kompanijama, • Doprinos formiranju društvenih odnosa koji mogu pružiti nove pristupe i dovesti do sistemskih promjena, • Povećanje saradnje javnog sektora, civilnog društva i aktera društvenih investicija u cilju bolje mobilizacije raspoloživih resursa i većeg korišćenja i implementacije društvenih inovacija.

4. OPIS AKTIVNOSTI NADLEŽNIH INSTITUCIJA U SPROVOĐENJU STRATEGIJE SSE

Koordinisano djelovanje ministarstava, opština, privrede, nevladinih organizacija i drugih institucija na svim nivoima i šire javnosti od ključnog je značaja za uspostavljanje cjelokupnog razvojnog ekosistema socijalne i solidarne ekonomije, kako sa stanovišta promocije i informisanja, tako i sa stanovišta unapređenja planiranja i sprovođenja odgovarajućih mjera za podršku, razvoj i rast subjekata socijalne i solidarne ekonomije. Primjenu Strategije razvoja socijalne i solidarne ekonomije za period 2025- 2029. godine do osnivanja Savjeta za socijalnu ekonomiju koordiniraće **Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga**.

Za uspješnu primjenu Strategije SSE princip međuresorne i međusektorske saradnje je prioritet. Uspostavljen **Savjet za socijalnu ekonomiju** biće zadužen za međuresornu i međusektorsku koordinaciju aktera na realizaciji ciljeva Strategije SSE. Čine ga predstavnici ministarstava nadležnih za privredu, zapošljavanje, socijalnu politiku, poljoprivredu, zdravstvo, životnu sredinu, javnu upravu, finansije, kulturu, obrazovanje, predstavnik kabineta premijera, predstavnici sektora socijalne ekonomije, predstavnik reprezentativnih udruženja opština, socijalni partneri, predstavnik struke iz oblasti socijalne ekonomije i druge relevantne institucije/organizacije. Savjet je odgovoran za formulisanje politike razvoja socijalne ekonomije, pripremu strateških razvojnih dokumenata u ovoj oblasti i praćenje njihove implementacije. Ključni zadaci Savjeta su: priprema narednih strategija razvoja socijalne ekonomije, davanje mišljenja na program mjera za sprovođenje strategije, praćenje sprovođenja strategije i usmjeravanje i praćenje rada onih koji sprovode mjere/programe aktivnosti u okviru strategije. Savjet za socijalnu ekonomiju takođe **analizira potrebe razvoja sektora socijalne ekonomije** na temelju kojih dalje postupa.

Saradnja sa sektorom civilnog društva i međunarodnom zajednicom presudna je za ostvarivanje ciljeva Strategije SSE. Međuresorna saradnja će se ogledati u zajedničkim aktivnostima radi ostvarivanja ciljeva Strategije SSE, od izrade godišnjih akcionih planova, sprovođenja zajedničkih obuka profesionalaca iz različitih resora, kreiranja potpornih usluga i institucija ili praćenja sprovođenja i dostizanja ciljeva Strategije. U okviru međusektorske saradnje moguća su partnerstva s nevladinim organizacijama, lokalnim samoupravama, Zajednicom opština Crne Gore i međunarodnim razvojnim organizacijama u ostvarivanju ciljeva Strategije kroz različite projekte i programe.

U procesu primjene, sve relevantne institucije će uključivati resore od značaja za implementaciju strategije. Osim toga, radi prikupljanja relevantnih podataka o realizaciji strategije, sarađivaće se s institucijama i ustanovama koje se bave prikupljanjem i obradom podataka.

Osim resornog ministarstva, za direktnu primjenu Strategije SSE biće nadležna ministarstva i institucije koje su učestvovala u radu Radne grupe za izradu Strategije SSE, a koje imaju definisane nadležnosti i odgovornosti precizno definisane Akcionim planom:

- **Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga** (MRZSD) će kao odgovorno za sprovođenje politike razvoja socijalne i solidarne ekonomije u svojoj oblasti rada, aktivno doprinositi realizaciji strateških razvojnih ciljeva strategije. Važan zadatak MRZSD je planiranje i sprovođenje programa aktivne politike zapošljavanja, koji intervenišu na tržištu rada prvenstveno u cilju smanjenja stope nezaposlenosti i rješavanja strukturnih problema tržišta rada. MRZSD nudi podršku ciljnim grupama stanovništva kroz programe aktivne politike zapošljavanja. Na osnovu odredbi Zakona, uloga ministarstva je da planira i sprovodi posebne podsticaje za zapošljavanje teže zapošljivih grupa nezaposlenih osoba na tržištu rada (ranjive grupe, dugotrajno nezaposleni, teže zapošljiva lica, oni koji prvi put traže posao, nezaposleni starije životne dobi i druge, kao što su Romi, mladi koji napuste školovanje i slično). Ministarstvo će takođe biti aktivno u povećanju vidljivosti socijalne i solidarne ekonomije i svijesti o njenim principima.
- **Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije** će kao odgovorno za sprovođenje politike razvoja socijalne i solidarne ekonomije u svojoj oblasti rada aktivno doprinositi realizaciji strateških razvojnih ciljeva strategije, prije svega u saradnji sa subjektima socijalne i solidarne ekonomije u razvoju i sprovođenju programa socijalne aktivacije za korisnike materijalnih davanja i sprovođenje socijalnih usluga u lokalnim zajednicama, npr, za djecu, žrtve (porodičnog) nasilja, RE populaciju, zavisnike, beskućnike, izbjeglice, lica sa zatvorskom kaznom, i slično.
- **Ministarstvo ekonomskog razvoja** će kao odgovorno za sprovođenje politike razvoja socijalne i solidarne ekonomije u svojoj oblasti rada aktivno doprinositi realizaciji strateških razvojnih ciljeva strategije. Ministarstvo igra važnu ulogu u stvaranju, razvoju i rastu preduzeća, s ciljem povećanja konkurentnosti i dugoročne samoodrživosti društvenih preduzeća. Ministarstvo će osim već uspostavljenih instrumenata podrške rastu i razvoju preduzeća, biti zaduženo za nadogradnju nekih od postojećih instrumenata podrške koju nude preduzećima, uglavnom u vidu podrške u osnivanju socijalnih preduzeća i savjetovanje socijalnih preduzeća u svim fazama njihovog rada, koje će sprovoditi pojedini subjekti okruženja podrške. Zadatak ministarstva je i aktivna saradnja s drugim resornim ministarstvima u oblasti pilot projekata promocije socijalnog preduzetništva.
- **Ministarstvo regionalno-investicionog razvoja i saradnje s nevladinim organizacijama** će kao odgovorno za sprovođenje politike razvoja socijalne i solidarne ekonomije u svojoj oblasti rada aktivno doprinositi realizaciji strateških razvojnih ciljeva strategije. U oblasti saradnje s jedinicama lokalne samouprave i ostalim nosiocima regionalnog razvoja, ministarstvo je nadležno za podršku razvoju mogućnosti socijalne ekonomije u lokalnim zajednicama, a u oblasti saradnje s nevladinim organizacijama (NVO), ministarstvo je nadležno za rješavanje horizontalnih pitanja NVO. Ovo prvenstveno obuhvata pripremu i

sp provođenje mjera za jačanje civilnog dijaloga, jačanje učešća nevladinih organizacija u procesima pripreme i sprovođenja javnih politika, te uspostavljanje sistemskih uslova za njihov razvoj, koji djelimično mogu pokriti i socijalnu i solidarnu ekonomiju.

- **Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede** kao odgovorno za sprovođenje politike razvoja socijalne i solidarne ekonomije u svojoj oblasti rada, ministarstvo će aktivno doprinositi realizaciji strateških razvojnih ciljeva strategije. Za ministarstvo promovisanje socijalne i solidarne ekonomije u okviru strateških razvojnih ciljeva je prilika za razvoj ruralnih područja i izjednačavanje uslova života na selu s onima u urbanim sredinama.
- **Ministarstvo finansija, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera i druga relevantna ministarstva** će kao odgovorna za sprovođenje politike razvoja socijalne i solidarne ekonomije u svojoj oblasti rada aktivno doprinositi realizaciji strateških razvojnih ciljeva strategije.
- **Opštine** kao odgovorne za planiranje, finansiranje i sprovođenje politike SSE na području opštine, će aktivno doprinositi realizaciji strateških razvojnih ciljeva strategije. Jedna od bitnih karakteristika SSE je, prije svega, bliska povezanost s lokalnom sredinom, reagovanje na specifične probleme lokalnih zajednica, a samim tim i otvaranje radnih mjesta na lokalnom nivou, što je za Crnu Goru značajno i u vezi sa stanovništvom ruralnih područja. Zbog toga su opštine od vitalnog značaja posebno u širenju svijesti o značaju i vidljivosti subjekata socijalne ekonomije na lokalnom nivou. Podizanje svijesti, edukacija i osposobljavanje nosilaca važnih funkcija i razvoja u lokalnim zajednicama i institucijama na regionalnom nivou je tu od ključnog značaja, jer razvoj ovog sektora u pojedinim lokalnim sredinama umnogome zavisi od njihovog odnosa prema subjektima socijalne i solidarne ekonomije i njihovog znanja o ovom polju. Cilj ovakvih aktivnosti je veća osjetljivost na različite inicijative za rješavanje lokalnih problema i nuđenje inovativnih rješenja za podsticajno okruženje, npr. u vidu besplatnog korišćenja prostorija, volontiranja ili slični oblici koji ne opterećuju opštinski budžet. Ovo je i prilika za promociju javno-privatnog partnerstva, odnosno javnog sufinansiranja privatnih projekata koji su od javnog interesa i koji se sprovode u društvenim preduzećima. Lokalne zajednice/opštine u saradnji s inicijativom subjekata socijalne ekonomije identifikuju lokalne probleme, predlažu rješenja i omogućavaju rješavanje ovih problema u saradnji sa subjektima SSE. Praktično, delegiranjem dijela nadležnosti, opštine omogućavaju otvaranje novih radnih mjesta i mogućnost rada subjekata socijalne ekonomije.

U okviru međusektorske saradnje moguća su partnerstva s međunarodnim razvojnim organizacijama u ostvarivanju ciljeva Strategije kroz različite projekte i programe.

5. FINANSIJSKI OKVIR ZA SPROVOĐENJE STRATEGIJE

Za realizaciju aktivnosti predviđenih strategijom potrebno je izdvajanje finansijskih sredstava u ukupnom iznosu od **3.517.340,00€**. Metodologija koja je korišćena prilikom izračuna je metoda procjene. Sredstva je potrebno obezbijediti iz redovnog budžeta Crne Gore, kao i iz sredstava donatorske podrške. Detaljnije o sredstvima potrebnim za realizaciju svake pojedinačne aktivnosti za jednogodišnji period biće predstavljeno u Akcionom planu.

U sljedećoj tabeli dat je pregled finansiranja cjelokupnog strateškog dokumenta za naredni petogodišnji period, gdje se kao glavni izvori finansiranja javljaju:

- Budžet Crne Gore
- Donatorska podrška.

Godina	Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/EU fondovi	Donatori	Privatni sektor	Ukupno
2026	327.000,00€	59.000,00€	18.000,00€	32.900,00€	0,00€	436.900,00 €
2027	282.440,00€	59.000,00€	2.004.000,00€	5.000,00€	0,00€	2.350.440,00 €
2028	300.000,00€	50.000,00€	10.000,00€	5.000,00€	0,00€	365.000,00€
2029	300.000,00€	50.000,00€	10.000,00€	5.000,00€	0,00€	365.000,00€
Ukupno	1.209.440,00€	218.000,00€	2.042.000,00€	47.900,00€	0,00€	3.517.340,00€

Tabela procjene finansijskog okvira Akcionog plana za 2026-2027

Aktivnosti	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti u 2026	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti u 2027	Izvori finansiranja				
			Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/EU fondovi	Donatori	Privatni sektor
SC 1	USPOSTAVITI JASAN I PODRŽAVAJUĆI OKVIR ZA RAZVOJ SSE						
OC 1.1	Uspostaviti i unaprijediti zakonodavni okvir za razvoj SSE						
OC 1.2	Integrisati principe SSE u različite sektorske politike						
OC 1.3	Uspostaviti efikasan institucionalni okvir za razvoj SSE						
OC 1.4	Razviti finansijske instrumente prilagođene potrebama subjekata SSE						
SC 1	359.500,00€	2.300.940,00€	543.440,00€	100.000,00€	2.017.000,00€	0,00€	0,00€
95,45%	12,90%	82,55%	20,43%	3,76%	75,81%	0%	0%
Aktivnosti	2026	2027	Izvori finansiranja				
			Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/EU fondovi	Donatori	Privatni sektor
SC 2	USPOSTAVITI POTPORNU INFRASTRUKTURU ZA RAZVOJ SSE I RAZVITI KOMPETENCIJE O SSE						
OC 2.1	Uspostaviti sistemsku podršku za djelovanje subjekata SSE						
OC 2.2	Unaprijediti kompetencije za SSE						
SC 2	62.600,00€	45.000,00€	62.000,00€	13.000,00€	5.000,00€	27.600,00€	0,00€
3,86%	2,25%	1,61%	57,62%	12,08%	4,65%	25,65%	0%
Aktivnosti	2026	2027	Izvori finansiranja				
			Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/EU fondovi	Donatori	Privatni sektor
SC 3	USPOSTAVITI POTPORNU INFRASTRUKTURU ZA RAZVOJ SSE I RAZVITI KOMPETENCIJE O SSE						
OC 3.1	Podignuti svijest raznih aktera o SSE						
OC 3.2	Obezbijediti kanale distribucije i prodaje						
SC 3	14.800,00€	4.500,00€	4.000,00€	5.000,00€	0,00€	10.300,00€	0,00€
0,69%	0,53%	0,16%	20,73%	25,91%	0%	53,37%	0%
Σ	436.900,00€	2.350.440,00€	609.440,00€	118.000,00€	2.019.000,00€	37.900,00€	0,00€

6. NAČIN IZVJEŠTAVANJA I EVALUACIJE

6.1. Praćenje

Praćenje implementacije strategije imaće za cilj prikupljanje i analizu podataka radi informisanja o napretku ka postizanju planiranih rezultata, pokretanja procesa donošenja odluka i izvještavanja o korišćenju resursa. Praćenje sprovođenja strateškog dokumenta vrši se na osnovu akcionog plana. O implementaciji akcionog plana izvještava se, po pravilu, jednom godišnje.

Ukupan napredak u implementaciji strateškog dokumenta će se pratiti kroz učešće različitih zainteresovanih strana:

- Operativno tehničko i finansijsko praćenje sprovođenja ove strategije biće kontinuiran proces i dio odgovornosti **Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga**. Ministarstvo takođe upravlja procesom prikupljanja podataka od svih subjekata koji sprovode aktivnosti i izrađuje objedinjeni godišnji izvještaj Vladi o sprovođenju strateškog dokumenta, s fokusom na realizaciju aktivnosti iz akcionog plana. Samim tim, godišnji izvještaj će dati prikaz napretka u sprovođenju i po indikatorima uticaja i učinka.
- **Sva nadležna ministarstva** će u procesu primjene Strategije uključivati, u skladu s potrebama, ustanove koje su dio njihovog resora. Takođe, sva ministarstva i druge institucije će u procesu primjene sarađivati s NVO koje takođe prikupljaju i obrađuju različite podatke u polju socijalne i solidarne ekonomije,
- **Međusektorski tim za praćenje i evaluaciju** sprovođenja Strategije će biti formiran nakon usvajanja Strategije za cijeli period važenja Strategije i sastajaće se na redovnim sastancima posvećenim procesu sprovođenja Strategije. Tim za praćenje i evaluaciju sprovođenja Strategije će usaglašavati prijedloge akcionih planova i izvještaja o sprovođenju Strategije i akcionih planova.
- **Savjet za socijalnu ekonomiju** imaće ulogu da promoviše koordinaciju aktivnosti i ukazuje na prioritete u sprovođenju mjera definisanih u Strategiji SSE.

Godišnji izvještaji o sprovođenju strateškog dokumenta dostavlja se na mišljenje Generalnom sekretarijatu Vlade.

Završni izvještaj o sprovođenju strateškog dokumenta priprema Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga po isteku vremenskog roka za koji je strateški dokument donesen i dostavlja ga Generalnom sekretarijatu Vlade na mišljenje. U pripremi završnog izvještaja, resorno ministarstvo konsultuje ostale subjekte uključene u proces sprovođenja strateškog dokumenta radi daljeg unapređenja razvoja javnih politika i uključuje preporuke date od strane Savjeta za socijalnu ekonomiju.

6.2. Evaluacija

Imajući u vidu značaj strateškog dokumenta, biće sprovedena **završna evaluacija** u svrhu odgovornosti i učenja na različitim nivoima (uključujući i reviziju politike), posebno uzimajući u obzir činjenicu da su neke od sprovedenih intervencija uvedene kao nove strateške sektorske politike. Osim evaluacije sprovođenja posebnih strateških ciljeva i mjera, evaluacija će obratiti pažnju i na sagledavanje procesa sprovođenja Strategije SSE. **Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga** odgovorno je da obezbijedi sprovođenje završne evaluacije Strategije. Evaluaciju će vršiti stručnjaci ili organi, interni ili eksterni, funkcionalno nezavisni od sistema upravljanja strategijom. Evaluacioni izvještaji biće podijeljeni svim relevantnim stranama.

Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga i Savjet za socijalnu ekonomiju analiziraće zaključke i preporuke evaluacije i zajedno odlučiti o naknadnim radnjama koje treba preduzeti i svim potrebnim prilagođavanjima, uključujući, ako je naznačeno, preusmjeravanje podrške.

Prilikom planiranja evaluacije posebna pažnja mora se usmjeriti ka ispunjavanju zahtjeva utvrđenih zakonodavnim okvirom, ciljevima postavljenim indikatorima, zahtjevima i potrebama zainteresovanih strana i horizontalnim pitanjima. Sredstva za sprovođenje završne (ex post) evaluacije biće predviđena u okviru relevantnih akcionih planova za period u kojem će evaluacija biti sprovedena.

Indikativne aktivnosti evaluacije	Vrijeme
Završna evaluacija (Final evaluation) strategije	Najkasnije godinu dana nakon završetka strategije

7. AKCIONI PLAN ZA 2026 - 2027. GODINU

STRATEŠKI CILJ 1: Uspostaviti jasan i podržavajući okvir za razvoj SSE											
Operativni cilj 1.1:		Uspostaviti i unaprijediti zakonodavni okvir za razvoj SSE									
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025		Srednja vrijednost 2027				Ciljana vrijednost 2029				
Broj registrovanih subjekata socijalne ekonomije	Nema registrovanih subjekata (nema registra)		Minimum 7 registrovanih subjekata, u uspostavljenom Registru (10% imaju društveni uticaj u polju osnaživanja žena)				Povećanje subjekata SE za najmanje 10 (20% imaju društveni uticaj u polju osnaživanja žena)				
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1.1.	Indikator rezultata za 2025-2026 godinu	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva Planirana za sprovođenje aktivnosti 2026	Sredstva Planirana za sprovođenje aktivnosti 2027	Izvor finansiranja				
							Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/EU fondovi	Donatori	Privatni sektor
1.1.1. Usvajanje predloga Zakona o socijalnoj ekonomiji na sjednici Vlade Crne Gore	Usvojen predlog Zakona	MRZS	IV kvartal 2025	II kvartal 2026	0€	0€	/				
1.1.2. Kreiranje registra subjekata socijalne ekonomije	Kreiran funkcionalan registar	MRZS, MJU	II kvartal 2026	IV kvartal 2026	1.000€ 10.000€	1.440€	Nacionalni budžet EU fondovi				
1.1.3. Izrada podzakonskog akta o kriterijumima za upis i brisanje iz Registra subjekata socijalne ekonomije	Kreiran i usvojen podzakonski akt	MRZS, MJU	II kvartal 2026	IV kvartal 2026	3.000€	0€	EU fondovi				
Operativni cilj 1.2:		Integrirati principe socijalne i solidarne ekonomije u različite sektorske politike									
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025		Srednja vrijednost 2027				Ciljana vrijednost 2029				

Broj sektorskih politika koje uključuju principe SSE	n.a.		Najmanje 3 sektorske politike prepoznaju SSE				Povećanje broja sektorskih politika koje prepoznaju SSE za najmanje 3				
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1.2.	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2026	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2027	Izvor finansiranja				
							Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/ EU fondovi	Donatori	Privatni sektor
1.2.1. Izrada smjernica za integraciju principa SSE u sektorske politike	Izrađene smjernice	MRZS	I kvartal 2027	III kvartal 2027	0€	2.000€	EU fondovi				
1.2.2. Promocija i javna dostupnost smjernica (konferencije, radionice, web objave)	Broj konferencija /promocija/ web objava Obezbijedena javna dostupnost smjernica	MRZS, MJU	III kvartal 2027	IV kvartal 2027	0€	2.000€	EU fondovi				
Operativni cilj 1.3:	Uspostaviti efikasan institucionalni okvir za razvoj SSE										
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025		Srednja vrijednost 2027				Ciljana vrijednost 2029				
Broj izdatih i primjenjenih prepotuka i/ili mjera od strane Savjeta za socijalnu ekonomiju	n.a.		Najmanje 3 izdatih i primijenjenih preporuka i/ili mjera				Povećanje broja izdatih i primijenjenih preporuka i/ili mjera za najmanje 3				

Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1.3.	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2026	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2027	Izvor finansiranja				
							Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/EU fondovi	Donatori	Privatni sektor
1.3.1. Formiranje Savjeta za socijalnu ekonomiju	Formiran Savjet Najmanje 50% članica Savjeta su žene	MRZS, drugi prepoznati organi državne uprave, socijalni partneri, institucije, organizacije civilnog društva, privatni sektor i drugi	III kvartal 2026	IV kvartal 2026	0€	0€	/				
1.3.2. Održavanje redovnih sastanaka Savjeta i komunikacija sa zainteresovanim stranama	Održano najmanje 2 sastanka Savjeta godišnje Izrađena najmanje 2 polugodišnja izvještaja	MRZS, drugi prepoznati organi državne uprave, socijalni partneri, institucije, organizacije civilnog društva, privatni sektor i drugi	IV kvartal 2026	IV kvartal 2027	500€	500€	Nacionalni budžet				

1.3.3. Izrada sektorske analize i identifikacija potencijala za razvoj socijalnih inovacija u subjektima socijalne ekonomije	Izrađene i predate u proceduru 2 sektorske analize (za 2026. i 2027. godinu)	MRZS	I kvartal 2026	III kvartal 2027	0€	0€	/				
Operativni cilj 1.4:	Razviti finansijske instrumente prilagođene potrebama subjekata socijalne i solidarne ekonomije										
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025		Srednja vrijednost 2027				Ciljana vrijednost 2029				
Broj realizovanih programa/projekata s izraženim društvenim uticajem	n.a.		Realizovano najmanje 15 programa/projekata s izraženim društvenim uticajem (najmanje 10% programa/projekata namijenjen ženama)				Povećanje broja programa/projekata s izraženim društvenim uticajem za najmanje 15 (najmanje 20% programa/projekata namijenjen ženama)				
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1.4.	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2026	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2027	Izvor finansiranja				
							Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/ EU fondovi	Donatori	Privatni sektor
1.4.1. Realizacija programske linije za podsticanje inovacione kulture	Realizovano najmanje 2 javna poziva za podsticanje inovacione kulture Realizovano najmane 10 projekta s izraženim	Fond za inovacije Crne Gore	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	25.000€	25.000€	Nacionalni budžet				

	društvenim uticajem						
1.4.2. Finansijska podrška mikro i malih preduzeća iz nedovoljno razvijenih opština u okviru Programa podrške investicijama za 2026. godinu	Najmanje 3 podržana preduzeća koja vrše društveni uticaj	MIRN	III kvartal 2026	IV kvartal 2026	50.000€	0€	Nacionalni budžet
1.4.3. Finansijska podrška mikro, malim i srednjim preduzećima kroz Program za unaprjeđenje konkurentnosti privrede za 2026. godinu	Najmanje 30 privrednih subjekata (iz kategorije žene, mladi, lica s invaliditetom, manje razvijena opština, socijalno preduzeće) podržano kroz Program	MER	II kvartal 2026	IV kvartal 2027	200.000€	200.000€	Nacionalni budžet
1.4.4. Rapisivanje poziva za grant šemu za socijalno preduzetništvo kroz IPA III	Rapisan poziv za grant šemu Najmanje 10% projekata namijenjeno ženama	MRZS, ZZZCG	I kvartal 2027	IV kvartal 2027	0€	2.000.000€	EU fondovi
1.4.5. Podrška formiranju organizacija proizvođača u poljoprivredi	Najmanje 2 subjekta podržana kroz	MPŠV	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	20.000€	20.000€	Nacionalni budžet

	godišnji Agrobudžet										
1.4.6. Razvoj i testiranje finansijskog instrumenta zasnovanog na principima blended finance, kao instrumenta za podršku biznisima s društvenim uticajem (impact biznisi).	Razvijen i validiran model finansiranja	NVO ADP-Zid	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	0€	0€	/				
1.4.7. Realizacija Programa podrške preduzetništvu – direktna finansijska podrška za biznis ideje SSE	Podržano najmanje 20 biznis ideja (po 10 godišnje)	Sekretarijat za preduzetništvo i investicije (Glavni grad Podgorica)	III kvartal 2026	IV kvartal 2027	50.000€	50.000€	Lokalni budžet				
STRATEŠKI CILJ 2: Uspostaviti potpurnu infrastrukturu za razvoj SSE i razviti kompetencije o SSE											
Operativni cilj 2.1:	Uspostaviti sistemsku podršku za djelovanje subjekata SSE										
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025		Srednja vrijednost 2027			Ciljana vrijednost 2029					
Unapređenje kapaciteta subjekata SSE	n.a.		Najmanje 10 subjekata SE koji su unaprijedili svoje poslovanje ili upravljanje zahvaljujući dostupnoj podršci (npr. novi proizvodi/usluge/obuke, itd)			Povećan broj subjekata SE koji su unaprijedili svoje poslovanje ili upravljanje zahvaljujući dostupnoj podršci (npr. novi proizvodi/usluge/obuke, itd) za najmanje 10					
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 2.1.	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2026	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2027	Izvor finansiranja				
							Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/ EU fondovi	Donatori	Privatni sektor
2.1.1. Analiza potreba za podršku subjekata SE s preporukama	Izrađena i objavljena analiza	MRZS	I kvartal 2027	IV kvartal 2027	0€	5.000€	Nacionalni budžet				

2.1.2. Izrada Metodologije za praćenje društvenog uticaja subjekata socijalne ekonomije	Izrađena metodologija	MRZS	II kvartal 2026	IV kvartal 2027	5.000€	0€	EU fondovi
2.1.3. Razvoj kurikuluma	Urađena i od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje usvojena Međupredmetna tema Finansijska pismenost i socijalno preduzetništvo	MPNI, ZZŠ, CSO	IV kvartal 2026	III kvartal 2027	1.000€	1.000€	Nacionalni budžet
2.1.4. Edukacije za državne službenike o konceptima i politici SSE	Realizvana najmanje 1 obuka Najmanje 10 državnih službenika/ica pohađalo obuku, od čega je najmanje 5 žena	NVO, MRZS	I kvartal 2027	IV kvartal 2027	10.000€	10.000€	Nacionalni budžet
2.1.5. Obuka nastavnika iz oblasti socijalne ekonomije po akreditovanom programu obuke	Obuku prošlo najmaje 200 nastavnika/icaod čega je najmanje 100 žena	ZZŠ	III kvartal 2026	IV kvartal 2027	6.000€	6.000€	Nacionalni budžet

2.1.6. Sprovođenje edukacije za rad u preduzetničkim klubovima	Edukovani nastavnici/ice u 6 obrazovno-vaspitnih ustanova za uspostavljanje preduzetničkih klubova	ZZŠ, CSO	II kvartal 2026	IV kvartal 2027	6.000€	6.000€	Nacionalni budžet				
2.1.7. Razvoj novih usluga za socijalne preduzetnike	Broj usluga koje su specifično prilagođene socijalnim preduzetnicima	UPCG, OGRSP, MRZS	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	2.000€	0€	UPCG, OGRSP				
Operativni cilj 2.2:	Unaprijediti kompetencije za SSE										
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025		Srednja vrijednost 2027				Ciljana vrijednost 2029				
Uvećan broj stejkholdera s kompetencijama o SSE na osnovu održanih obuka, edukacija, itd.	n.a.		Najmanje 50 stejkholdera poboljšalo kompetencije				Povećanje broja stejkholdera koji su poboljšali kompetencije za najmanje 50				
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 2.2.	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2026	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2027	Izvor finansiranja				
							Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/ EU fondovi	Donatori	Privatni sektor
2.2.1. Obuke/radionice za unapređenje kompetencija predstavnika subjekata SSE	Realizvane najmanje 4 obuke	NVO, UPGC, OGRSP, MRZS	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	2.000€	2.000€	Nacionalni budžet				
					5.000€	5.000€	Lokalni budžet				

	Najmanje 100 predstavnika/ica SSE pohađalo obuku, od čega je najmanje 50 žena						
2.2.2. Sprovedene edukacije za mlade o SSE	Realizvana najmanje 1 obuka Najmanje 90 mladih pohađalo obuku	Sekretarijat za preduzetništvo i investicije (Glavni grad Podgorica), NVO, MRZS	II kvartal 2026	IV kvartal 2027	1000€ 1500€	1000€ 1500€	Nacionalni budžet Lokalni budžet
2.2.3. Info dan – najava Javnog konkurs za podršku SSE ideja	Najmanje 50 zainteresovanih upoznato s javnim konkursom (po godini)	Sekretarijat za preduzetništvo i investicije (Glavni grad Podgorica)	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	0€	0€	/
2.2.4. Sprovođenje edukacija za subjekte organizacije proizvođača u poljoprivredi	Realizovane najmanje 2 obuke Najmanje 2 subjekta organizacija proizvođača u poljoprivredi pohađalo obuku kroz edukaciju	MPŠV	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	2.500€	2.500€	Nacionalni budžet

2.2.5. Organizacija bootcamp programa za razvoj poslovnih ideja iz oblasti socijalne ekonomije, kroz proces strukturisane ideacije do kraja 2026. godine.	Minimum 5 razvijenih i dokumentovanih ideja	NVO ADP Zid	I kvartal 2026	IV kvartal 2026	2.500€	2.500€	Donatori
2.2.6. Dalji razvoj klastera za jačanje socijalne ekonomije u okviru ADP Zid-a, kao podržavajućeg mikro-ekosistema koji uključuje pristup zajedničkim resursima, mentorstvu, opremi i mreži saradnje.	Funkcionalni klaster s programom podrške	NVO ADP Zid	I kvartal 2026	IV kvartal 2026	2.500€	2.500€	Donatori
2.2.7. Održavanje konsultativnih sastanaka s predstavnicima opština potpisnica Memoranduma o saradnji, Ministarstvom rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga i drugim relevantnim akterima, u cilju implementacije MoU YouSEED projekta, promocije koncepta socijalne i solidarne ekonomije i integracije SSE u lokalne politike, kao i upoznavanja sa	Broj održanih sastanaka s opštinama i relevantnim akterima (najmanje 10 u 2026. godini) Broj obuhvaćenih opština potpisnica Memoranduma (najmanje 20)	COSV, Agencija za lokalnu demokratiju (ALD), Mreža za ruralni razvoj Crne Gore (MRRCG), MRZS, opštine potpisnice Memoranduma, organizacije civilnog društva	I kvartal 2026	IV kvartal 2026	5.700€	0€	Donatori

zakonodavnim i institucionalnim okvirom za SSE.	Broj učesnika na sastancima (najmanje 100 predstavnika lokalnih samouprava, ministarstva i drugih aktera)						
2.2.8. Organizacija lokalnih treninga u opštinama potpisnicama Memoranduma za predstavnike lokalnih samouprava i organizacija civilnog društva o politikama, postojećem zakonodavnom okviru i nacrtu zakona o socijalnoj i solidarnoj ekonomiji, kao i Strategiji razvoja SSE 2025–2029, s fokusom na mogućnosti za lokalne politike i projekte, uključujući korisnike 23 podgranta u okviru projekta YouSEED.	Broj održanih treninga u opštinama (najmanje 10 u 2026. godini) Broj učesnika na treninzima (najmanje 100 učesnika, od čega najmanje 40% žena) Broj opština u kojima su sprovedeni treninzi - najmanje 20 opština potpisnica Memoranduma	COSV, Agencija za lokalnu demokratiju (ALD), Mreža za ruralni razvoj Crne Gore (MRRCG), MRZS, opštine potpisnice Memoranduma, organizacije civilnog društva aktivne u oblasti SSE	II kvartal 2026	IV kvartal 2026	9.900€	0€	Donatori

STRATEŠKI CILJ 3: Povećati prepoznatljivost subjekata SSE i poboljšati njihov pristup tržištu											
Operativni cilj 3.1:		Podignuti svijest raznih aktera o SSE									
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025		Srednja vrijednost 2027				Ciljana vrijednost 2029				
Udio (%) građana koji je upoznat sa SSE	n.a.		Najmanje 10% građana upoznato sa SSE				Povećanje procenta poznavanja principa SSE za najmanje 10%				
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 3.1.	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2026	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2027	Izvor finansiranja				
							Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/ EU fondovi	Donatori	Privatni sektor
3.1.1. Organizacija kampanja o SSE	Sprovedeno najmanje 2 kampanje Obilježen Dan socijalnog preduzetništva	MRZS, NVO	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	2.000€	2.000€	Nacionalni budžet				
3.1.2. Kreiranje digitalnog sadržaja i prisustvo na društvenim mrežama	Najmanje 10 objava na društvenim mrežama	MRZS, MJU, NVO	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	0€	0€	Nacionalni budžet				
3.1.3. Gostovanja s medijima za promociju SSE	Najmanje 6 medijskih gostovanja	MRZS, NVO	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	0€	0€	Nacionalni budžet				
3.1.4. Sprovođenje mjera u cilju promocije socijalnog preduzetništva kao paradigme društvenog razvoja (predstavljanje	Najmanje 100 osoba godišnje informisano	Sekretarijat za preduzetništvo i investicije (Glavni grad Podgorica)	II kvartal 2026	IV kvartal 2027	2.500€	2.500€	Lokalni budžet				

uspješnih preduzetničkih priča, paneli i sl) u okviru Programa podrške preduzetništvu											
3.1.5. Razvijanje web stranica na sajtu Zavoda za školstvo Finansijska pismenost i socijalno preduzetništvo	Stranica se uredno dopunjava novim dokumentima	ZZŠ	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	0€	0€	/				
Operativni cilj 3.2:	Razvijati kanale distribucije i prodaje										
Indikator učinka	Početna vrijednost 2025		Srednja vrijednost 2027			Ciljana vrijednost 2029					
Uvećana prodaja usluga i proizvoda subjekata SSE	n.a.		Uspostavljena početna vrijednost			Povećanje procenta prodaje usluga i proizvoda subjekata SSE za najmanje 10%					
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 3.2.	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2026	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti 2027	Izvor finansiranja				
							Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA/ EU fondovi	Donatori	Privatni sektor
3.2.1. Unapređenje on-line platforme za promociju i prodaju proizvoda i usluga socijalnih preduzeća	Unaprijeđena i funkcionalna platforma Povećana vidljivost proizvoda i usluga SSE sektora	UPCG, OGRSP, MRZS	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	2.000€	0€	UPCG				

3.2.2. Promotivna kampanja za podizanje vidljivosti on-line platforme	Realizovana kampanja Broj posjeta na platformi	UPCG, OGRSP, MRZS, NVO	I kvartal 2027	IV kvartal 2027	1.200€	0€	Donatori
3.2.3. Uspostavljanje saradnje s privatnim sektorom (B2B sastanci, MOU)	Broj sastanaka	MRZS, UPCG	I kvartal 2027	IV kvartal 2027	0€	0€	/
3.2.4. B2B (business-to-business) događaji i umrežavanje	Razvijeni partnerski odnosi između privatnih sektora i SSE Povećanje prodaje kroz pristup novim kanalima distribucije	UPCG, OGRSP, MRZS	I kvartal 2026	IV kvartal 2027	1.500€	0€	Donatori
3.2.5. Organizacija sajma socijalne i solidarne ekonomije za subjekte SSE i druge aktere koji učestvuju u nacionalnim i regionalnim projektima (npr. YouSEED, BOOST i drugi), radi prezentacije proizvoda i usluga široj javnosti i uspostavljanja poslovnih kontakata	Održan najmanje jedan sajam socijalne i solidarne ekonomije u 2026. godini Broj izlagača (najmanje 40 subjekata SSE i drugih aktera iz	COSV, opština/grad domaćin, Privredna komora Crne Gore, MRZS, organizacije civilnog društva.	II kvartal 2026	IV kvartal 2027	5.600€	0€	Donatori

	Crne Gore i regiona)						
	Broj posjetilaca sajma (najmanje 500 posjetilaca)						